

DE LICHTE VOORDE

PERIODIEK VAN DE
VERENIGING VOOR OUDHEIDKUNDE TE LICHTENVOORDE

Woning van huisartsen Hardy en De Nooijer omstreeks 1965

No. 42
mei 2000
ISSN: 0927-6688

Bij de afbeelding op de voorkant:

Woning van huisartsen Hardy en De Nooijer circa 1965. Dit huis werd gebouwd omstreeks 1932 op de plaats van de voormalige villa Tivoli. Het pand staat anno 2000 op de nominatie om gesloopt te worden.

“De Lichte Voorde” is een half-jaarlijkse uitgave van de Vereniging voor Oudheidkunde te Lichtenvoorde. De vereniging stelt zich ten doel het onderzoek naar de geschiedenis van onze gemeente in de breedste zin van het woord te stimuleren en te bevorderen.

De redactie van ‘De Lichte Voorde’ bestaat uit:

N.J.M. Adema Mzn, B.H.W. van Lochem en G.A.Th.M. Nijs

Inhoud

Voorwoord van de redactie	Blz. 2
Zuiver woar en kleine Jan	Blz. 3
De Ludgerkerk in Lichtenvoorde	Blz. 4
Het Wolvennest	Blz. 22
Herdenkingsdienst Freule van Dorth	Blz. 35
De lezingen	Blz. 43
Een tijdbom door de jaren heen	Blz. 47
Lies van Frans en de nuchtere melkboer	Blz. 55
Personalialia	Blz. 57
Aanwinsten	Blz. 58
Ons “zoekplaatje”	Blz. 60

Voorwoord van de redactie

Een nieuwe eeuw, een nieuw begin. Na verloop van tijd echter wordt er ook over deze eeuw weer geschiedenis geschreven. Tot dan houden wij ons bezig met de tijd die achter ons ligt. Een bewogen tijd waar nog genoeg over valt te schrijven. Heeft u daar zin in en tijd voor, doe dan met ons mee en probeer eens wat op papier te zetten: een verhaal uit uw familie, een stukje dialect, een leuke anekdote uit de familiegeschiedenis of een herinnering naar aanleiding van een reeds verschenen artikel. Wij zijn daarin zeer geïnteresseerd.

De redactie is dan ook blij dat ze in deze periodiek enkele verhalen van de leden zelf mag publiceren. Anny Bennink-Wessels schrijft een waar gebeurd verhaal en de heer J. Wolf uit Apeldoorn vertelt ons zijn familiegeschiedenis in het artikel "Het Wolvennest".

Verder heeft u misschien wel iets vernomen over de verwoede strijd van architect Gerard Schouten en ons lid Henny Bennink om het voortbestaan van de Ludgerkerk in Lichtenvoorde. Zij wilden hier een stiltecentrum vestigen, maar helaas is dit niet door gegaan en nu wordt er zelfs gevreesd dat de kerk gesloopt moet worden. Henny Bennink beschrijft in deze periodiek het verhaal van de bouw tot aan de laatste mis in dit unieke kerkgebouw. Ook Antoon Driessen brengt ons naar de kerk, naar de herdenkingsdienst die gehouden werd ter nagedachtenis van de 200ste sterfdag van de Freule van Dorth. We moeten terug naar 1994 om in de periodiek iets te vinden over het dialect. John Toebes schreef toen een verhaal, waarin hij terug keek op zijn jeugd. Voor het eerst in zes jaar zult u in de periodiek een verhaal in het dialect vinden en we hopen dit vaker te doen. Wij zouden u en onze dialectwerkgroep willen vragen om verhalen in het dialect voor een volgend nummer, niet omdat ons dialect verleden tijd is, maar het past wel degelijk in onze periodiek, o.a. vanwege de onderwerpen die in de verhalen vaak aan de orde komen.

Deze winter was de werkgroep excursie en lezingen zeer actief. Door Henk te Brake worden ons de verrichtingen van deze werkgroep beschreven. Hij beschrijft de zeer succesvolle dialezing over Vragender in zaal Overkamp.

Vervolgens vindt u een verhaal van ondergetekende over het voormalige Nederlands-Indië en het KNIL in de periode 1859-1862. Een bijzonder onderwerp, maar wel een met een Lichtenvoords staartje. Tot slot vindt u weer ons bekende zoekplaatje waar in wordt gevraagd wie de personen zijn op een nostalgische foto.

Dan vroeg het Staring Instituut aan het bestuur om eens te kijken wat de mogelijkheden zijn voor het weer opnieuw starten van het veldnamenonderzoek. Dit onderzoek werd door het instituut in de jaren tachtig opgezet in samenwerking met oudheidkundige verenigingen. Talloze veldwerkers gingen gewapend met oude kaarten op pad om oude namen van boerderijen en stukken grond op te sporen. In het verleden is hiervoor door o.a. Henk Hulshof al veel werk verzet en het zou jammer zijn als dit project zou stranden. De laatste stukjes moeten nog worden ingevuld, wat nog wel véél, maar ook boeiend werk is. En spoed is daarbij geboden omdat ruilverkaveling, oprukkende woningbouw en steeds opschuivende industrieterreinen oude perceelsgrenzen en landschappelijke kenmerken uitwissen. Bovendien neemt het aantal mensen dat de oude namen nog weet, af. We zullen de stand van zaken hieromtrent in de volgende periodiek verder toelichten. En om nog verder vooruit te lopen op dat nummer: dit zal wederom een themanummer zijn, gewijd aan de houtbewerking in Lichtenvoorde. Maar eerst wens ik u veel leesplezier met nummer 42.

Namens de redactie B.H.W. van Lochem

Zuver woar

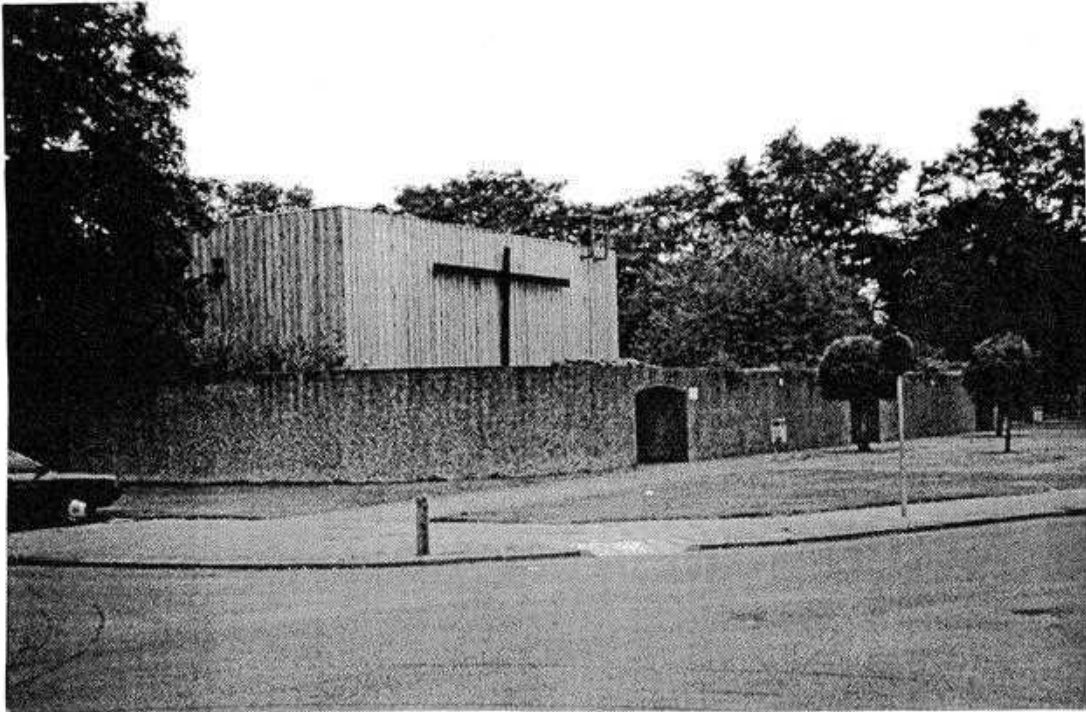
'n Pafferig heertjen kump de coupé binnen. Hee smit achteloos zien karbiesjen boaven in 't rekke en geet naost den naober oet Zouwent zitten. Den naober mot naor Deutekom. Dizze richting geet 't heertjen ok oet. Hee kik 'ns naor 't boertjen en zôt dat den de "Boerderije" least. "Staat er veel nieuws in, meneer?" vrog 't corpulente menneken. "t Is allemaole nijs. Allene de adverteerders zet wal 'ns twee keer achter mekare 't zelfde in de krante", zegt den naober. 't Heertjen lacht. 't Gesprek geet oaver van alles en nog wat. Den naober probeert d'r achter te kommen hoo den meneer an de kost kump. Daor hoeft den naober neet lange naor te vissen. Den man met d'n sik vertelt dat e professor is. En den naober antwoordden daor op, dat hee maor ne gewonnen dommen boer is, waarvan d'r dartienne in 'n dozien gaot. Ze kriegt 't ok oaver hobbies. Den naober vertelt dat e van raodseltjes holt, maor dat e tegenswoordig de antwoorden zo slecht kan onthollen. Daor had professor, zo zeg e, nog gin meuite met. Ze maakt de afspraak dat ze mekare 'n raodseltje opgeeft. Umdat de professor heel wat meer letters had egetten as den naober, sprekt ze af dat den naober veur ieder good antwoord 'n riksdalder krig en 'n kwartje mot geven as hee 't neet wet. Den naober mag beginnen: "'t is heel smal en helemaal neet lang en 't gif zeuventien liter melk per dag", zeg den naober. Den professor an 't prakkezeren. De harsens ko'j haost heuren kraken. Endeluks schudden e met de kop, schoof twee vingers in 'n zeksken van 't vesjen en halen d'r 'n riksdalder oet. "Dat hebt u gewonnen", zei e ruterluk. "Maar vertel me eens welk apart dier was dat nu?" Den naober veult ok in 't vesjen haalt d'r 'n kwartjen oet en zegt: "Hier heb iej 'n kwartjen: ik wet 't ok neet".

Kleine Jan

Kleine Jan was 'n Poddewortel van twee-en-een-half jaor, 'n pienter keertjen. Zien vader en opa hadden um versjes eleerd. As kleine Jan ergens kwam, mos hie steevast zien kunst ten gehore brengen. Jan had al 'n heel repertoire. Hie was 'n troubadoer ewodden, as e in dat vak was deur egaon. Moar angezien zien vader vond, dat doar de schossteen op den duur neet van kon roken, is hie later bi'j pa in de zaak ekommen. Op 'n dag waren d'r warkluu bezig in de straote um ni'je stoepen te leggen. Kleine Jan steet daor bie te kieken. "Hee, Jan zing 's 'n liedjen". En kleine Jan zong veur de straotemakers, die schik met 't kleine kealtjen hadden. Opens blif Janneman midden in 'n liedjen stekken en zeg: "Ik mot naor mama". "Zo, waaromme dan?" "Kleine boodschap". "Oh, wacht maor. Ik zal ow wel helpen", zei de man. Efkes later kon Jan zien plasjen afleveren achter en hoop stene. "Ome, bokse dich maken." De man dei dat, moar gelieke dei e 'n flinke hand klei in de bokse van Jan. 't Kealtjen kon toen maor heel langzaam lopen, kek ongelukkig en 't zingen was ook uut. Toen zetten hee 't op 'n lopen naor mama met de bokse vol met klei.

De Ludgerkerk in Lichtenvoorde

Kritische beschouwing aangaande de bouw van de kerk in het kader van de bevolkingsgroei en de rol daarin van het gemeentebestuur, de Rooms-Katholieke kerk, alsmede die van architect Gerard Schouten

De Ludgerkerk in de zomer van 1999

Inleiding

De demografie van Lichtenvoorde loog er in de jaren vijftig en in de eerste jaren van het volgende decennium van de twintigste eeuw niet om. De overwegend katholieke gemeente kende grote gezinnen, waar zes of meer kinderen per gezin eerder regel dan uitzondering was. Nu had de uitbreiding van de Lichtenvoordse populatie in het verleden wel vaker pieken vertoond, daar niet van, maar deze naoorlogse piek bleef door de nieuwste medische ontwikkeling - en laten we daar God dankbaar voor zijn - vrijwel in zijn geheel in leven. Als zodanig was zij mede van directe invloed op de bouw van de Ludgerkerk.

Andere factoren die in de totstandkoming van de Ludgerkerk een grote rol van betekenis speelden, waren de niet-bemoeienis van de lokale burgerlijke overheid, de actieve beïnvloeding van de rooms-katholieke kerk op haar leden, vooral op die der hoog genormeerden, en de betrekkelijke invloed van de Lieveveldse architect Gerard Schouten; betrekkelijk, omdat zijn rol in het geheel een min of meer toevallige was. Successievelijk zal ik naar eer en geweten een en ander aan een kritische beschouwing onderwerpen, zoveel mogelijk in de geest van die tijd.

De lokale overheid

De rol van het hoofdzakelijk katholieke gemeentebestuur van Lichtenvoorde is inzake die bevolkingsgroei een heel merkwaardige geweest.¹ Het beleid dat zij in de aanloop naar

bovengenoemde periode voerde, een tijdspanne van enkele tientallen jaren, was vlees noch vis. Eigenlijk was er helemaal geen beleid. Dat hoefde ook niet, want in geen enkel bindend wetboek of verordeningen aan gemeenten is er iets geregeld met betrekking tot de fysieke bevolkingsgroei, met andere woorden: gezinsplanning behoorde in de gezinnen besproken en uitgevoerd te worden.²

Voor de overheid was het derhalve weinig aantrekkelijk om in de tuintjes van anderen aan het werk te gaan. Maar dat pleit diezelfde overheid geenszins vrij van enige nalatigheid, want daar, waar wetten noch verordeningen patronen in het stramien van de samenleving hebben achtergelaten, ligt nog een braak stuk terrein waar de vrije wilsbeschikking van elk individu zijn goedbedoelde rechten en plichten mag doen laten gelden. Het is volkomen legitiem, immers er zijn evenmin rechtsgeldige argumenten te vinden die aangeven dat dat niet mag, al moet in deze wel even van mijn hart dat ik met het aangekondigde braakliggende terrein niet het verderfelijke achteraf liggende grauwe schemergebied bedoel!

'Gezinsplanning is nu eenmaal géén politiek onderwerp', was het excuus dat bij vele politici nogal voor in de mond lag.

Die uitspraak waar iedereen zich achter verschool, sprak eerder van persoonlijk onvermogen dan van politieke realiteit. Gezinsplanning is - net als overigens de vele andere bevolkingsvraagstukken - wel degelijk een onderwerp dat op alle politieke agenda's behoort te staan; als het maar toegespitst is op de bewustwording van mensen hoe er mee om te gaan. Nochtans, van enig gefundeerd beleid, toegesneden op de gang van zaken in het Lichtenvoorde van die tijd, indirect en... mag het alstublieft ietsje minder, was er niet. Geheel vreemd was dat beleid (geen beleid is ook beleid) nu ook weer niet, want de toenmalige politici wezen allen in de richting hunner voorgangers die zulks ook nooit hadden gedaan, we roerden het al eerder aan. En al zouden vroeger enige vroege vaders hun verdedigbare lef hebben aangewend om hier en daar enige doelgerichte gezinsregulerende aanbevelingen te uiten, de clerus zou onmiddellijk ingegrepen hebben: onverbiddelijk, onverzoenlijk. Ook al waren kerk - in dit geval de rooms-katholieke - en politiek in Lichtenvoorde formeel sterk gescheiden instituten, informeel waren ze innig met elkaar verstrengeld. Wederzijds beïnvloedden ze elkaar. De kerk initieerde, naar haar richtlijnen, het katholieke deel van het gemeentebestuur, de meerderheid, nam ze over, wikkelde er een andere verpakking omheen en decreeteerde. Zo was het al geruime tijd geweest, zo zou het nog geruime tijd blijven, daar viel niet aan te tornen.

Door die heikele kwestie, de invloed van de kerk op de politiek, met als resultaat besluiteloosheid op belangrijke onderwerpen die in Lichtenvoorde van 'levensbelang' waren, ontstond er bij enkele politici een dilemma van enige omvang. Door nu te trachten de hinderlijke invloed van de kerk enigszins uit het bewustzijn te verdringen, of tot een acceptabele norm te transformeren, kwamen die katholieke Lichtenvoordse politici nét niet in al te grote gewetensnood. Deden ze dat wel, dan was er altijd nog het sacrament van de biecht. Dat medium schonk het individuele katholieke lid van de overheid het vertrouwen in zijn werk terug, al was het mijns inziens geen écht verinnerlijkt vertrouwen, gericht op het oplossen van de werkelijke problemen.

De groei van het aantal inwoners ging dus gewoon door; als een vanzelfsprekendheid. Ze fungeerde dientengevolge als motor in de ongeremde 'stedelijke' bebouwing, kortom: volumineuze groei op alle gebieden, wat u van mij, beste lezer, verachtelijk of juist niet verachtelijk mag vinden, en ook nog alles wat er tussen zit.

Tenslotte werd die groei tot beleid verheven, welk beleid voorts in de weegschaal werd gelegd, gewogen, goedbevonden, en daarna aan het gewone volk werd meegedeeld; aan een volk dat in de geest van die tijd en vermeerderd met datgene wat zij van de voor hen levende generaties erfden, waarvoor overigens mijn diepste respect, nagenoeg blindelings de besluiten van het gemeentebestuur accepteerde. Men beet nog liever zijn tong af dan een kritische gedachte te uiten, al waren er zéker enige uitzonderingen.

Maar eerlijk is eerlijk, wat kon het gewone volk, en in zekere zin ook een deel van het gemeentebestuur, inbrengen tegen de realiteit van alledag? Lichtenvoorde bezat naar verhouding een zeer groot aantal kinderen en... een nog groter aantal was onderweg dat nergens in ons land zijn weerga kende.³

De bezorgdheid, nauw verweven met het vertrouwen dat het gemeentebestuur reeds openbaarde, stelde eisen aan die groei. Want groei hééft en ként haar grenzen die het onmiddellijk stelt; in die zin, dat de bestaande scholen, arbeidsinstellingen of wat dies meer zij, die groei niet meer kan opnemen. Dus moesten er in Lichtenvoorde lokaties en gelegenheden worden gecreëerd om het potentieel aan nieuwkomers, scholieren, nadien aankomende arbeidskrachten, zinvol bezig te houden. Concreet en in de juiste volgorde: het verwerven van kostbare bouwgrond, het bouwen van scholen, het werven van industrie en het bouwen van fabrieken, werkplaatsen en kantoren.

Dat u de bouw van de nieuwe kerk, de Ludgerkerk, in bovenstaand rijtje mist, is geen vergissing. Ze hoort namelijk in eerste instantie niet thuis tot de zorg van de burgerlijke gemeente, doch tot die der kerkelijke, waarover in het volgende hoofdstuk meer.

Vanaf 1960 stagneerde de bevolkingsgroei, geheel onverwachts en zonder tussenkomst van de burgerlijke overheid. Wel was er nog enige volumineuze groei, hoofdzakelijk door het aantal eerstgeborenen, enkele jaren gevolgd door een tweede, soms een derde en hier en daar nog een vierde kind, doch langzamerhand werd de gezinsgrootte kleiner. In een periode van ongeveer zes jaar, van 1960 tot 1966, daalde het kinderaantal per gezin gestaag naar, afgerond, gemiddeld twee.

Aan het begin van de jaren zestig was er wel een grote erfenis uit het verleden, maar het toekomstperspectief begon er anders uit te zien. Daar heeft iedereen in Lichtenvoorde nota van kunnen nemen, wat lang niet iedereen heeft gedaan, zo zal nog blijken. Het kan verkeren.

De Rooms-Katholieke kerk

Aangaande de leden van de katholieke kerk, kende Lichtenvoorde in die afgebakende periode een formidabele groei, die met appreciatie en instemming door de geestelijkheid geaccepteerd werd.

De oorzaak van die bevolkingsgroei is voor een groot deel, bijna geheel zelfs, toe te schrijven aan de dogmatiek van de rooms-katholieke kerk, een dogmatiek gebaseerd op: 'Gaat heen, en vermenigvuldigt U'! Deze 'gebiedende wijs' werd toentertijd concreet aan pasgehuwden geoffreerd, hier en daar subtiel in katholieke opvoedkundige werkjes vastgelegd of in menig familieboekje als bijlage toegevoegd. De echo ervan is heden ten dage nog flauwtjes hoorbaar, nog nét voor uitsterven behoed door de allerhoogste kringen van de kerk (Rome). Op het fundament der dogmatiek werd vervolgens een doeltreffend credo toegevoegd: 'Wie op God vertrouwt, heeft op geen zand gebouwd. Het resultaat daarvan? Elk jaar werd er een groter aantal eerste communicanten aan het bestaande aantal katholieken toegevoegd! De gevolgen van die groei werd voor een groot deel doorgeschoven naar de burgerlijke overheid, al moet ik daar meteen aan toevoegen dat de geestelijkheid dat niet deed vanwege onverschilligheid. Ze dacht best mee, voor zover het keurslijf van Rome (via Utrecht!) dat toeliet, en maakten leden van de burgerlijke overheid, in veel gevallen tevens leden van hun kerk, deelgenoot van hun bezorgdheid, we spraken daar reeds eerder over. Veel meer konden de lokale vertegenwoordigers van de rooms-katholieke kerk ook niet doen. Het verstrekken van nivellerende informatie, zeg maar geboortebeperving, scheen niet in hen op te komen. Daar waar het incidenteel wel gebeurde, werd het meteen door hogerhand in de kiem gesmoord.

Een welgemeend woord van zeer groot respect voor alle ouderparen die met oneindig godsvertrouwen, godvruchtigheid, grote liefde en achtenswaardige toewijding aan zes, zeven, acht, ja zelfs tien of nóg meer kinderen het leven schonken en die kinderen, nimmer aflatend,

met zelfopoffering opvoedden tot zeer gedegen en bruikbare medemensen in de samenleving, is hier zeker op zijn plaats. Zelfs als de vraag bij deze of gene rijst, of al hun getroostingen voor niets is geweest, moet vanuit het diepst van mijn hart en in het kader van die tijd met grote stelligheid, helderheid en woorden die maar voor één interpretatie vatbaar zijn, ontkend worden...: zéér zéker niet! Zij die daarover een andere mening verkondigen, laat ik daar eveneens duidelijk over zijn, hebben het verleden níet altijd goed begrepen!

We kunnen dus niet om het feit heen dat door het beleid van het gemeentebestuur en die der rooms-katholieke kerk, de Heilige Bonifatiuskerk aan het begin van de jaren zestig te klein werd.⁴ Elke zondag werd dat geëtaleerd.

En uitgerekend in een tijd dat de katholieke kerk in ons land de eerste 'seculariserende haarscheurtjes' vertoonde, uiterst minuscule, eerst in het westen, later ook in andere meer conservatievere delen van Rome's kerkprovincie, begon de geestelijkheid en het kerkbestuur van Lichtenvoorde te denken en te praten over een nieuwe kerk; onstuitbaar, bovendien onwrikbaar. Dat de laatste bijzin geen nonsens is, blijkt wel aan de voorzichtige oppositie die op gang kwam. Een klein deel van de Lichtenvoordse katholieken, zieners en realisten, die klaarblijkelijk in professor Schillebeeckx en de bisschoppen Bekkers en De Vet een voorbeeld vonden, waarover later meer, merkten reeds in bedekte termen op dat de haarscheuren groter werden en tot verbrokkeling van het bestaande patroon in de kerkgang kon leiden. Met die opmerkingen is níets, maar dan ook níets gedaan, tenminste als men het praten erover buiten beschouwing laat. Sterker nog, geheel tegen beter weten in verkondigde de pastoor van de Bonifatiuskerk op de kansel dat het voor iedereen goed was dat de kerk er zou komen. Het briesje van ontkerkelijking dat door de kerkprovincie waaide, aldus de pastoor, had maar een geringe kracht en zou hopelijk wel overwaaien. In het verleden had het wel eens vaker gestormd. Doch in zijn stem bespeurde een deel van de aanwezige 'beminde gelovigen', zoals de kerkgangers nog werden genoemd, weinig overtuigingskracht. Niettemin, de ongefundeerde geruststelling van de pastoor werkte nog in het gezagsgetrouwe Lichtenvoorde, de opkomende oppositie was geluwd.⁵

In die moeilijke, hoogst onzekere tijd werd de aanvraag tot de bouw van een kerk naar Utrecht gestuurd. Na de gebruikelijke procedures gaf het aartsbisdom zijn fiat door onderstaand oprichtingsdecreet (een letterlijke weergave).⁶

Oprichtingsdecreet

van de Parochie van de H. Ludger te Lichtenvoorde-Kom

BERNARDUS KARDINAAL ALFRINK

*Kardinaal-Priester van de H. Kerk van Rome van de titel van de
H. Joachim door de genade Gods en de gunst van de
Apostolische Stoel*

AARTSBISSCHOP VAN UTRECHT

*aan de gelovigen van de parochie van de H. Bonifacius te Lichtenvoorde en de
parochie van Christus Koning te Lievelede*

GENADE EN VREDE

*Overwegend dat het voor het zieleheil van de gelovigen te Lichtenvoorde (kom)
wenselijk is dat aldaar een nieuwe parochie wordt opgericht, hebben wij met*

naleving van de kerkelijke voorschriften in deze besloten, gelijk wij bij deze doen, om van de parochie van de H. Bonifacius te Lichtenvoorde en de parochie van Christus Koning te Lievelede een gedeelte af te scheiden en tot oprichting van een nieuwe parochie over te gaan, en aldus te bepalen als volgt:

1. Er wordt te Lichtenvoorde een nieuwe parochie opgericht onder de titel "St.-Ludger-parochie".

2. De grens van de nieuwe parochie volgt vanaf de gemeentegrens Lichtenvoorde-Aalten de nog in aanleg zijnde Hamelandweg (Balroute) in noordelijke richting tot de Vragenderweg; volgt bij de Vragenderweg deze weg ongeveer 70 meter in oostelijke richting en loopt dan naar het noorden over de Heringsaweg tot aan de Visserijdijk; buigt bij de Visserijdijk naar het westen en gaat dan rechtlijnig over de Lieveledeweg heen tot de Europaweg (Twenthe-route); volgt de Europaweg tot nabij de Huininkbrug en gaat vervolgens vanaf de Huininkbrug in zuidelijke richting langs de oude Baakse beek tot aan het Hof; volgt een deel van het Hof tot aan de Dijkstraat en steekt bij de Dijkstraat over naar de oostzijde van de Huishoudschool rechtdoor naar de toekomstige Wentholtstraat; volgt de Wentholtstraat en loopt dan rechtlijnig door in nagenoeg zuidelijke richting tot de gemeentegrens ten westen van boerderij Doornink (Pillen) aan de Doorninkweg en loopt dan in oostelijke richting langs de gemeentegrens tot aan de Hamelandweg nabij de Aaltenseweg.

3. De parochie van de H. Ludger zal behoren tot het dekenaat Groenlo.

4. Zij zal een paroecia amovibilis zijn.⁷

5. Binnen de grenzen dezer parochie zal zo spoedig mogelijk tot de inrichting van een kerkgebouw worden overgegaan, hetwelk zal worden toegewijd aan St. Ludger en de parochiekerk zal zijn van deze parochie.

Allen die tot dusver tot de parochie van de H. Bonifacius te Lichtenvoorde of tot de parochie van Christus-Koning te Lievelede behoorden en vallen binnen de door ons omschreven grenzen, verklaren wij met ingang van maandag 29 november te behoren tot de parochie van de H. Ludger, met aankleve van alle rechten en plichten welke daaruit voor hen ontstaan, echter met dien verstande, dat zij alle kerkelijke verplichtingen moeten blijven vervullen in de kerk van de parochie waartoe zij thans behoren, tot aan de zondag onmiddellijk volgend op de dag van inwijding der eigen parochiekerk van St.-Ludger te Lichtenvoorde-Kom. Dit besluit zal op zondag 28 november onder al de vastgestelde H.H. Missen van de preekstoel worden voorgelezen en op 29 november d.o.v. in werking treden.

Gegeven te Utrecht, 25 november 1965.

† BERN. KARDINAAL ALFRINK

Aartsbisschop van Utrecht

Om nu de Lichtenvoordse geestelijkheid, in hun streven loyaal gesteund door Utrecht, na de schrale en incidenteel hoorbare oppositiegeluiden tegen het bouwen van de kerk, meteen te

betitelen als overwinnaars, of als onnadenkende mensen die alles maar op hun beloop lieten, gaat ons te ver. Hoogstens kunnen zij ervan worden beticht dat hun geloof in een op katholiek gebied, inclusief de wekelijkse kerkgang, consistente Lichtenvoordse samenleving te groot was en dat zij de secularisatie die over Nederland woedde, verkeerd hebben ingeschat, ofschoon zij wel beter hadden moeten weten, want van binnenuit, en nog wel uit onverdachte hoek, kwamen er ook opstandige geluiden. En het waren nu niet bepaald de eersten de besten die ze uitten, we gaven het reeds aan.

De hoogbegaafde professor Schillebeeckx (Antwerpen 1914), adviseerde als hoogleraar in de dogmatische theologie en de theologiegeschiedenis aan de Katholieke Universiteit van Nijmegen (van 1957 tot 1982) de Nederlandse bisschoppen tijdens het Tweede Vaticaans Concilie (Vaticanum II 1962-1965). Schillebeeckx, een grondig kenner van de traditionele thomistische leer, drong aan op vernieuwing binnen de katholieke kerk.⁸ In de traditionele rooms-katholieke leer, zo stelde de hoogleraar voor, moet er voldoende plaats worden ingeruimd voor andere doordachte categorieën, doelend op de fenomenologie, het extensialisme, het structuralisme, de kritische theorie en zelfs het marxisme; sociaal-filosofische stromingen waarin de mens van lieverlede verzeild is geraakt en waar hij elke dag mee te maken krijgt.⁹

Schillebeeckx' opvallend moderne opvattingen over vernieuwing werden door veel andere rooms-katholieke kerkgeleerden fel bestreden. Zij waren en bleven van mening dat de vastgestelde orthodoxie geen ruimte bood voor modernere opvattingen.¹⁰ Desalniettemin verwierf de hoogleraar met zijn gedurfde, enigszins wereldse, doch zeer verdedigbare uitspraken, zelfs geheel binnen het kader van de rooms-katholieke leerstelling, veel sympathie. Tal van buitenlandse universiteiten en theologische instituten decoreerden hem met een eredoctoraat, in tegenstelling tot Rome, dat een bezwarend dossier over hem aan legde.¹¹

De theoreticus Schillebeeckx kreeg steun van de pragmaticus monseigneur Wilhelmus Marinus Bekkers. Bisschop Bekkers had als priester, later als pastoor, veel ervaring opgedaan in het Brabantse land. Hij zat als zielenherder in diverse katholieke standsorganisaties en wist als geen ander wat er allemaal omging in de arme, eenvoudige, kinderrijke boerengezinnen. Landelijke bekendheid kreeg hij in 1960 - na zijn benoeming tot bisschop van 's-Hertogenbosch - door zijn opvallend progressieve tv-toespraken over de vele, vele actuele moeilijkheden des levens. Die toespraken zullen nog wel bij vele Nederlanders, voornamelijk de wat oudere, diep in het geheugen zijn gegrift.

De lacune die Schillebeeckx openbaarde, vulde Bekkers tijdens zijn toespraken op in begrijpelijk Nederlands; alles onder, en de bisschop benadrukte dat telkens, persoonlijke verantwoordelijkheid. En daar, waar de persoonlijke verantwoordelijkheid een te knellend dwangbuis voor het menselijke geweten vormde, bood Bekkers, met in zijn kielzog de Bredase bisschop Gerhardus Henricus de Vet (1917-1967), pastorale hulp door, zich overgevend aan zijn eigen empathische overwegingen, de gewetensvolle hulpvrager waardevolle ideeën over netelige vraagstukken aan te reiken die kerkrechtelijk niet op te lossen waren: gemengde huwelijken, celibaatkwesities en geboortebeperving, om er maar een paar te noemen.

Mede door het baanbrekende werk van Schillebeeckx, Bekkers en De Vet, trad er in de rooms-katholieke kerkprovincie Nederland een wervelende vernieuwing op, die, gezien de geringe tijdspanne waarin zij zich voltrok, vrij abrupt, ja zelfs geforceerd genoemd mag worden en die kerk op haar grondvesten deed schudden. Ze werd, om bij dezelfde beeldspraak te blijven, nog verder dooreen geschud door de veelvuldig toegepaste psychoanalyse van Freud, de anticonceptiepill en enkele snedige passages over de negatieve nevenverschijnselen van het conservatieve catholicisme (ook de gereformeerden worden erin genoemd) in het veelomvattende werk van de Amsterdamse hoogleraar sociale pedagogiek en andragogie, Tonko Tjarko ten Have (1906-1975).

Ofschoon het in geen van de vernieuwers' bedoeling lag het volk van de kerk te vervreemden, gebeurde het wel! Door een combinatie van vele factoren zoals forse economische groei met bijbehorende onafhankelijkheid van het individu, de toenemende mondigheid van de burgers in de alsmaar complexer wordende samenleving, een telkens wederkerende herbezinning op de beschikbare tijd, kortere arbeidstijden en dientengevolge meer vrije tijd, het aanbreken van het IK-tijdperk gepaard gaande met de schokkende verlegging der grens onzer waarden en normen, telkens naar beneden welteverstaan, raakte de samenleving op drift. God verdween niet alleen uit Jorwerd, maar ook uit Lichtenvoorde.¹² Het instituut katholieke kerk, een wezenlijk onderdeel van en in die samenleving, was, evenals overigens die der burgerlijke overheid, niet bij machte om die verloederende tendens tot staan te brengen, laat staan om te buigen in een andere richting, al moet het wel van mijn hart dat op het terrein van het neergaande waarden- en normbesef, de overheid enige nalatigheid kan worden aangewreven; van hoog tot laag. Zij is het geweest die het accent te veel heeft gelegd op de materiële welvaart: werk, geld en groei. De mens en zijn waarlijk emotionele behoeften werd, en dat is onherroepelijk, onherstelbaar en fnuikend, voor een groot deel over het hoofd gezien. De kerkelijke overheid kan in directe zin de zojuist gememoreerde dwaling van de burgerlijke overheid niet worden aangerekend. Indirect wel, bijvoorbeeld door het celibaat. Veel geschikte priesters, die ingezet hadden kunnen worden om aan het vele nuttige parochiewerk gestalte te geven, haakten af en kozen voor het stichten van een gezin. Ze keerden, dikwijls met een bloedend hart, de kerk de rug toe en ambiëerden functies in andere sectoren van de samenleving, als het even kon een functie met een stichtelijk karakter. Jammer, maar waar. Het is hun niet helemaal kwalijk te nemen. Rome heeft het er op dat gebied lelijk bij laten zitten. De kerk had beter gevolg kunnen geven aan de glasheldere inzichten van Schillebeeckx, althans in mijn belevingswereld!

Het hele kerkelijke proces, progressiviteit versus orthodox conservatisme, deed me denken aan de titels van drie jongensboeken, u kent ze misschien wel: De commissaris vertelt; De commissaris vertelt verder; De commissaris kan me nog méér vertellen!

Midden in die turbulente jaren verkregen de nieuwbakken parochianen van de Ludgerparochie de opdracht tot de bouw van hun kerk. Als goede, gezagsgetrouwe gelovigen merkten zij wel op dat er met de kerkgang in Lichtenvoorde iets niet in de haak was, maar traditiegetrouw hechtten zij meer waarde aan het 'laatste en beslissende woord' van de pastoor. Bovendien; te fel van leer trekken tegen de autoriteit van de pastoor, door hen die de moed bezaten en zulks overwogen, zou onbetamelijk zijn, we maakten er in een eerder stadium reeds gewag van. Dat neemt niet weg dat bij de geestelijkheid en de gelovigen een zekere vrees voor de ontkerkelijking bleef bestaan. Het instellen van transversale mistellingen bewees dat, het resultaat ervan bevestigde dat. Weliswaar nam volgens die tellingen het kerkbezoek niet schrikbarend af, maar het baarde wel enige verontrusting, want het werkelijke kerkbezoek bleef iets achter bij de prognose, geënt op het aantal ingeschrevenen dat de zondagsplicht moest vervullen.¹³ Wat nog niet in de cijfers van het kerkbezoek zat verweven, was het dalende geboortecijfer, dat zou nog minimaal zeven jaar duren eer het in de kerk zichtbaar zou worden.

Bekend om zijn mentaliteit verdrong iedere katholieke Lichtenvoordenaar van de pas opgerichte Ludgerparochie de gedachten die konden leiden tot een schisma in de eensgezindheid. Wonderbaarlijk snel groeide de overtuiging in de noodzaak van een kerkgebouw.

Er werd een kerkbestuur gevormd, een bouwpastoor benoemd, grond aangekocht en allerhande activiteiten ontplooid om het noodzakelijke geld voor de bouw te verwerven. Weldra deed zich de prangende vraag voor: 'Wie nemen we als architect?' Het verlossende antwoord tenslotte: 'Gerard Schouten uit Lievelede!'

Architect Gerard Schouten

Wie Gerard Schouten is, een embêtante weinig coöpererende fabriek, dan wel een goedaardige lobbies, en wat hem bewoog de kerk te ontwerpen zoals die er nu (nog?) staat, kan het best uitgelegd worden door navolgende biografische gegevens.

Gerard Schouten werd in 1924 te Nijmegen geboren, als oudste van een gezin van negen kinderen. Hij had goede hardwerkende ouders en groeide op tijdens de crisisjaren, tegen de grens van de armoede aan.

In zijn kinderjaren ervoer hij de natuur niet alleen als iets moois, iets vertederend schoons, doch ook als iets majestueus, ongenaakbaar intrigerend; derhalve uiterst waardevol. Die natuur diende gekoesterd te worden, voor zover dat menselijkerwijze gesproken mogelijk was. Niet gek dat hij, nog als kind zijnde met schier onuitputtelijke fantasieën, aanvankelijk bloemist wilde worden.

Zijn eerste beroepskeuze viel in duigen, toen hij even later zag hoe de onverkoopbare bloemen van de kwekerij werden doorgedraaid, zomaar vermalen tot een bonte brij. Maar een kind komt snel over zijn teleurstelling heen. De alternatieve beroepen die daarna in zijn brein ontsproten, waren psycholoog en architect; beroepen die hem ongetwijfeld zijn ingegeven als eliminerend antwoord op zijn pijnlijke ervaring als gewezen aspirant-bloemist.

Na de lagere school mocht hij van zijn ouders naar de ambachtsschool, niet zozeer omdat zij bij hun oudste kind het doorleren stimuleerden, een financieel nogal kostbare aangelegenheid, maar om de simpele reden dat hij nog niet voldeed aan de minimum leeftijd van veertien jaar die destijds was vastgesteld om aan het arbeidsproces te mogen deelnemen. Toen hij dat wel was, had hij het diploma van timmerman op zak, een beroep waarin hij aan het scheppende waar zijn brein mee was doordrongen, ruimschoots inhoud kon geven.

Vooralsnog was bij zijn eerste baas het creatieve van de aankomend timmerman ver te zoeken. De eerste attributen die de jonge Schouten in zijn handen omknelde, waren de bezem waarmee de werkplaats werd aangeveegd en de, voor hem althans, twee te wijd uiteenstaande duwbomen van de grote tweewielige kar waarop de bouwmaterialen van de

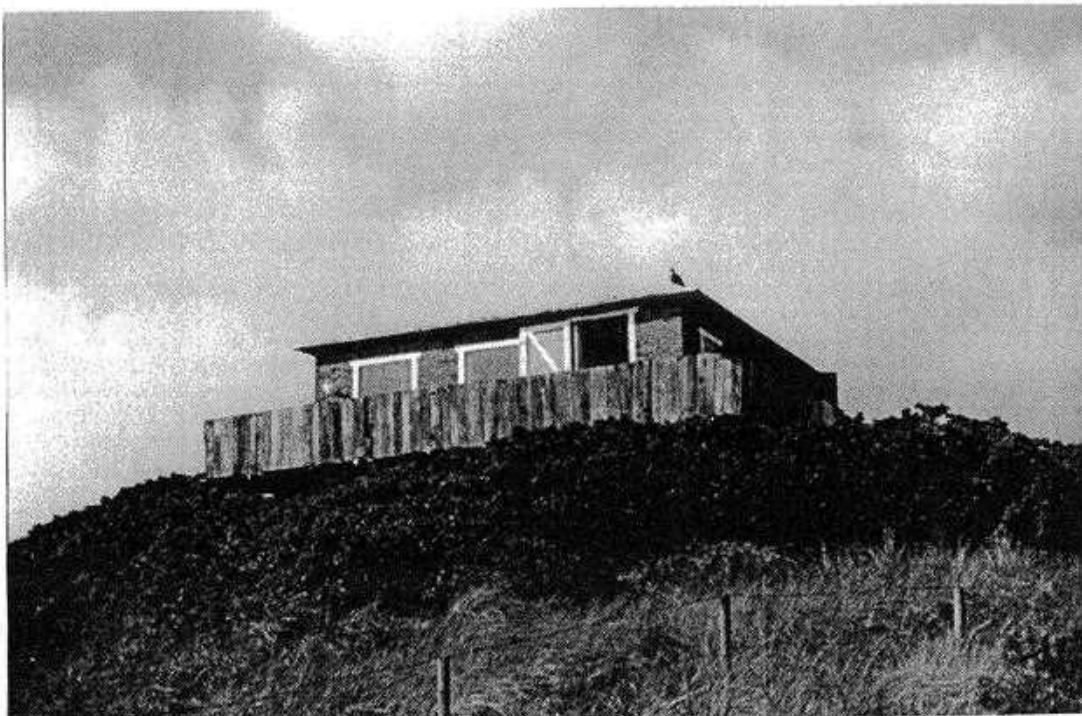
Gerard Schouten in de jaren zestig
(coll. mevr. A. Stöteler-Baumann)

opslagplaats naar de bouwplaats werden vervoerd; in die tijd een normaal begin van een carrière. Zijn oorspronkelijke gevoelens voor creativiteit dreigden daardoor al spoedig plaats te maken voor die van een gevangen genomen impotente duts in een verwrongen uitbuitend systeem, balancerend op een dun touwtje boven een onmetelijk diepe afgrond, zwoegend en zwetend van de vroege ochtend tot de late avond met als tegenprestatie een hongerloontje. Die jaren kneedden hem, echter niet murw, maar tot een bruikbaar inspirerend man wiens originele latente kwaliteiten manifest werden, nogal plots, zeer intens, met een onweerstaanbare drang. Zelfs de oorlog die in 1940 was uitgebroken, kon die drang niet stoppen, integendeel ze werd erdoor aangewakkerd: overdag werken, des avonds studeren voor bouwkundig tekenaar.

Later, direct na de oorlog, doorliep hij nog de Academie voor Bouwkunst in Arnhem. Schouten zal best de een of andere geniale bouwkundige als identificatiefiguur hebben gehad, maar of er veel beïnvloeding van uitgegaan is, moet worden betwijfeld. Systematisch werden andermans denkbeelden door zijn verinnerlijkte houding en liefde jegens de natuur onbevungen geamendeerd, vervolgens verstandelijk geïnterpreteerd en nader uitgewerkt. Het aldus omgezette product werd daardoor, voor hem althans, fijner, levensechter en menselijker. Hij paste het toe in veel van zijn creaties, het meest woningen. Woningen met veel licht, waar de bewoners wel de buitenwereld kunnen zien, maar de buitenwereld niet de bewoners. Woningen waar een kind zich geborgen voelt, waar het onbeperkt kan spelen, lachen, huilen en noem maar op! Alles achter de veilige houten borstwering der onzichtbaarheid.

Zelfs toevallig geuite uitspraken van mensen konden Schouten vlijmscherp in zijn ziel treffen. Dat hield hem nadien erg bezig, soms dagen achtereen.

Veelbetekenend, zoveel zelfs dat de eerste contouren van de bouw der Ludgerkerk er deels aan zijn ontleend, was het gesprek dat hij voerde met een achtenswaardige, doch institutioneel onkerkelijke Vlieland, welk gesprek ik, omwille van de chronologische volgorde via een kleine omweg langs de duinen en het strand zal reproduceren.

Het huisje van Schouten op Vlieland.

Schouten had in 1963 in een duinpan op Vlieland eigenhandig een woning gebouwd met hoofdzakelijk lokale materialen, aangevuld met jutmateriaal. Het huisje is eenvoudig van constructie en sober gebouwd: vier gemetselde muren ter hoogte van twee verdiepingen, in het midden een vierkante pit met daarin de natte cel, alle leidingen en het rookkanaal, een dakje erboven en, allicht, ter beschutting een houten veranda eromheen. Dat was het dan. Meer dus door minder; hét ken- en handelsmerk van Schouten dat bij al zijn creaties waarneembaar is. Het optrekje kostte in 1963 slechts tienduizend gulden.

Op zekere dag had de allochtone Schouten voor een wandeling zijn huisje verlaten en ontmoette na verloop van tijd die autochtone Vlielandster, waarmee hij in gesprek kwam. Toen tijdens dat gesprek het onderwerp religie en kerkgang werd aangesneden, zei de geboren Vlielandster: 'Ik ga nooit naar de kerk. Bij goed weer pak ik zondags de fiets, rij ermee naar een duinpan en blijf daar een uurtje alleen, heerlijk alleen, omringd door de wiegende struiken, de buigende helm en de zingende vogels. Alles onder begeleiding van het orgel der melodieuze ruisende zee en onder het dak van een prachtig grijswit wolkendek, af en toe geschakeerd door plekje helder blauw. Dáár, in die duinpan, kom ik na de wekelijkse beslommingen tot vredige gedachten, ja, zelfs tot volmaakte bezinning. Dát, meneer Schouten, dát is mijn kerk...!' Schouten nam de uitdaging van het kerkbestuur aan.

Geïnspireerd door het gesprek met de Vlielandster dat hem zo intens bezig hield, mijmerde hij: 'Ik moet helemaal geen kerk maken, doch een plek in de natuur waar de mensen samen komen; een oorspronkelijk stuk natuur dat nog niet door de mens vernield is. Jezus deed dat ook, hij reisde met zijn volgelingen door ganse streken, om zijn leer te verkondigen, boete te doen of om zich af te zonderen. De tempel werd alleen betreden om de handelaren eruit te werpen.'

Al denkend kreeg Gerard Schouten een beeld hoe hij het zou willen doen. Zijn eerste concept kreeg in memorie al gestalte, gebaseerd op de geloofsbelijdenis van de Vlielandster, de slogan meer door minder, zijn bijna rücksichtlose bedrevenheid en zijn eigen onbevangen betrokkenheid bij de natuur, min of meer het oerinstinct dat, zo vond hij, en terecht, bij veel mensen in deze samenleving zijn levensvatbaarheid reeds lang had verloren.

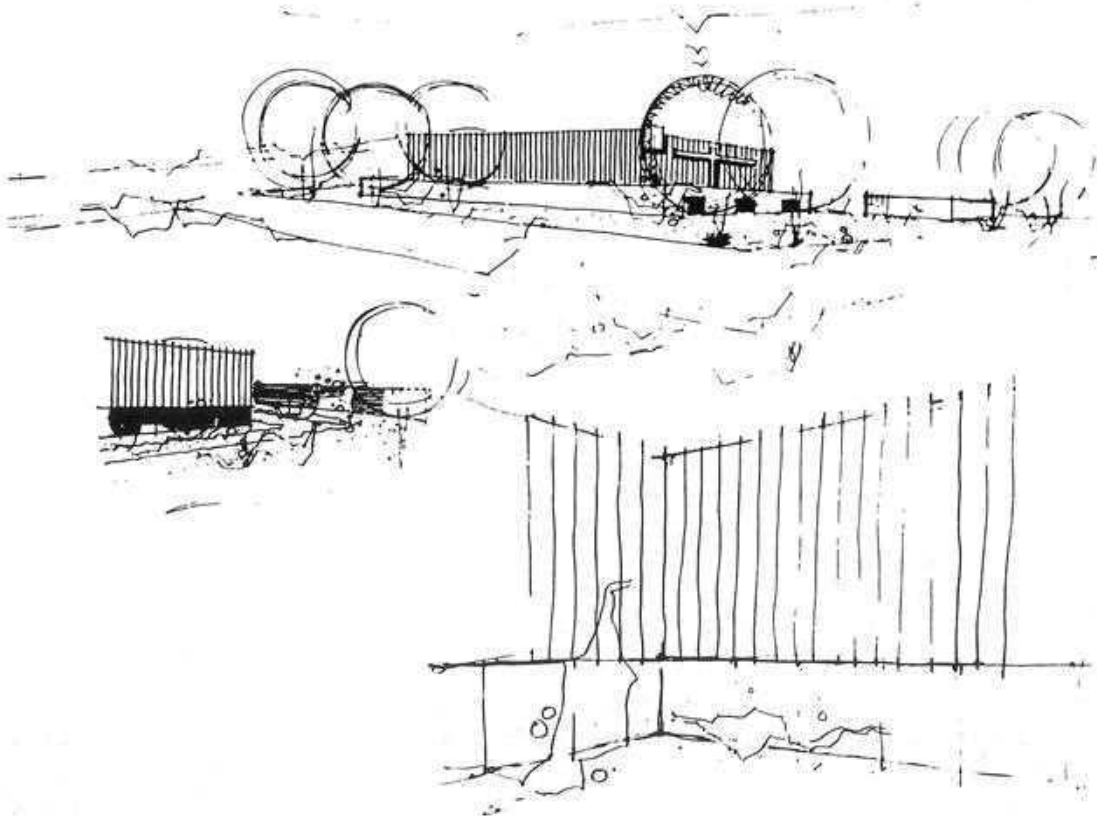
Vanzelfsprekend werden zijn eerste denkbeelden, hoe hij het had willen doen, redelijk snel achterhaald door de werkelijkheid, hoe hij het moest doen, gerelateerd aan de wensen der opdrachtgevers. En juist datgene wat hij móest doen - de concrete opdracht - voor weinig geld een kerk bouwen, conflicteerde ernstig met hoe hij het had willen doen, zo erg zelfs, dat naar zijn smaak Schouten de opdracht nóóit had mogen aanvaarden. De bouwmeester verzuimde echter zulks te doen en heeft daarna véél te véél concessies gedaan aan zijn eigen opvattingen, want, zo zal de wellicht trotse Schouten toentertijd gedacht hebben, een opdracht om een kerk te bouwen krijg je niet elke dag. Niettemin werd zijn kerk, vastgelegd in tekening en bestek, door alle instanties goedgekeurd, inclusief, en dat mag ik u niet onthouden, door de Liturgische Bouw-Advies-Commissie van het Aartsbisdom Utrecht dat zetelde aan de Utrechtseweg 29 te Zeist (vergelijk ook bijlage 1).

Zo werd het lot van Gerard Schouten, een waarlijk op en top kunstzinnige architect met vooruitstrevende ideeën, verbonden aan dat van het kerkbestuur, een instituut dat weinig financiële middelen bezat en een degelijke achterban had.

De kerk is er gekomen. De bouw werd omfloerst door tal van incidenten. Die hadden voorkomen kunnen worden als van meet af aan door alle partijen gevolg was gegeven aan de bindende omschrijvingen die in tekening en bestek waren vastgelegd. Te dikwijls is daar van afgeweken, een poging daartoe ondernomen, of, wat minstens zo verwarrend is, al dan niet bewust door Jan en alleman verkeerd geïnterpreteerd, wat zijn culminatiepunt vond bij de wisseling van bouwpastoor, ongeveer halverwege de bouw. Gedetailleerde onderwerpen van discussie zal ik u onthouden, de opvattingen van de twee bouwpastoors echter niet.¹⁴

Pater Keverkamp, de eerste bouwpastoor, was een man die het met iedereen goed meende. Zelden of nooit kwam er een onvertogen woord over zijn lippen. Hij kan het best getypeerd

worden als een zachtaardige, meegaande moderator met een aangeboren afschuw voor het doorhakken van knopen. Door zijn meegaande karakter riep Keverkamp tal van moeilijkheden over zich af, die tijdens de gesprekken over de inrichting van het interieur exponentieel toenamen. Hij kreeg daarbij te maken met, en van die indruk kan ik me niet onttrekken, enerzijds de visie van architect Schouten en anderzijds de visie van het verdeelde kerkbestuur, welke visies ook nog eens met elkaar botsten.¹⁵ Op een gegeven moment werd het hem allemaal teveel. Hij kreeg lichamelijke klachten en legde zijn functie neer.

Eerste schets van de kerk
(coll. Gerard Schouten)

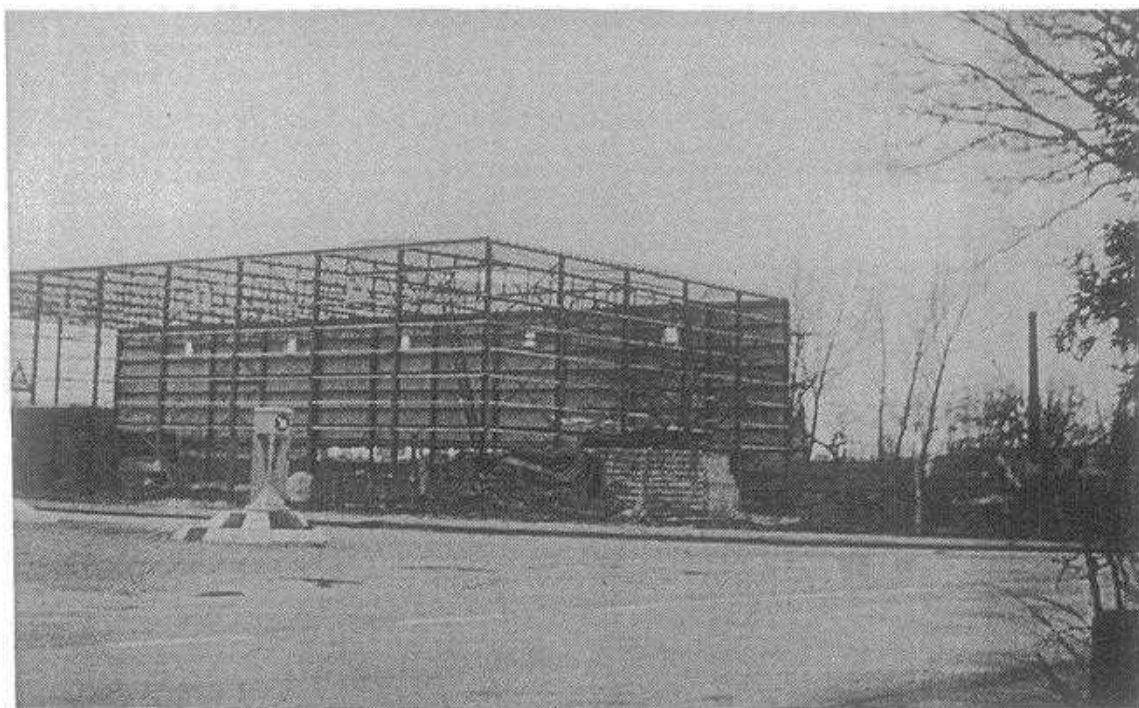
Keverkamps opvolger, pastoor Van de Werff, nam vanaf het begin een hele andere houding aan. Hij had aanzienlijk minder moeite met het nemen van besluiten. In korte tijd loste hij naar eigen goeddunken de problemen op die zijn voorganger had laten liggen. De manier waarop Van de Werff dat deed, tartte op zijn zachtst gezegd elke vorm van hoffelijkheid. Niet gek dat Van de Werffs benadering ook weer de nodige onvrede opleverde, vooral bij de architect. Die kreeg van de nieuwe bouwpastoor onvoldoende ruimte om de kerk volgens zijn plan af te maken, nota bene het oorspronkelijk plan. Toch is 'de Ludger' een mooie kerk geworden, een kunstwerk in optima forma, een gebouw waarin het goed toeven is voor mensen die snakken naar rust en stilte. Het groen buiten het gebouw doet weldadig aan. De muur zorgt voor geborgenheid. Nogmaals, het valt niet te ontkennen, de architect is daar met weinig beschikbare middelen uitmuntend in geslaagd.

Korte samenvatting met enkele toevoegingen

Na jaren van grote bevolkingsoverschotten door een hoog geboortecijfer, in stand gehouden door de niet-bemoeienis van de lokale overheid en de actieve bemoeienis van de rooms-katholieke kerk, die elkaar ook nog eens beïnvloedden, en wel in het voordeel van de katholieke kerk, kwam er vrij plotseling een kentering in de jaren zestig, een tijd waarin collectief het individuele zelfbewustzijn aanbrak. De gezinnen in Lichtenvoorde werden beduidend kleiner.

Achteraf, altijd maar weer achteraf, moet vastgesteld worden dat de bouw van de Ludgerkerk met betrekking tot die ontwikkeling en het te verwachten kerkbezoek in die chaotische tijd, toch wel overbodig is geweest.

Niet achteraf moet worden vastgesteld dat vooraf reeds ernstige twijfels bestonden over de haalbaarheid ervan. Geboortebeperving en ontkerkelijking zetten reeds vóór de bouw van de kerk in en is door de Lichtenvoordse geestelijkheid danig onderschat; eeuwig zonde! Wel zijn er verzachtende omstandigheden, want binnen de rooms-katholieke kerk waren tegengestelde krachten werkzaam die nu niet bepaald bijdroegen tot een eenduidig en helder beleid: Utrecht (via Rome!) versus Schillebeeckx, Bekkers en De Vet. Het centrale provinciale gezag, het bisdom Utrecht, kon zich in grote lijnen wel met de opvattingen van de voortrekkers verenigen, doch liep in heel zijn doen en laten aan de leidraad van het machtige Rome. Het uiteindelijke gevolg: iedereen ging min of meer zijn eigen gang!

De nieuwe St. Ludgerkerk in aanbouw. Omstreeks Kerst 1968.
(foto A. Driessen)

De maatschappelijke constellatie, met toenemende economische onafhankelijkheid en mondigheid in een beginnend IK-tijdperk, deed daar nog een belangrijke schep bovenop. De kerkgang begon het sluitstuk van vele families te worden; eerst in het geniep, later openlijk. De verkiezing van Gerard Schouten tot architect van de kerk, was niet bepaald een gelukkige, eerder een dubieuze. De ambitieuze Lieveldse architect was met zijn ingediende creatie, een kunstwerk van de bovenste plank, voor Lichtenvoordse begrippen een tikkeltje té vooruitstrevend, vooral met betrekking tot het interieur. Aanvankelijk werd hem weinig in de

weg gelegd, niet in de laatste plaats door de magistrale, werkelijk bezielende overredingskracht waarmee Schouten zijn plan promoveerde en nadien hartstochtelijk verdedigde. Dat Schouten en het kerkbestuur, twee partijen die het diep in hun hart waarlijk goed meenden en er alles aan deden om de klus tot een goed einde te brengen, toch bij elkaar zijn gekomen, lijkt veel op een geldkwestie. De kerk was goedkoop - zelfs de goedkoopste rooms-katholieke kerk in zijn soort die in ons land in die tijd gebouwd is - en het kerkbestuur had weinig geld: toen al een indicatie dat de economische welvaart prevaleerde boven het spirituele.¹⁶

Momenteel geniet de Ludgerkerk internationale vermaardheid door zijn fraaie vormgeving en de rust die ze uitstraalt. Ze wordt veel bekeken door architecten van naam en faam in binnen- en buitenland. De meeste bouwmeesters beschouwen haar als een onvervalst landelijk monument van zeer grote architectonische waarde.

Hoeveel lovender en nóg mooier zou alles zijn geweest als Schouten de kerk volgens het oorspronkelijke plan had afgebouwd, zonder de talloze incidenten en de opportunistische compromissen; helaas... gedane zaken nemen geen keer! Als schrale troost kan daar nog aan toegevoegd worden dat, indien de kerk volgens het oorspronkelijke plan was afgebouwd, het aan de huidige bestaansmoeilijkheden weinig of niets had afgedaan. Een mooie kerk zegt lang niet alles, er behoort ook een aansprekend beleid van het kerkbestuur bij, gericht op de toekomst en inspeland op de actualiteit; juist daaraan heeft het de laatste jaren ernstig ontbroken; doch dit nog even terzijde.

Ludgerkerk in aanbouw. Omstreeks Kerst 1968.
(foto A. Driessen)

De rol van pastoor Keverkamp was een weinig benijdenswaardige, mede door toedoen van zijn karakter. Meestentijds stond hij in de bufferzone van de architect en de vertegenwoordigers van de achterban. Al spoedig bleek hij daar niet tegen opgewassen te zijn, wat leidde tot zijn resignatie. Zijn opvolger, pastoor Van de Werff, trachtte soms compromisloos de bakens te verzetten, hetgeen af en toe tot grote beroering leidde bij, om heel even in onchristelijke termen te spreken, vriend en vijand.

Het kerkbestuur begon in een ongewisse tijd aan een moeilijke klus. Geïnvolveerdheid kan haar niet ontzegd worden, een democratisch bestuur, geënt op de (onuitgesproken?!) parochiale consensus, al evenmin. Wel moet in deze afgevraagd worden of het kerkbestuur met betrekking tot de bouwaangelegenheden, vooral die van het interieur, er voldoende van doordrongen was of alle parochianen van de Ludgerkerk vóór de bouw van de kerk op één, of bijna één lijn zaten.

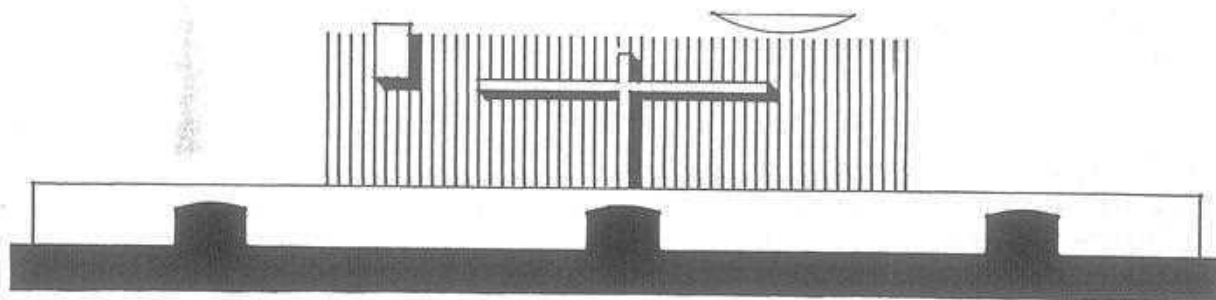
In latere tijden verloor het kerkbestuur de inhoudelijk taken met betrekking tot het gebruik van de kerk volledig uit het oog. Als traditionele bestuurders besteedden zij in de periode 1980-1999, met het accent op de laatste jaren, teveel aandacht aan het niet te stoppen proces van de 'geloofsafkalving', of lieten die gelaten over zich heen komen. Daardoor kreeg het innoverende, het meegaan met de tijd dat gestalte had moeten krijgen in een aansprekend en toekomstgericht beleid, vooral een ander, beter en efficiënter gebruik van het kerkgebouw, niet de aandacht die het moest hebben. Veel te snel legde zij het hoofd in de schoot.

Over de voornaamste taak van het bestuur, de activiteiten die tot een betere geloofsbeleving van de parochianen had moeten leiden, afgestemd op het heden, zal best gesproken zijn, maar de uitvoering ervan is in de praktijk ruim onvoldoende gebleken; tot tastbare resultaten is het niet gekomen.

Het gevolg van een en ander? Een monumentale kerk in de aanbidding; de Ludgerkerk, economisch object om de financiële gaten in een andere kerk te dichten.

De Ludgerkerk, een kerk waar de parochianen heel langzaam aan gewend zijn geraakt en waar ze in de loop der tijd van zijn gaan houden, staat er nu verlaten bij. Haar toekomst is ongewis. De ontkerkelijking, resultante van maatschappelijke processen die in de afgelopen veertig jaar plaats vonden, heeft zijn ondermijnende werk gedaan.

Het kerkbestuur denkt en praat over goede alternatieven, die zijn er maar weinig. Afbraak dreigt!

Silhouet van de kerk
(coll. Gerard Schouten)

Een pleister op de wonde is dat het gebouw en de bijbehorende grond nu aanzienlijk meer waarde heeft dan toen het gebouwd werd. In economische zin misschien een welkome bijkomstigheid, in emotionele zin is het er een stuk moeilijker door geworden. Immers de bouw van de kerk is gerealiseerd door grote financiële inspanningen van de parochianen, en dat ligt uiteraard zeer gevoelig.

Blijft nog over de schuldvraag en de toekomst van de kerk. Over beide onderwerpen kan ik kort zijn.

Ondanks dat er door deze of gene grove inschattingsfouten zijn gemaakt, kan geen enkel individu de debacle van de Ludgerkerk in de schoenen worden geschoven. De ontwikkelingen tussen 1960 en nu zijn zo ingrijpend geweest, dat niemand ze heeft kunnen voorzien.

Er bestaat wel een collectieve schuld. We zijn namelijk met z'n allen verantwoordelijk geweest aan de samenleving zoals we die nu kennen. Iedereen heeft er op zijn eigen wijze een bijdrage aan geleverd. En in die samenleving, zo vinden wij kennelijk met elkaar, is er geen plaats meer voor de unieke Ludgerkerk.

Een simplistische verklaring? Kan zijn, maar er is geen betere voorhanden!

Henny Bennink
19 april 2000

Bijlage 1

De Liturgische Bouw-Advies-Commissie van het Aartsbisdom Utrecht heeft in de laatste jaren vele uiteenlopende plannen beoordeeld voor nieuwbouw en van verbouwing van kerken die vroegen om aanpassing aan de nieuwe liturgische praktijk. Daaruit werd de wens geboren eens ter plaatse te beoordelen, of de adviezen doeltreffend waren geweest en in hoeverre de werkwijze van de commissie correctie behoefde.

Toen op 29 augustus 1969 voornoemde commissie een zogenaamde 'kerkentocht' maakte (een rondje langs alle in aanbouw zijnde kerken in het bisdom Utrecht), deden ze als laatste object van beoordeling die dag de Sint Ludgerkerk in Lichtenvoorde aan.

Hieronder treft u, integraal en zonder toevoegingen of weglatingen, hun zorgvuldig opgetekende bevindingen aan.

'Lichtenvoorde; de grote verrassing van de dag. De kerk was nog niet af. De architect G. Schouten was bang dat daardoor de indruk zou worden bedorven en ging van alles aan het uitleggen. De kerk spreekt echter aanstonds een sterke taal, die alle bijkomstigheden vervaagt.

Bijzonder indrukwekkende opzet.

Een geheel glazen onderbouw, met natuur-eikenhouten bovenbouw in een eenvoudig vierkant. De prachtige eikenhouten bovenbouw vindt een omlijsting in een simpele lage rode baksteenmuur die de omheining vormt van een tuin, een brede omgang rond de glazen onderbouw. Aan de voorkant een groot rood kruis van uitstekend formaat.

Hier is gevoel voor verhoudingen.

De werking van het interieur is groots. De afmetingen zijn niet eens groot te noemen. De ijzeren spanten nemen de indruk van het hout niet weg. Daarboven zijn vurenhouten balken en een plat dak van riet. Een lichtval is levendig geconstrueerd boven het altaar.

Boven de doopvont achter in de kerk is een ketting waarlangs het regenwater (hemelwater) komt in de doopvont; een grote kei gevonden in de omgeving.

Er is een zangkoor dat vrij, achter in de kerk, staat. Daardoor niets heeft van een zangzolder, maar de vrijheid van de ruimte accentueert.

Een mooie poreuze baksteen-vloerbedekking.

Een unieke ruimte: sober en licht, een sfeer van betrokkenheid bij de altaartafel en het hele gebeuren. Het altaar heeft geen trappen. Staat iets hoger op een uitstulping van de vloer.

De architect is voorstander van de sacrale ruimte. Zijn theologische en filosofische redenen zijn niet allemaal strikt sluitend, maar hij is een rasechte kunstenaar met grote menselijke gevoeligheid. Ligt in de clinch met de pastoor en het kerkbestuur, die dit werk helemaal niet verstaan!

De architect onderschat zijn eigen gaven. Zijn theorie is: Architectuur is de uitdrukking van een gedachte. Zeg het dan liever in woorden, in plaats van in steen.

Als uitdrukking van de menselijke geest, liever nog van menselijk leven, is deze kerk overtuigend. Geen wonder dat de hele omgeving komt kijken. Deze kerk doet geloven dat de kerkelijke kunst geen gedane zaak is. Hier leeft een nieuw geloofsbewustzijn, die wel ver af staat van de neogotische geloofsbeweging uit het Rijke Roomse leven, maar nieuw, fris, krachtig, ver weg van een bekrompen burgerlijk clerikaal ghetto.'

Duidelijke taal van die commissie, dacht ik zo.

Met dank aan:

H.J. Huet Lindeman te Winterswijk,
J. Koudijs te Doetinchem,
G. Schouten te Vlieland,

P. Sevenhuysen te Steenwijk,
Th. Steentjes te Lichtenvoorde en
A.J. Vos te Lichtenvoorde.

Literatuur:

Bakker, R.; *De geschiedenis van het fenomenologisch denken.*
Delfgaauw, B.; *De wijsbegeerte van de 20e eeuw.*
Groothuis, L.H.A.; *De Brabantse bisschoppen Bekkers en De Vet, wegbereiders van een vernieuwingsbeweging.*
Have, T.T. ten; *Groei naar volwaardig mens-zijn.*
Huet Lindeman, H.J. van; *Nieuw leven voor een jonge kerk?*
Lévi-Strauss, Cl.; *Het wilde denken.*
Oostveen, T.; *Liefde als wapen.*
Schouten, G.; *Over bouwen gesproken.*

Krantenartikelen:

De Gelderlander van 9 maart 1967; Lichtenvoorde bouwt een unieke parkkerk. 'Oase van rust' in brok natuurschoon.
De Twentsche Courant van 6 december 1969; Trekpleister in Lichtenvoorde. Nieuwe St. Ludgerkerk nog steeds niet gewijd.
De Gelderlander van 20 februari 1970; Nieuw geloofsbewustzijn blijkt uit kerken van Gerard Schouten en Aldo van Eyck.
De Gelderlander van 18 april 1970; Rumoer rond Ludgerkerk. Architect Gerard Schouten wil opening van zaken.
Achterhoek Nieuws van 1 juli 1982; Open of gesloten kerk.
Dagblad Tubantia, ongedateerd: St. Ludger Lichtenvoorde, illusie van een architect.
De Gelderlander van 23 oktober 1998; Kans op verkoop St. Ludger.
De Gelderlander van 24 oktober 1998; Ludger kan elders herrijzen.
De Gelderlander van 28 januari 1999; Overleg over toekomst van de beide katholieke kerken in Lichtenvoorde.
De Gelderlander van 17 december 1999; Stiltecentrum kan in Ludger. Nieuwe bestemming van met sloop bedreigd kerkgebouw in Lichtenvoorde.
Elna van 22 december 1999; Een nieuw begin voor de Ludgerkerk?

Noten:

1. Met het gemeentebestuur wordt bedoeld: de burgemeester, de wethouders en de gemeenteraad, waarbij de gemeenteraadsleden zo nu en dan ook met politici worden aangeduid.
2. In de Grondwet en het Burgerlijk Wetboek is niets geregeld over het aantal kinderen per gezin. De verantwoordelijkheid daarvoor wordt gelegd bij het gezin, waar het thuis hoort. In genoemde wetboeken staat evenmin vermeld dat gemeentebestuurders geen initiatieven mogen ontplooiën om, daar waar het nodig is, de ouders via deskundigen of deskundige instanties te informeren over geboorteregeling.
Of het allemaal nodig is geweest, geboorteregeling? Ik denk van wel! Veel ouders van grote gezinnen, vooral de vrouwen, bezigden nogal eens de uitspraak: 'De kinderen; ik heb ze allemaal even lief. Ik kan er geen één van missen. Maar als ik het nog eens over zou mogen doen, dan zou ik er niet zoveel willen hebben!' Me dunkt, dat zegt toch voldoende!
3. Het gemeentebestuur ontwikkelde een even merkwaardige als potsierlijke slogan, een die door een mengelmoes van achterhaald conservatisme, liberalisme en misplaatste progressiviteit was geconstrueerd en op de achterkant van elke uitgaande enveloppe was gedrukt: 'Vestig uw bedrijf in Lichtenvoorde, de gemeente met een potentieel van zoveel procent - hoeveel procent dat was, wil me niet meer te binnen schieten - aan arbeidskrachten onder de dertig jaar.' De over-beklemtoonde toevoeging dat Lichtenvoorde in het topografische hart van West-Europa lag, werd gevisualiseerd door twee denkbeeldig getrokken lijnen, die elkaar in een omcirkeld Lichtenvoorde sneden. Ofschoon het gemeentebestuur met die serieus bedachte slogan de werkelijkheid van de jaren vijftig en zestig weergaf en een aantal bedrijven wist over te halen zich in Lichtenvoorde te vestigen, oogste het bovendien veel hilariteit.

4. De naam Bonifatius wordt ook gespeld als Bonifacius. De laatste spellingsvorm komt dikwijls voor in Latijnse en officiële geschriften.
5. De preek van pastoor Celie was een vervolg, meer een geruststellende toelichting, op het oprichtingsdecreet van 25 november 1965, dat op zondag 28 november 1965 tijdens alle missen in de Bonifatiuskerk te Lichtenvoorde en de Christus Koningkerk te Lievelede werd voorgelezen. Niettemin benadrukte pastoor Celie dat de Ludgerkerk er moest komen.
6. *Analecta* voor het Aartsbisdom Utrecht, nummer 12, december 1965.
7. *Paroecia amovibilis*: een zelfstandige parochie.
8. Thomisme: filosofisch en theologisch leerstelsel van Thomas van Aquino (1225-1274).
9. Het gedachtegoed der fenomenologie, ontwikkeld door de Duitse filosoof Edmund Husserl (1859-1938), gaat ervan uit dat de mens als subject tracht om door geestelijk-intuïtieve beschouwingen het wezen der dingen te begrijpen; het eigene van het subject, de intentionaliteit, krijgt daarin veel aandacht. Het existentialisme veronderstelt dat de mens als individu volkomen vrij is in het maken van keuzes en daar de volledige verantwoordelijkheid voor draagt (vergelijk de werken van J.P. Satre, A. Camus en vele andere existentialisten).
Het structuralisme is een beschouwingswijze die haar oorsprong vond in de taalwetenschap. Niet het ik als denkend, sprekend en zingend subject activeert het handelen, maar de taal. Door en in de taal kan het subject denken en handelen in zijn netwerk van relaties. De Zwitser Ferdinand de Saussure (1857-1913) wordt genoemd als de 'taalkundige' grondlegger van deze denkrichting, die, en dat moet zéér nadrukkelijk vermeld worden, nadien door andere denkers verder is uitgewerkt.
De kritische theorie is voortgekomen uit de kritische filosofie. Deze theorie berust geheel op het pure beoordelen van de dingen door het subject. Ze ontleent haar bestaansrecht aan het afzetten tegen de zogenaamde dogmatische filosofie.
Het Marxisme is een gecompliceerde leer die is ontwikkeld door Karl Marx (1818-1883). Zijn leer omvat voornamelijk het wetenschappelijk gefundeerde socialisme (geen communisme) en het historisch materialisme (saillant detail: Marx heeft zijn werken nooit als een Marxistische stroming willen beschouwen).
10. Schillebeeckx formuleerde: 'De kerk heeft zelfs niet eens een eens en voor altijd geconstrueerde geloofsleerstelling in bewaring, waarin de opvattingen van de moderne tijd telkens in verweven zou moeten worden.'
11. Schillebeeckx werd eredoctor van Berkeley, Chicago, Edinburgh, Leuven, Montreal, New Haven en Saint Louis.
12. De ontkerkelijking in katholiek Lichtenvoorde staat niet op zichzelf. Het is een landelijk, ja zelfs een min of meer mondiaal verschijnsel.
Voor wat Lichtenvoorde betreft is de situatie in Groenlo goed vergelijkbaar. Groenlo had namelijk eveneens twee katholieke kerken: de Heilige Calixtuskerk en de veel jongere Heilige Maria Moeder Godskerk (Mariakerk).
Het parochiebestuur van Groenlo besloot reeds eerder de knoop door te hakken en 'stootte' de Mariakerk af; het gebouw kreeg nog niet zo lang geleden een nieuwe bestemming.
In de manier waarop beide kerken werden gesloten, lag een wereld van verschil.
In Groenlo werd tijdens een plechtige eredienst het kortstondige hoofdstuk Mariakerk op werkelijk waardige wijze afgesloten. De sleutel van de Mariakerk werd op symbolische wijze naar de 'moederkerk' gebracht.
In Lichtenvoorde verkondigde de voorganger op zaterdag 27 maart 1999 tijdens de mededelingen, die juist voor het ite misa est werden voorgelezen, dat er voortaan geen missen meer in de Ludgerkerk gelezen zouden worden (huwelijks- en requiemmissen zouden daarop een uitzondering vormen). Dat was het dan.
13. Het totale aantal gelovigen dat op één zondag de kerk bezoekt.
14. Enkele punten die leidden tot opwinding zijn de volgende.
Schouten en Keverskamp waren overeengekomen dat er geen banken in de kerk zouden worden geplaatst. Iedereen moest tijdens de viering gaan zitten op zijn eigen meegebrachte (klap)stoeltje. Van de Werff liet in de kerk banken plaatsen.
Het gedeelte waar het altaar zou worden geplaatst, zou aanvankelijk een verhoging worden; een soort

'Calvarieberg'. Op die 'Calvarieberg' zou een natuurstenen altaar geplaatst worden, afkomstig uit een kerk die afgebroken was. Korte tijd later liet pastoor van de Werff de Calvarieberg afbreken en het natuurstenen altaar vervangen door een van hout.

Nadien zijn er nog een aantal andere veranderingen in de kerk aangebracht. De belangrijkste, en naar mijn bescheiden mening, de meest noodzakelijkste verandering, was het leggen van de vrij zachte poriso-stenen in een cementbed, die voorheen los op de bodem waren gelegd en door stofvorming een bron van ergernis vormde.

Overigens is het goed te weten dat niet architect Schouten de verantwoordelijkheid voor het mislukken van de vloer draagt, maar één lid, dan wel meerdere leden van het kerkbestuur. Wat was namelijk het geval?

De poriso-stenen die toentertijd in de Ludgerkerk zijn gelegd, waren reeds door de architect afgekeurd; ze voldeden niet aan de door hem gestelde eisen als isolerende vloer. Voorts was de vereiste hardheid van de bovenlaag niet in orde. Het kerkbestuur - het bovenvermelde ene lid, dan wel meerdere leden - ging aan de bevindingen van de architect voorbij en liet alsnog de stenen leggen, met alle nare gevolgen van dien.

15. Het kerkbestuur zat met betrekking tot de bouw van de kerk niet altijd op een lijn. De meningen over het in- en exterieur van de bouw waren wisselend.
16. De bouw van de kerk heeft f 350.000,- gekost, de grondprijs kostte f 92.000,-. De respectievelijke bedragen voor de pastorie bedroegen f 110.000,- en f 13.500,-. De pastorie is ontworpen door architect C. Staartjes te Groenlo (bron: Analecta voor het Aartsbisdom Utrecht van februari 1970 en januari 1972).
Het honorarium dat Schouten voor de bouw van de Ludgerkerk heeft ontvangen - de architect heeft dat tot dusver altijd verzwegen - is gebruikt voor ontwikkelingshulp; en wel het laten studeren van een arme Columbiaan. Die Columbiaan, thans werkzaam als maatschappelijk werker in zijn vaderland, heeft op de toenmalige Internationale School in Den Haag met succes de Sociale Academie doorlopen.

Het Wolvennest

de geschiedenis van de familie Wolf

Inleiding

De aanleiding voor dit artikel is een oproep van de redactie aan lezers die met stamboekonderzoek bezig zijn. Het leek mij aardig om, naast de beschrijving van markante persoonlijkheden, ook de geschiedenis te vermelden van een aantal gewone inwoners van Lichtenvoorde. De geschiedenis van de familie Wolf(f) beslaat inmiddels meer dan 100 bladzijden en mijn onderzoek is nog niet afgerond. Onderstaand verhaal is een kort uittreksel waarin ik vooral de gegevens die betrekking hebben op Lichtenvoorde naar voren haal. Ook het noemen van geboortedata etc. kan herkenning oproepen bij de lezer. Ik ben graag bereid om, desgevraagd, verdere informatie te verstrekken over bepaalde personen. Ik hoop echter ook dat ik respons krijg op dit verhaal in de vorm van aanvullingen, correcties, bidprentjes, foto's enz. om de familiegeschiedenis zo compleet mogelijk te maken. Het gaat hierbij niet alleen om de personen die genoemd worden en Wolf(f) heten, maar ook om de personen met andere achternamen.

J.A.B. Wolf

Valkenberglaan 41

7313BL Apeldoorn

tel. 055-3555457

email: jab.wolf@wxs.nl

Frederik Wolff 1758 - 1818 (oud-vader)

Het familieverhaal begint met mijn oud-vader Frederik Wolff die werd geboren in het jaar 1758. Hij was een zoon van Jacobus Wolff, van beroep kleermaker en Sybilla Hoff. Hij had de Duitse nationaliteit en kwam, zoals op zijn trouwakte vermeld is, uit "Kossenbroek in 't Keulsche". Deze plaats is het huidige Korschenbroich tussen München Gladbach en Neuss. Frederik kwam in 1786 naar Groenlo als beroepssoldaat onder 't "Regiment des Graaven van Bylandt" en heeft daar in garnizoen gelegen. Frederik Wolff kwam als recruit op in Leeuwarden, hij tekende voor zes jaar en een maand. Deze extra maand was voor de opleiding van de recruit. Van Leeuwarden ging het 2e bataljon, waar Frederik bij was ingedeeld, in 1782 naar Veere, in 1784 naar Zutphen en in 1785 naar Bergen op Zoom. Het regiment kwam in 1786 in Groenlo vanuit Bergen op Zoom en lag verdeeld over de vestingen Zutphen, Doetinchem, Groenlo en Lochem. Het 1ste bataljon lag in Zutphen, het 2e verspreid over Doetinchem, Groenlo, Lochem en ook Zutphen. Ieder bataljon bestond uit 7 compagnieën. De soldaten liepen altijd in uniform en als zij op mars waren, legden zij gepakt en gezakt 20 kilometer per dag af. Frederik Wolff diende in het 2e bataljon, de 3e compagnie met als compagniescommandant de luitenant kolonel J.P. Poosen. Plaatsvervangend compagniescommandant was kapitein W. van Schevichhaven en de vaandrig was A. Kosterman.

Gedurende de diensttijd van Frederik Wolff was het vrede en hij heeft dus niet aan gevechtshandelingen hoeven deelnemen. Hij deed de gewone garnizoensdienst. Mogelijk heeft de toenemende spanning tussen patriotten en prinsgezinden Frederik Wolff er toe gebracht om in 1786 niet bij te tekenen. Het kwam vaker voor dat een afgezwaaide soldaat zich als kleine zelfstandige vestigde in zijn laatste garnizoensplaats, zo ook Frederik Wolff. Hij vestigde zich te Groenlo als "kleermaker", werd lid van het kleermakersgilde en formeel

als "borger" van Groenlo geregistreerd. Omdat soldaten destijds vaak werden ingekwartierd bij burgers, is het goed mogelijk dat Frederik op deze wijze zijn aanstaande bruid Joanna Elshoff heeft ontmoet.

Het huwelijk

Frederik Wolff trouwde op 5 januari 1787 met een meisje uit Groenlo. In het trouwboek van Groenlo staat in 1787 vermeld:

"1787 Die 5 januarii copulatis sunt Fredericus Wolff et Joanna Elshoff, coram testibus Joannes Elshoff, Antonis Wientjes, Adamo Reinders".

Vertaling: Op 5 januari 1787 zijn in het huwelijk getreden Fredericus Wolff en Joanna Elshoff in tegenwoordigheid van de getuigen Joannes Elshoff, Antonis Wientjes, Adamo Reinders.

Joanna Elshoff 1765 - 1821

Joanna Elshoff werd gedoopt in Groenlo op 15 juli 1765. Ze was de dochter van Joannes Elshoff, van beroep bakker, en Hendrina Kappers, zoals blijkt uit het Rooms Katholieke doopboek:

"1765 15 julii baptizata est Joanna cujus parentes sunt Joannes Elshoff et Hendrina Cappers, patrini vero erat Wilhelmina Elshoff nata proles eod. 15 julii".

Vertaling: op de 15e dag van juli is gedoopt Johanna, wier ouders zijn Johannes Elshoff en Hendrina Cappers, de getuige was naar waarheid Wilhelmina Elshoff, het kind is geboren op dezelfde dag (van de doop).

Frederik Wolff overleed in 1818 te Groenlo en Joanna Elshoff in 1821. Het echtpaar Wolff-Elshoff had acht kinderen gekregen: vier jongens en vier meisjes. Een van die kinderen was mijn betovergrootvader Jacobus Wolf.

Jacobus Wolff 1787 - 1871 (betovergrootvader)

Jacobus Wolff werd R.K. gedoopt in de Stad Groenlo, Kwartier Zutphen. De doopakte luidt: "1787 Die 27. septembris baptizatus est Jacobus, cujus parentes sunt Fredericus Johannes Wolff et Joanna Elshoff, patrinus est Johannes Elshoff".

Vertaling: op de 27ste dag van september is gedoopt Jacobus, wiens ouders zijn Fredericus Johannes Wolff en Johanna Elshoff, de getuige is Johannes Elshoff.

Hij was de oudste zoon van Frederik Wolff en Joanna Elshoff. Op een gegeven moment is hij van Groenlo naar Lichtenvoorde verhuisd.

Het beroep kleermaker

Het beroep van Jacobus Wolff was, evenals dat van zijn vader en grootvader, kle(d)ermaker. In die tijd was de werkwijze van de kleermaker als volgt: eerst werden de maten van de klant genomen, dan werd het patroon berekend en uitgelegd op de stof, die vervolgens werd gesneden. Vandaar dat de kleermaker vaak "snijder" werd genoemd. Het is eeuwenlang de gewoonte geweest, dat de klant zelf de stof meebracht. De patroondelen werden met naald en draad aan elkaar genaaid. Als de kleermaker knechts of leerlingen in dienst had, was dit laatste doorgaans hun werk. Voor het afwerken van de naden en het in model brengen van het kledingstuk werd de strijkbout gehanteerd. De kleermakers zaten met over elkaar geslagen benen op een tafel te naaien. Hun voornaamste werktuigen waren: een maat, om de

verhouding van de lichaamsdelen in lengte, dikte enzovoort aan te geven, een naairing, een naald, een persijzer, een schaar, een el en een maatband.

Een kleermaker werkte tegen stukloon. In die tijd was de prijs voor een colbert f 2,50, een pantalon f 0,80 en een vest f 0,40. Een prima handwerk herencostuum kostte toen aan arbeidsloon f 3,70. Om aan een in die dagen redelijk geacht loon te komen, werkte een kleermaker tot diep in de nacht, waar mogelijk geholpen door vrouw en kinderen. In Gelderland brachten de leerjongens, vaak eigen zoons, het niet verder dan gemiddeld acht cent per dag. Er bestond een grote onregelmatigheid in de werkdruk en dus ook in het loon. De meeste klanten waren gewoon om hun kleding aan te schaffen rond Pasen en aan het begin van het winterseizoen. In de maanden daarvoor was de kleermaker zeer druk en dat vertaalde zich in zeer lange werkdagen. Tussen deze twee pieken was het zeer rustig, maar dan verdiende hij uiteraard weinig.

Lichtenvoorde

Waarom Jacobus Wolff is verhuisd naar Lichtenvoorde is niet duidelijk. Hij had er evenmin als zijn echtgenote aanwijsbare wortels. Omdat Lichtenvoorde 't toneel is waarop de geschiedenis van het gezin Wolff zich afspeelde, volgt hier enige informatie over die plaats in die tijd.

In 1855 schreef J.A. Klokman reisverhalen. Hij bezocht ook de Achterhoek en schreef in zijn boek "Schetsen en Tafereelen uit den Achterhoek", onder andere, onderstaande regels over Lichtenvoorde.

"Van Winterswijk begaf ik mij naar Lichtenvoorde, een dorp op twee uren afstands van daar. De weg derwaarts is een zandweg, die, voor zooverre de gemeente Winterswijk betreft, nog al tamelijk onderhoudend is. Ook in de buurtschap Vragender, tot de gemeente Lichtenvoorde behoorende, vindt men tamelijk groote en aangenaam gelegene boerderijen; doch thans komt men op een uitgestrekt heideveld, voor een gedeelte de Vragender-heide genoemd, welke streek veel overeenkomst heeft met onderscheidene oorden op de Veluwe; ook wat de gesteldheid van den grond betreft, als behoorende tot het diluvium. De kolossale kei- of kiezelsteenen, welke men bij de watervallen van Sonsbeek in Arnhem aantreft, zijn uit deze heide afkomstig. Een dezer steenen is er in der tijd blijven liggen, in een perceel thans toebehoorende aan den heer Sterrenborg te Lichtenvoorde, welke om deszelfs zwaarte niet kon vervoerd worden; hij heeft eenen omtrek van 10.4 ellen, terwijl op deszelfs bovenvlak 5 á 6 personen behoorlijk op stoelen kunnen plaats nemen. Het dorp Lichtenvoorde, dat door Slichtenhorst als "stedeken met een slot en eene poort" beschreven wordt, is een vrij groot en aangenaam gelegen dorp, aan den grindweg van Groenlo naar Varsseveld. Men vindt er eene ruime en fraaije, voor eenigen jaren nieuw gebouwde R.C. kerk, alsmede eene zeer schoone pastorie der Herv. en verdere fraaije huizen. In de nabijheid van dit dorp vindt men de aangenaame en tevens buitengewoon vruchtbare buurtschap Siewent, welke gedeeltelijk tot deze gemeente en overigens tot de gemeenten Ruurlo en Zelhem behoort. De gemeente Lichtenvoorde telt 361 Hervormden, 16 Christelijk Afscheidenen, 3250 Rooms Catholieken en 5 Israëlieten."

Nationale militie

De eerste verplichte militaire dienst in Nederland werd in de Franse tijd in 1811 ingevoerd en heette de conscriptie. Alle mannen die de leeftijd van twintig jaar bereikt hadden, waren dienstplichtig. Tot 1898 konden degenen die ingeloot werden zich, meestal tegen betaling, laten vervangen door een remplaçant. Vaak werd dit in een notariële akte vastgelegd. In die periode 1810-1813 vervulden circa dertigduizend Nederlandse mannen hun dienstplicht in het Franse leger. De helft hiervan behoorde tot de Grande Armée, waarmee Napoleon in 1812 Rusland binnenviel. Jacobus Wolff ontsprong de dans, gezien onderstaande verklaring:

"No. 341 1e Afdeeling Arnhem, 15 Januarij 1818

Onderwerp: Certificaten van voldoening aan de Nationale Militie. Ter beantwoording uwer missive van den 13 dezer No. 5 is dienende, dat de persoon van Jakobus Wolff geen certificaat van voldoening aan de nationale Militie benodigd heeft, als strekkende de paspoort hem in plaats van Dezelve. De Gouverneur der Provincie Gelderland / Bij dezelve absentie / Het Lid der Gedeputeerde Staten".

Huwelijk

Jacobus Wolff trouwde met een Duitse vrouw, Helena Hermina Antonetta Cordes, zoals uit onderstaande huwelijksakte blijkt:

Huwelijks- acte No. 1

"Heden den Agtentwintigsten der maand Januarij een duizend acht honderd en achttien, zijn voor ons Mr. A. H. Hummelinck Schout en Ambtenaar van den Burgerlijken Staat in het Schoutambt Lichtenvoorde, Provincie Gelderland, in het Gemeente Huis verschenen

Jacobus Wolff, Kleermaker oud dertig jaren, geboren te Groenlo en woonachtig Alhier, Meerderjarige zoon van Fredricus Joannes Wolff en van Joanna Elshoff, welke ouders alhier tegenwoordig hunne volkomene toestemming geven tot het voorgenomene huwelijk van hunner Zoon ter eenre; en

Helena Hermina Antonetta Cordes, zonder beroep, oud een en twintig jaren, geboren te Meppen, voormalig Münsterland en woonachtig Alhier, Meerderjarige dochter van Tobias Cordes en van Hermina ten Haave, welke ouders insgelijk hunne toestemming geven tot het voorgenomene Huwelijk van voormeld haare Dochter, gelijk vasteed uit de Acte gepasseerd voor den Notaris Voss te Meppen op den 18e December 1817 ter andere zijde dewelke in tegenwoordigheid van Jan Hindrik Bokkers, wever, Harmanus Westerman, zadelmaker, Frans Böcker, blaaiwerker en Jan Berend Westerman, bakker, alle alhier wonende, van den Competenten ouderdom, Zijnde de Eerste als oom en de overigen niet. Zoo hebben wij, daar ons geene wettige verhindering tegens deze verbindtenis is voor gekomen, aan hun verzoek willende voldoen, hun alle de bij de wet tot dit huwelijk gevorderde stukken voorgelezen, als: 1. De acten van huwelijksafkondigingen op de bij de wet bepaalde tijd en plaats binnen deze Gemeente gedaan.

2. De Doop Extracten van Bruidegom en Bruid

3. De Toestemming der ouders van de bruid

4. Bewijs dat de Bruidegom aan de Nationale Militie heeft voldaan

Voorts het zesde hoofdstuk uit het burgerlijk Wetboek over de wederkeerige regten en pligten der echtgenooten: waarna wij aan Bruid en Bruidegom hebben afgevraagd, of zij elkander tot man en vrouw verlangen te nemen; waarop door elk afzonderlijk een toestemmend antwoord zijnde gegeven; zoo hebben wij Ambtenaar van den Burgerlijken Staat voornoemd, in naam der wet verklaard dat JACOBUS WOLFF EN HELENA HERMINA ANTONETTA CORDES bovengenoemd door het huwelijk zijn vereenigd. Van al hetwelk wij deze acte opgemaakt, en in twee daartoe bestemde registers ingeschreven hebben, zijnde dezelve na voorlezing, door ons onderteekend, benevens contractanten, de ouders en getuigen".

Helena Hermina Antonetta Cordes 1796-1868

Helena Hermina Antonetta Cordes werd gedoopt te Meppen (voormalig Münsterland) op 13 juni 1796. Zij was de dochter van Tobias Cordes geboren in 1762, van beroep "schmits baas" en Hermina ten Haave, geboren in 1765.

Notariële akte

De ouders van Helena Hermina Antonetta Cordes konden niet bij de huwelijksplechtigheid van hun dochter aanwezig zijn, getuige onderstaande notariële akte:

"Heden den vijftienden december Een Duijzend Agt honderd zeventhien compareerden voor mij openbaren geschworen Notaris woonagtig te Meppen en in teegenswoordighid der nagenoemde geloofhaftigen Getuijgen de Börger en Schmits Baas Tobias Cordes oud vijf en vijftige Jahre beide te Meppen vormals oud Münsterland, thans in 't Konigsrijk Hannover woonagtig, dewelken te kennen geven, dat haare dogter Helena Hermina Antonetta Cordes thans te Ligtenvoorde in 't Arrondissement Zutphen woonagtig met den jongeselle Jacob de Wolff Kleeremakers baas te Ligtenvoorde in 't Huwelijk te treden willens seij, en om die toestemming haarer ouders in dit Huwelijk behoorlijk nagezocht heeft: Comparanten Tobias en Hermina Cordes verklaarden sodanig dat dit Huwelijk haarer dogter Hermina Cordes met den Jongeselle Jacob de Wolff naar hunne wensch en wille seij, en daar zij van daar deezen Trouwdag persoonlijk niet bijwonen kunnen, zij haare volle toestemming in deeze Huwelijk geeven. Terglijker Tijd verklaaren voornoemde Comparanten en de nagenoemde getuijgen indien het noodig sijn moght dat de vader van Tobias Cordes voor bijna Dertig Jahr; en dieselfs moeder voor Twee Jahr te Dörgeren Twee uhr van Meppen verstorven sijn, alwaar diezelve namelijk Gerd Henrich en Gesina Cordes ackerlieden waren. Gedaan en gepasseerd op mijn Notariat Bureau te Meppen van en in Tegenwoordigheijd van den Stuhlemaker Gerhard Toije oud 57 Jahr, Wever Gerd Herm Lammers oud 54 Jahr, ackersman Martinus Bölle oud 58 Jahren en Smit Joseph Klümper oud 57 Jahr alle te Meppen woonagtig, voorgelezen genemigt; en Terwil de Huijsvrouw van Tobias Cordes niet schrijven kan, van den overigen en mij Notaris ondergesgreven, in dato et loco quo.

Dasz Obige Notariëlle Ürkunde von dem trietigen Notarius Gerhard Heinrich Joseph Voss ausgefertigt ist, bescheizigt hiermit Meppen den 16sten December 1817 Der Bürgermeister"

Het echtpaar Wolff-Cordes woonde achtereenvolgens te Lichtenvoorde in Wijk A nummer 104 en Wijk A nummer 13. Helena Kordes overleed, 71 jaar oud, te Lichtenvoorde op 17 februari 1868 des avonds om vijf uur op het adres Wijk A. no. 104. A. De aangevers waren Johannes Bernardus Doppen (47), schoenmaker, en Johannes Hendrikus Siebelder (36), schoenmaker.

Jacobus Wolff overleed, 83 jaar oud, te Lichtenvoorde op 17 april 1871 's avonds om negen uur op het adres Wijk A no. 104. De aangevers waren Johannes Bernardus Doppen (51), schoenmaker, en Johannes Hendrikus Siebelder (36), schoenmaker.

Kinderen

Het echtpaar Wolff-Cordes kreeg 10 kinderen, 8 jongens en twee meisjes, waarvan er een levenloos geboren werd. Alle kinderen werden in Lichtenvoorde geboren en worden hierna vermeld. Bij de aangifte van een aantal kinderen Wolff, was een van de getuigen onderwijzer Gerrit Hendrik Schepers, die in 1802 uit Winterswijk naar Lichtenvoorde kwam en die tot plm. 1862 aan ongeveer 300 kinderen, waaronder de kinderen Wolff, onderricht heeft gegeven in cijferen, lezen en rekenen. Daar er aanvankelijk geen schoolgebouw aanwezig was, werden de lessen in een gewoon woonhuis gegeven. De kinderen waren:

1. Johannes Fredericus Wolff werd geboren in 1820 en overleed in 1910. Hij was vrijgezel en van beroep landbouwer;

2. Anna Maria Wolff werd geboren in 1822 en overleed in 1888. Voor haar huwelijk woonde Anna in als dienstbode bij het echtpaar Josephus Bernardus Hulshof, koopman, en Harmina Wiegers. In 1847 trouwde Anna met Joannes Wilhelmus te Dorsthorst, ook geboren en getogen in Lichtenvoorde. Joannes Wilhelmus was eerder getrouwd geweest met Maria Elisabeth Huenink, die in 1846 was overleden. Uit zijn eerste huwelijk had Joannes drie kinderen en in het tweede huwelijk werden nog eens vijf kinderen geboren, allen geboren in Lichtenvoorde.

Johanna te Dorsthorst, geb. 1830

Antonij te Dorsthorst, geb. 1842, ovl. 1844

Antonij te Dorsthorst, geb. 1844, ovl. 1846

Maria Elisabeth te Dorsthorst, geb. 1848

Harmanus te Dorsthorst, geb. 1850

Hendrika te Dorsthorst, geb. 1854

Harmina te Dorsthorst, geb. 1859, gehuwd met Johannes Hendrikus Sterenburg, schoenmaker

Johanna Maria te Dorsthorst, geb. 1864,

Joannes Wilhelmus te Dorsthorst overleed in 1881 en zijn vrouw Anna Maria Wolff in 1888;

3. Goedert Fredrik Wolff, geboren op 17 april 1824. Hij is mijn overgrootvader. Zijn verdere persoonlijke gegevens staan verderop, na zijn broers en zusters.

4. Harmina Wolff werd geboren in 1826. Zij bleef ongehuwd en overleed in 1848. Zij heeft als inwonend dienstmeisje gewerkt bij het echtpaar Harmanus Hulshof, koopman, en Catharina Maria Antonetta Sengers;

5. Bernardus Wolff werd geboren in 1829 en trouwde in 1859 met Grada Maria Weijenburg, ook uit Lichtenvoorde. Het echtpaar kreeg vijf kinderen. Grada Maria overleed in 1872 in het kraambed. Zij was bevallen van een levenloze baby. Een half uur na die geboorte stierf Grada Maria. Bernardus Wolff huwde ten tweede male met Berendina Halink. Zij was een dochter

van Antonij Halink en Engele Schwink. Het echtpaar kreeg ook vijf kinderen. Alle kinderen werden in Lichtenvoorde geboren.

Hermanus	Wolff, geb. 1860, had een schoenmakerij en boerderij, bleef vrijgezel
Hermina	Wolff, geb. 1862, ovl. 193, trouwde met Johannes Hermanus Kothuis, caféhouder, 5 kinderen
Johanna Geertruida	Wolff, geb. 1863, ovl. 1864
Johanna Geertruida	Wolff, geb. 1864, ovl. 1936, meid bij Bernardus Fr. Hulshof, koopman en Johanna Westerman
2 maal een levenloos kind.	
Johannes Bernardus	Wolff, geb. 1874, ovl. 1884
een levenloos kind	
Grada Maria	Wolff, geb. 1875, ovl. 1915, trouwde met Johannes Bernardus Wolters, kleermaker, 3 kinderen
Johanna Berendina	Wolff, geb. 1877, ovl. 1945, werkte als dienstmeid bij haar stiefbroer Hermanus
Johanna Geertruida	Wolff, geb. 1880, ovl. 1936, bleef ongehuwd, werkte als dienstbode in verschillende plaatsen

Bernardus Wolff overleed in 1908 en Berendina Halink in 1917;

6. Harmanus Wolff werd geboren in 1831. Van beroep was hij schoenmaker en trouwde in 1870 met Johanna te Dorsthorst uit Lichtenvoorde. Het echtpaar kreeg twee kinderen, geboren in Lichtenvoorde.

Anna Wilhelmina Maria	Wolf, geb. 1872, ovl. 1954, ongeh. woonde samen met haar broer
-----------------------	--

Johannes Antonius	Wolf, geb. 1875, ovl. 1965, ongeh. was schoenmaker en slachter, woonde Rentenierstr. 18
-------------------	---

Harmanus Wolff overleed in 1909 en Johanna te Dorsthorst in 1910;

7. Antonij Wolf, geboren in 1834. Hij was smid, bleef ongehuwd en overleed in 1869;

8. Jan Hendrik Wolff geboren in 1838. Hij werd slechts 10 maanden oud;

9. Jan Hendrik Wolff, geboren in 1840. Hij overleed 16 dagen oud. Hij was een naamgenoot van zijn eerder overleden broertje. Deze manier van naamgeving kwam dikwijls voor;

10. Johanna Helena Wolff, geboren in 1843. Ze is twee jaar later overleden.

Goedert Frederik Wolf 1824 -1881 (overgrootvader)

Goedert Fredrik Wolf werd geboren in het Schoutambt Lichtenvoorde op 17 april 1824 des namiddags om vijf uur. Getuigen waren Jacob te Leuk (52) landbouwer en Jan Hendrik Bokkers (59) landbouwer en oom.

Huwelijk

Goedert Fredrik Wolf trouwde met Johanna Braker.

Huwelijks-acte No. 5

"Op heden den achtienden der maand Mei een duizend acht honderd vier en vijftig, zijn

voor ons Adrianus Wouterus Zweers, Burgemeester Ambtenaar van den Burgerlijken

Stand der Gemeente Lichtenvoorde, in het huis der Gemeente, in het openbaar, ten einde zich in den Huwelijken Staat te doen bevestigen, verschenen:

Goedert Fredrik Wolff, arbeider, oud dertig jaren, geboren en wonende alhier, meerderjarige zoon van Jakobus Wolff, kleermaker en Harmina Helena Antonetta Kordes, zonder beroep, echtelieden mede alhier wonende, ter ene, en Johanna Braker, landbouwster, oud twintig jaren, geboren en wonende alhier, minderjarige dochter van Jan Willem Braker en Derksken Holkenborg, echtelieden en landbouwers, ingelijks alhier wonende, ter andere zijde. Dewelke in tegenwoordigheid van Bernardus Wolff, schoenmaker, oud vijf en twintig jaren, 2e Johannes Bernardus Doppen, schoenmaker, oud drie en dertig jaren, 3e Frederikus Kruip, schoenmaker, oud drie en veertig jaren en 4e Jan Hendrik Boekelder, schoenmaker, oud vier en vijftig jaren, alle vier te Lichtenvoorde wonende, door partijen als getuigen hier toe gekozen, ons hebben verzocht, het door hen voorgenomen Huwelijk te willen voltrekken; en hebben wij, daar ons geene wettige verhindering tegen deze echtverbintenis is voorgekomen, aan hun verzoek willende voldoen, ons alvorens doen ter hand stellen de navolgende stukken, als:

1e De geboorte acte van den bruidegom

2e Die der bruid

3e Bewijs van voldoening door den bruidegom aan de Nationale Militie

4e Bewijs van onverhinderd alhier ergane huwelijks-afkondigingen

Vervolgens verklaard en de ouders der bruid, alhier tegenwoordig hunne toestemming tot dit huwelijk te geven. Waarna wij aan Bruidegom en Bruid, hebben afgevraagd, of zij verklaren, dat zij elkander aannemen tot ECHTGENOTEN, en dat zij getrouwelijk alle de pligten zullen vervullen, welke door DE WET aan den huwelijken staat verbonden zijn, en hierop door elk afzonderlijk een toestemmend antwoord zijnde gegeven, zoo hebben wij Ambtenaar van den Burgerlijken Stand voornoemd: IN NAAM DER WET verklaard dat GOEDERT FREDRIK WOLFF, jongman en JOHANNA BRAKER, jonge dochter door den echt aan elkander zijn verbonden. Van al hetwelk wij deze acte hebben opgemaakt, en in twee daartoe bestemde Registers ingeschreven hebben; zijnde dezelve, na voorlezing door ons onderteeekend met den bruidegom, der bruids Vader en de getuigen, terwijl de bruid en den bruids moeder verklaarden nimmer te hebben kunnen teekenen".

Het landleven

Goedert Fredrik Wolf was boerenarbeider en de werkomstandigheden waren in zijn tijd verre van optimaal. Dit blijkt uit het boek "Schetsen en Tafereelen uit den Achterhoek" geschreven in 1855 door J.A. Klokman waarin onder andere de volgende sfeerbeschrijvingen staan.

"'t Was eenen dier schoone zomer avonden zoo als het jaar 1855 er vele opleverde. Onwillekeurig keek ik door de glasruiten, waar mijn oog het tafereel des dichters aanschouwde als hij zingt:

*Nijv're landliën, moë van d' arbeid
Keeren naar hun stulpjes heen.*

Het leven echter dezer soort van landlieden, welke ik huiswaarts zag keren en die men hier gewoonlijk "arbeiders" noemt, is echter bij lang na zoo dichtertlijk

niet als men dit wel eens heeft doen voorkomen. Arm van ziel en lichaam beide, leiden zij in den regel een kommervol leven en genieten bij zwaar werken een gering dagloon en een sober voedsel, ja zijn gedurende den winter, wanneer de korst des aardrijks door sneeuw of vorst ongeschikt ter bewerking is, niet zelden aan de bitterste armoede prijs gegeven. Hoe zeer verschilt dan hun lot niet van den eigenlijken "boer" die, hoe wel des zomers met hem zwoegende en zweetende, echter in het barre jaargetijde op zijne lauweren kan rusten".

De schrijver Klokman geeft als volgt zijn visie op de Achterhoekse boer van die tijd:

"Een Achterhoekse boer is niet van zijne eenmaal opgevatte meeningen terug te brengen. Dit gebrek is grootendeels toe te schrijven aan de mindere beschaving; slechts tot 10 ß 12 jarigen leeftijd wordt de school bezocht, en dan nog door verre weg de meesten hoogst gebrekkig, om zich daarna geheel aan hun bedrijf over te geven; alle verdere omgang met menschen van meerdere beschaving houdt op, of men mogt daartoe rekenen het bezoeken der week- en jaarmarkten, waar hij zijne producten verkoopt en zich van het noodige voorziet. Zijne lectuur bepaalt zich tot den bijbel en hetgene daarmede in betrekking staat als tractaatjes, enz. terwijl het godsdienstig onderwijs, alsmede de bijwoning van de openbare godsdienst door hem op hoogen prijs gesteld worden, van daar dan ook dat hij, wat godsdienstige kennis aanbelangt, menigen stedeling overtreft".

Johanna Braker 1833 - 1875

Johanna Braker werd geboren te Lievelede op 4 oktober 1833. Zij was de dochter van Jan Willem Braker (Te Braake), landbouwer, geboren 7 maart 1794, en van Derksken, ook wel Theodora genoemd, Groot Holkenborg op Besselink, geboren 12 februari 1802. Getuigen waren Bernardus Reesing (25), kuiper, en Pieter Constantijn Legu (37), smidsknecht.

Familienaam

Familienamen met de voorvoegsels "Te", "Ter" en "Ten" komen uit Twente of de Achterhoek. Ze zijn ontstaan uit "to", "tor" en "tom". De twee laatste zijn samentrekkingen van "t(h)o dem of to der". Dus in de betekenis van "behorende tot".

In het dialect zegt men Broaker. Braken is ploegen na de oogst (juni). De naam Braker heeft zeer waarschijnlijk iets te maken met de manier van boeren. Vaak lees je de naam "An de Braek", dit is een plaats, een bepaalde akker. Deze betekenis is het meest waarschijnlijk, want die verandert vaak in de naam Te Brake. "Brake" betekent in het Middelnederlands ook speur- of jachthond. Verder zijn er ook allerlei negatieve betekenissen: boete, onbruikbaar en kapot (inbreuk). (Bron: Veelkleurigheid in een parochie).

De voorouders van Johanna Braker van vaderskant

Dat de achternaam van de voorouders van Johanna Braker veranderen van "Te Braake" in "Braker" ziet U hieronder.

De overgrootvader van Johanna Braker was Derk te Braake. De grootouders waren Jan Hindrik te Braake en Tönne (Toontjen) Borghijink, een dochter van Willem Borghijink. Zij woonden in Lievelede. Tönne Borghijink werd ook wel Tönne Platvoet genoemd. Jan Hindrik

en Tönne trouwden op 8 mei 1791. Tönne Borghijink overleed in het canton Groenlo, het Schoutambt Lichtenvoorde op 17 januari 1809.

De voorouders van Johanna Braker van moederskant

De overgrootouders van Johanna Braker waren Garrit Jan Groot Holkenborg en Derksken Besselink. Dit echtpaar trouwde op 28 april 1759 en kreeg 10 kinderen, die in de doopboeken allen de achternaam Besselink kregen. Voor 1811 was het gebruik dat een introuwende man zich noemde naar het erf van zijn vrouw en de kinderen kregen dan ook de naam van het erf.

Margaretha	Besselink, gedoopt 18.01.1760
Antonia	Besselink, gedoopt 10.01.1761
Jan Willem	Besselink, gedoopt 21.10.1763 (grootvader van Johanna)
Gerrit Jan	Besselink, gedoopt 19.07.1764
Berend	Besselink, gedoopt 20.09.1767
Enneken	Besselink, gedoopt 10.06.1770
Berndina	Besselink, gedoopt 14.03.1772
Jan	Besselink, gedoopt 11.11.1776
Hermanus	Besselink, gedoopt 12.06.1780
Maria	Besselink, gedoopt 11.06.1778

Bij de volgende ouders en grootouders van moederskant blijkt dat in de verschillende bronnen voor dezelfde personen soms andere namen worden gebruikt. De oorzaak hiervan is dat er voor 1811 nog geen burgerlijke stand bestond en de achternaam werd ontleend aan de boerderij waar men woonde, in dit geval de boerderijnamen Holkenborg en Besselink.

De grootouders van Johanna Braker waren Jan Willem Groot Holkenborg op Besselink, van beroep landbouwer, gedoopt 21 oktober 1763 en Berendiena Buijnk, gedoopt op 6 juli 1767. Ze trouwden op 1 februari 1798. Berendiena Buijnk was een dochter van W. Buijnk (zoon van Berend Boejink) en Pfenne Maria Stoltenborg (dochter van Hendrik Stoltenborg), beiden afkomstig uit Meddehoe (Meddo) en gehuwd op 31 januari 1767.

Berendina Buijnk wordt in het bevolkingsregister van Lichtenvoorde Berendina Stoltenborg genoemd. Misschien was ze een kind van Pfenne Maria Stoltenborg dat al aanwezig was voor haar huwelijk met W. Buijnk.

Van het huwelijk van de ouders van Derksken/Theodora Groot Holkenborg op Besselink is de volgende akte uit het register der huwelijkscommissarissen van de burgerlijke gemeente van april 1796-1798 in het rijksarchief Gelderland aanwezig:

*"COMPAREERDE VOOR HENRICUS STERENBORG EN ARNOLDUS
BALSTER COMMISSARIËN VAN HUWELIJKS SAAKEN HUWELIJK
1 FEBRUARI 1798*

Bruidegom

Jan Willem Groot Holkenborg, jongman oud 35 jaaren, zoon van Garrit Groot Holkenborg en Derksken Besselink gebooren en woonagtig onder Ligtenvoorde.

Bruid

Berendiena Buijnk, oud 28 jaaren, jonge dogter van Wander Buijnk en Fenne Marie Stoltenborg gebooren onder Winterswijk woonagtig onder Beltrum.

*Getuigen
Garrit Groot Holkenborg,
Wander Buijnk*

*1e gebod 14 januarii 1798 / 2e gebod 21 januarii 1798 / 3e gebod 28 januarii
1798*

*Solemnisatie Den 1sten februarii door Hermanus Schreven, Kappellaan alhier
Quod testis Jan Willem te Welscher, Secretaris van huwelijks saaken".*

De broers en zusters van Johanna Braker zijn allen geboren in Lichtenvoorde.
In onderstaande opsomming uit het bevolkingsregister van Lichtenvoorde blijkt de
inconsequentie van het gebruik der achternaam.

Antonij	Braak,	geb. 22.12.1819
Jan Hindrik	Braker,	geb. 01.01.1824
Harmanus	Braker,	geb. 17.04.1826
Garrit Jan	Braker,	geb. 02.01.1829
Hendrika	Braker,	geb. 10.01.1831
Johanna	Braker,	geb. 03.10.1833
Bernardus	Te Brake,	geb. 24.01.1836
Johanna Wilhelmina	Te Brake,	geb. 06.10.1838
Jan Derk	Braker,	geb. 06.02.1842
Antonia	Braker,	geb. 21.07.1843

Overlijden

Johanna Braker overleed (41 jaar) te Lichtenvoorde op 9 juli 1875 des morgens om drie uur
in het huis Wijk A no. 104. Aangevers waren Johann Heinrich Beuting (45), arbeider, en
Johannes Harmanus Kruip (27), Schoenmaker.

Goedert Fredrik Wolf overleed (57 jaar) te Lichtenvoorde op 10 juni 1881 des namiddags om
twee uur in het huis Wijk A no. 131. Aangevers waren Johannes Hermanus Kruip (33),
schoenmaker en Willem Ponds (44), Schoenmaker.

Kinderen

Het echtpaar Wolf-Braker kreeg 8 kinderen, die allen geboren werden in Lichtenvoorde.

1. Harmanus Wolf is geboren in 1855. Hij trouwde in 1884 met Hendrika Gesina Veldkamp
afkomstig uit Aalten. Hendrika was twaalf jaar ouder dan Harmanus en weduwe van Jan
Hendrik Pillen. Uit dit huwelijk had zij reeds zes kinderen. Harmanus trok bij zijn bruid in en
nam de schoenmakerij van Jan Pillen over. Het is nauwelijks aan te nemen dat het een
huwelijk uit liefde was. Uit dit huwelijk werd een kind geboren dat slechts zeven maanden
oud werd. De kinderen werden in Lichtenvoorde geboren.

Augustinus Johannes	Pillen,	geb. 1868
Johannes Hendrikus	Pillen,	geb. 1870
Hendrikus	Pillen,	geb. 1873
Johannes Bernardus	Pillen,	geb. 1875
Aleida	Pillen,	geb. 1877
Willemina Antonetta	Pillen,	geb. 1879
Johanna Frederika	Wolf,	geb. 1887 ovl. 1888

Hendrika Gesina Veldkamp overleed in 1925 en Harmanus Wolf in 1932;

2. Johannes Antonius Wolf werd geboren in 1856. Hij was van beroep schoenmaker en werkte langere tijd in Duitsland in verschillende plaatsen. In 1887 trouwde hij met Geertruida Verhoeven, die geboren was in Herwen en Aerd. Het echtpaar kreeg twee kinderen.

Johanna Geertruida Wolf, geb. 1888 in Didam, ovl. 1849, beroep naaister, 1934 naar Den Haag en daar gestorven.

Antonius Johannes Wolf, geb. 1890 in Didam, ovl. 1976, trouwde Elisabeth Wilhelmina Grol uit Didam. Zij kregen 11 kinderen.

Geertruida Verhoeven overleed te Didam in 1917 en Johannes Antonius Wolf is in 1943 te Zevenaar gestorven;

3. Bernardus Wolf (mijn grootvader) werd geboren in 1859 (hij wordt na zijn broers en zusters besproken);

4. Johannes Wilhelmus Wolf werd geboren in 1861 en overleed in 1883. Hij bleef ongehuwd;

5. Maria Wilhelmina Wolf werd geboren in 1864. Haar roepnaam was Wilhelmina. In 1881 ging zij, net wees geworden, werken als inwonend dienstbode in de tapperij van Antonius Josephus Nalen en zijn vrouw Christina Heijting. De tapperij was gevestigd te Beltrum. In het voorjaar van 1884 werd Wilhelmina zwanger, de vader was onbekend. Zij ging hoogzwanger in december met de Rijnspoorweg van Arnhem naar Utrecht, waar zij zich op 29 december meldde bij de academische kraamzaal van het Algemeen Ziekenhuis, nu het Academisch Ziekenhuis. In het medisch verslag van genoemd ziekenhuis stond:

“De kunsthulp bij de baring werd gevormd door practicus W.G. van Dugteren en zijn drie assistenten. De vliezen braken op donderdag 22 januari 1885 om zes uur 's morgens, er was volkomen ontsluiting om elf uur 's morgens en de uitdrijving van het kind vond plaats om twaalf uur 's morgens. Het kind was 49 cm lang en woog 7 pond.”

Wilhelmina was kennelijk geheel alleen in Utrecht, want het kind werd aangegeven door twee bedienden van het ziekenhuis. Zij gaf het kind de namen Wilhelmus Martinus. Na een verblijf van 37 dagen verlieten Wilhelmina en haar zoon de kraamkliniek. Zij vertrokken naar Lichtenvoorde, waar het kind werd ingeschreven op het adres van een oom van Wilhelmina. Waar Wilhelmina zelf naar toe is gegaan, is onbekend. In januari 1888 arriveerde zij weer in Utrecht. Zij was daar twaalf dagen, toen zij op 23-jarige leeftijd overleed. De doodsoorzaak is niet bekend. Zij komt in de registers van de kraamkliniek niet voor, zodat een nieuwe zwangerschap niet waarschijnlijk lijkt;

6. Johannes Hendrikus Wolf werd geboren in 1866. Als inwonend schoenmakersknecht trad hij in 1889 in dienst bij Johannes Fredericus Holweg, schoenmaker en zijn vrouw Wilhelmina Kettering. Johannes heeft op verschillende plaatsen in Nederland en Duitsland gewerkt;

7. Johannes Antonius Wolf werd geboren in 1868. Opvallend is dat hij dezelfde voornamen kreeg als zijn broer die in 1856 werd geboren. Johannes Antonius was stoelenmaker van beroep en werkte zowel in Nederland als in Duitsland. Hij trouwde in 1897 met Hendrika van Dulmen die geboren was in Didam. Het echtpaar kreeg vier kinderen.

Grada Maria Wolf, geb. 1902 in Didam, ovl 1986

Wilhelmina Theodora Wolf, geb. 1907 in Didam

Antonius Fredericus Wolf, geb. 1910 in Didam, ovl. 1989

Maria Johanna Wolf, geb. 1913 in Didam

Johannes Antonius overleed te Zevenaar in 1959;

8. Fredericus Wolf werd geboren in 1871. Hij was van beroep smid en vertrok naar Nijmegen, waar hij trouwde met Antoinetta Jansen geboren te Hatert. Het echtpaar kreeg zes kinderen, die allen in Nijmegen werden geboren. Fredericus overleed te Nijmegen in 1941.

3. Bernardus Wolf (grootvader) werd geboren in 1859. Bernardus was van beroep smid. Hij woonde op 11-jarige leeftijd al niet meer thuis, maar bij zijn werkgever Gerrit Jan Schilderink en diens vrouw Johanna Maria Rentink, die een boerderij bezaten in Lichtenvoorde. Bernardus was daar koeienjongen. Later is hij smid geworden en heeft in verschillende plaatsen gewerkt. Hij trouwde in 1885 in Arnhem met Maria Everdina de Lacosine, geboren in Arnhem. Het echtpaar kreeg negen kinderen, die allen in Arnhem werden geboren.

J.A.B. Wolf
Apeldoorn

Sinterklaasviering in het oude Antoniushove (huis dr. Besselink).
v.l.n.r. mevr. Heuzinkveld, juffr. Evers, zuster Orriëns, Jan Fiering,
Tone Wolf (Plaetjes Tone), zuster Stortelder en Zwarte Piet.
(coll. G. Eppingbroek)

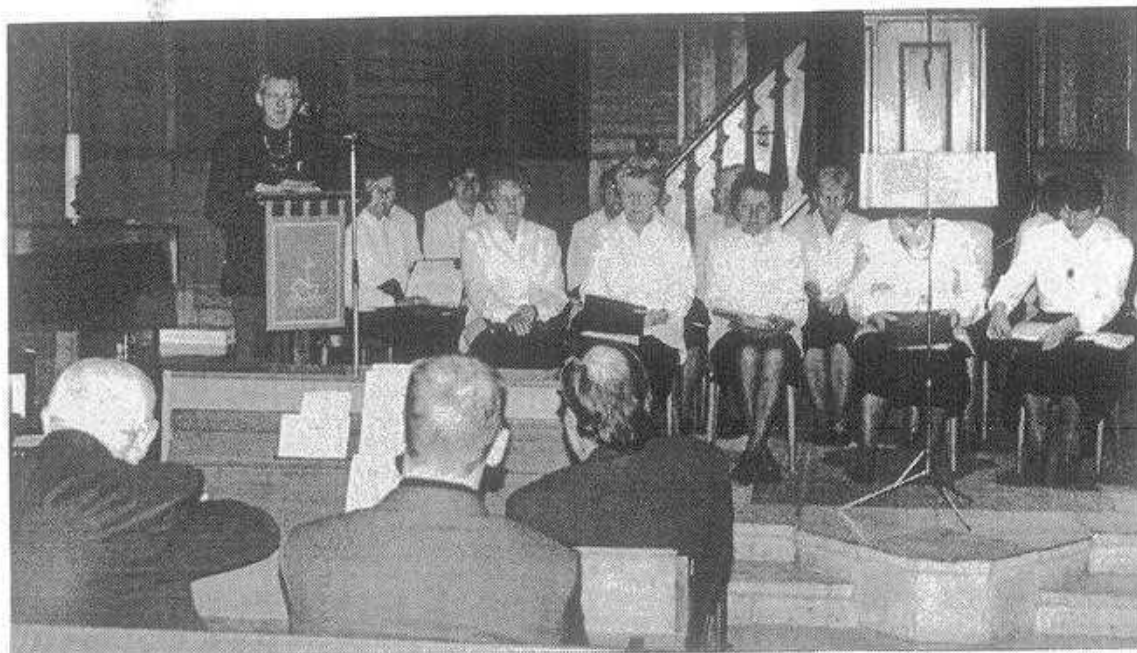
Herdenkingsdienst Freule van Dorth een goede avond

Op 24 november 1999 vond in de Johanneskerk van Lichtenvoorde een dienst plaats ter gelegenheid van de 200ste sterfdag van de Freule van Dorth, die geëxecuteerd werd in de Franse Tijd. Het initiatief voor deze herdenking lag bij de Kerkvoogdij. De redactie gaf aan het op prijs te stellen, als ik van deze gebeurtenis een verslag zou schrijven voor De Lichte Voorde.

Onder vrij grote belangstelling werd op die woensdagavond 24 november 1999 in de Nederlands Hervormde kerk die stijlvolle herdenkingsdienst gehouden. Alvorens de dienst een aanvang nam, zong het koor een dankliedje, dat de mooie dingen van het leven bezingt: het licht van zon en maan, de bloeiende bloemen en "voor elk moment dat ik vrij mag zijn, zonder haat en nijd" ..., daarmee al rakende aan de gebeurtenissen die deze avond in herinnering zouden worden geroepen.

De dienst werd geopend door mr. Ph. de Bruijn, president-kerkvoogd. Na de genodigden en belangstellenden welkom te hebben geheten, kondigde hij reeds de onthulling aan van een plaquette, na de dienst.

Voor de muzikale opulstering was gekozen voor het Dameskoor uit Harreveld. En die keuze getuigt van historisch gevoel bij de organiserende Kerkvoogdij. Als eerste lied in de dienst bracht het koor: *Ons Harreveld*, een ode aan het landelijke Harreveld. Gezongen werd over gouden brem die bloeit langs zijn wegen, vogellied wijd en zijd en de geur van bloemen die je tegemoet waait... Meer dan één aanwezige zal bij het horen van die woorden gemijmerd hebben over hoe het er in Harreveld uitzag in de tijd van de freule en in hoeverre zij nog oog zal hebben gehad voor die berm en de bloeiende bloemen, gezien haar grote zorgen...

Het Dameskoor uit Harreveld tijdens de herdenkingsdienst.
(foto A.W. Driessen)

Maar toen verraste het koor de kerkgangers met een wel heel bijzonder couplet, kennelijk speciaal voor deze gedachtenisdienst aan het lied toegevoegd en ingestudeerd.

*'k Zing van Harreveld, fier en blijde,
waar eens leefde Freul' van Dorth.
Zij stond aan Oranjes zijde.
Daarvoor stierf; dit was haar lot.
'n Sterke vrouw, wie kan haar vinden.
Dapperheid en heel kordaat.
't Was een bloem voor haar beminden
en een vrouw van woord en daad.*

Ds. Hinkamp las vervolgens Psalm 38. Volgens de overlevering zouden gedeelten daarvan door de freule gezongen zijn, toen zij op 22 november 1799 naar de executieplaats werd gereden. Ingetogen aanhoorden de aanwezigen die woorden. De veroordeelde zou wellicht in de hele bijbel geen toepasselijker tekst hebben kunnen vinden. Zoals vers 5 en 6:

*Zie, mijn leven is bezweken en zal breken
onder 't leed, Heer, dat het torst.
In benauwdheid moet ik kreunen, ik moet steunen
van het bonzen in mijn borst.*

*Al mijn zuchten, al mijn bange zielsverlangen
breng ik voor uw aangezicht.
't Hart krimpt, zie mijn krachten tanen, zie mijn tranen,
uit mijn ogen wijkt het licht.*

Nadat het koor gezongen had "De heer mijn herder is mijn heil", werd het woord gegeven aan mevrouw Hermine Manschot, die stilstond bij de gebeurtenissen rond de dood van de freule en daarna. Na dit verslag is die toespraak in zijn geheel afgedrukt. Mevrouw Van de Kieft, kerkvoogdijlid, droeg twee coupletten voor uit "*Gedicht op de executie van Judith van Dorth*". Hoewel de tekst in onze tijd theatraal aan doet, wist zij door haar wijze van declameren de toehoorders te boeien. Hier volgt een deel.

*Een vrouw, een ted're vrouw, het lood door 't hart te boren.
Dat zich den krijgsman schaam, die dit bevel volvoerd'.
Kan dan de onschuld nu aan geen van u bekoren,
of wordt uw tijgerhart door geene vrouw geroerd?
Men vreest te regt, de harten beven,
de offers, die in kerkers leven,
die sterven op uw wil, als zich uw wraak vertoont,
ontkomen geen van hun, nu gij geen vrouw verschoont.*

*Zweert, dat gij deze moord, de moord eens vrouw zult wreken.
Kom, tarten wij hun macht, zelfs het moordschavot.
Een echte Batavier is nooit terug geweken,
daar hem zijn plicht gebiedt, veracht hij 't wreedste lot.*

*Haar schim blijft om ons heenen waaren,
haar hoop door grafzerk op ons staren.
Haar ziel, die zich in d'arm eens Gods der onschuld vindt,
ziet nu in elk van u haar wreeker en haar vrind.*

Toen deze voordracht was afgesloten met zang, las de heer Otten, eveneens lid van de Kerkvoogdij, regels die in het programma van de dienst stonden aangeduid als "Grafschrift".

*Van Dorth! al mag dees naam nu op geen grafzerk praalen. Geen nood,
die vreemdeling, die 't kille graf betreedt, zal aan het nageslacht
die wreede moord verhalen, die u in 't stof des doods helaas
te vroeg bekleedt. Als hij uw moorders zal verachten, kunt gij
gewis van hen verwachten dat hij aan gansch Euroop de droeve
maar vermeldt, dat gij door 't moordend lood van beulen zijt geveld.*

Hoogtepunt van de herdenkingsdienst was ontegenzeggelijk de onthulling van de plaquette die door de Kerkvoogdij aangebracht is tegen de zijmuur van de kerk, nabij de plek waar het stoffelijk overschot van freule Judith van Dorth destijds de laatste rustplaats heeft gevonden. En wie zal het niet eens zijn geweest met het besluit van de Kerkvoogdij, dat de eer van de onthulling te beurt moest vallen aan mevrouw Hermine Manschot-Tijdink, navorser van het leven van de Freule van Dorth en haar familie, met als kroon daarop haar boeiende biografie *Een allerneeteligst character*. Op de plaquette staat de volgende tekst:

*Ter herinnering
Aan de Freule Judith van Dorth
24 November 1799 Lichtenvoorde 24 November 1999
Ps. 38. vers 22
Vergeet mij niet, O Heere Mijn God!
Wees niet verre van mij.*

Onthulling van de plaquette door mevrouw Hermine Manschot-Tijdink.
Rechts kerkvoogdijlid Otten. (foto: A.W. Driessen)

Het slotwoord werd gesproken door de heer Otten, die mevrouw Manschot bloemen aanbood, het koor met dirigent de heer André Wessels bedankte voor de geslaagde keuze van de liederen en de aanwezigen voor het bijwonen van de herdenkingsdienst. Nog eenmaal liet het koor zich horen, nu met " *Licht in de stille morgen*". Als een bede klonk:

*[...] geef ons , doof en blind
weer ogen van een kind;
dat ons de oren open gaan.
Leer ons zienderogen horen [...]*

Het laatste woord hadden alle aanwezigen samen met het zingen van de twee bekendste coupletten uit het Wilhelmus.

[...]de tyrannie verdrijven, die mij mijn hart doorwondt[...]

Wie het zingen van het Wilhelmus bij de bevrijding heeft meegemaakt of bij een andere indrukwekkende nationale gebeurtenis, weet wat er in je omgaat bij het horen van dit lied. Ja, het was een goede avond, die 24ste november 1999 in de Johanneskerk te Lichtenvoorde.

Na de dienst was er een uiterst gezellig samenzijn van alle genodigden en belangstellenden in de Ni'je Whemerhof.

Hoewel buiten het kader van dit verslag, wil ik niet onvermeld laten het bijzondere tintje dat die bijeenkomst nog kreeg, doordat de heer Otten door burgemeester Van Rijckevorsel werd bevorderd tot Ridder in de Orde van Oranje Nassau om zijn tomeloze inzet voor de Johanneskerk. En de aanwezigen werden door de Kerkvoogdij verrast met koffie en gebak en, hoe kon het anders, jazeker, met een oranjebitter!

Antoon Driessen

Toespraak bij gelegenheid van de herdenking van de 200ste sterfdag van Freule Judith van Dorth, door mevrouw Hermine Manschot op 24 november 1999 in de Johanneskerk te Lichtenvoorde.

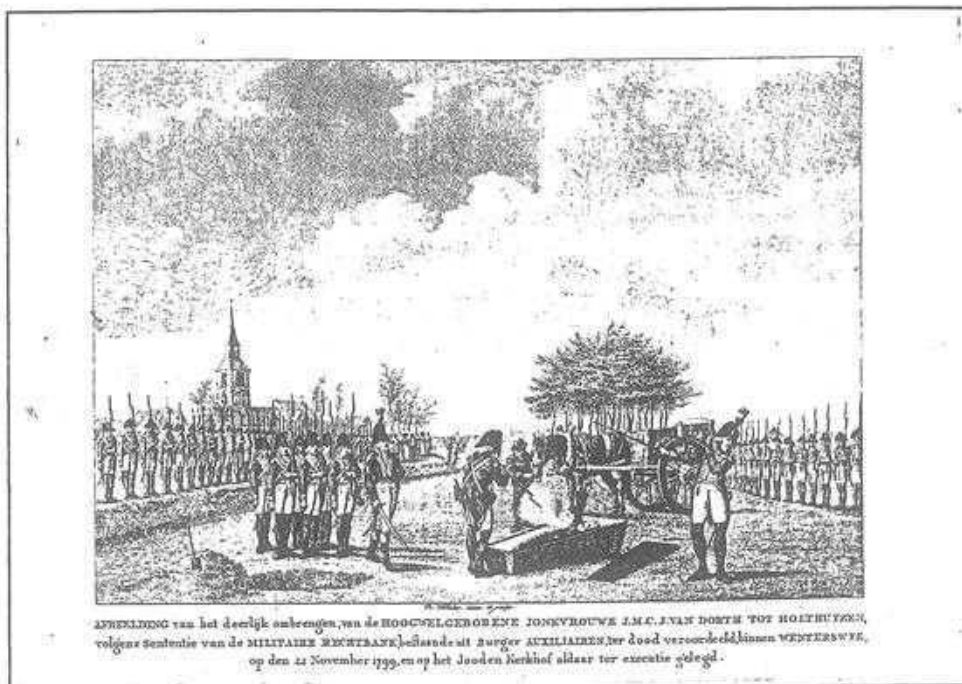
Beste mensen,

24 November viel in het jaar 1799 op een zondag. In alle soberheid en stilte werd 's morgens om zes uur het lichaam van Freule Johanna Magdalena Catharina Judith van Dorth hier in de Johanneskerk begraven. De avond ervoor hadden luitenant Heinsius, commandant van Lichtenvoorde en rechter Isaac van der Meer de Walcheren en een lid van het gemeentebestuur van Lichtenvoorde overleg met elkaar gevoerd. De executie van Judith van Dorth twee dagen daarvoor in Winterswijk had grote opschudding veroorzaakt. Omdat de heren kost wat kost verdere onaangenaamheden of relletjes in Lichtenvoorde wilden voorkomen, werd besloten om de begrafenis van de freule de volgende dag voor dag en dauw,

in alle stilte en alleen met het hoogst noodzakelijke ceremonieel te doen plaatsvinden. Isaac van der Meer de Walcheren meldde het toenmalige bestuur van de provincie Gelderland, dat het de wens van freule van Dorth was geweest, om in de kerk van Lichtenvoorde te worden begraven.

Waar had de laatste rustplaats anders moeten zijn? In Zutphen, waar de familie van Dorth jarenlang een winterhuis had en waar haar moeder was begraven, werd de freule tijdens haar leven al met de nek aangekeken. Haar familie werd er jarenlang door schuldeisers en advocaten achtervolgd. Wie zou er daar nog ooit naar haar graf komen? Voor Warnsveld, waar haar geboortehuis 't Velde lag, gold eigenlijk hetzelfde. Haar vader, Jan van Dorth, heer van 't Velde, was een jaar ervoor in het Münsterland gestorven en daar ook begraven. Ondanks het feit dat Judith van Dorth dus eigenlijk nergens geliefd was, moet ze hier in Lichtenvoorde in de laatste tien jaar van haar leven, in ieder geval met de plaatselijke orangisten, toch een zekere band hebben gehad.

Dat blijkt ook uit het feit, dat de freule peettante was van een dochtertje van de oranjegezinde Hendrik Huynink, ontvanger van de belastingen alhier. Ook de bedienden van het huis Harreveld, in de meeste gevallen solidair met hun heer en vrouwe, waren haar trouw gebleven. De executie van de freule op 22 november in Winterswijk, had de gemoederen bij de voor- en tegenstanders van Judith van Dorth losgemaakt. Een vrouw die werd terechtgesteld en dan nog eens een vrouw uit de hoogste laag van de bevolking en niet eens voor een crimineel vergrijp! Het kan niet anders worden gezegd: haar dood was een tragische samenloop van omstandigheden. Er waren immers legio anderen die nog meer op de barricades hadden gestaan dan zij, op wier hoofd zelfs een prijs stond, maar die de biezen hadden gepakt en zich veilig in het Münsterland hadden verschanst. Natuurlijk had freule van Dorth artikel 9 van de proclamatie van het uitvoerend bewind geschonden, waarin stond, dat degenen die zich schuldig maakten 'door het aanheffen van enige oproerkreet het dragen of uitsteken van tekenen of seinen, het kleppen van klokken, aansteken van vuren en soortgelijke daaden' zonder het gebruikelijke proces met de dood zouden worden gestraft.

De executie van Judith van Dorth door Reinier Vinkeles.
Uit 'Een allermeesteligst character' door Hermine Manschot-Tijdink.

Judith was echter op die dramatische dag in september, toen alles zich ten gunste van Oranje zou keren, zo zeker van haar zaak, dat ze alle voorzichtigheid liet varen. Toen de patriot, de Lichtenvoordenaar Frederik Resink werd doodgestoken, stak ze haar vreugde daarover niet onder stoelen of banken. Ze zei de verkeerde dingen op de verkeerde plek. Dát én het dragen van oranje én het uitsteken van de oranje vlag uit het torentje van het huis Harreveld werd haar uiteindelijk fataal.

Was Judith van Dorth een gelovige vrouw? Volgens de overlevering zouden voorbijgangers van het huis aan het Weurden in Winterswijk waar ze gevangen zat, op de avond voor de executie hebben gehoord dat de freule psalmen zong. En met name op weg naar de plaats van de executie zou ze psalm 38 hebben gezongen. In deze psalm staan regels die duidelijk op haar benarde situatie betrekking hebben, zoals die bijvoorbeeld in vers 7.

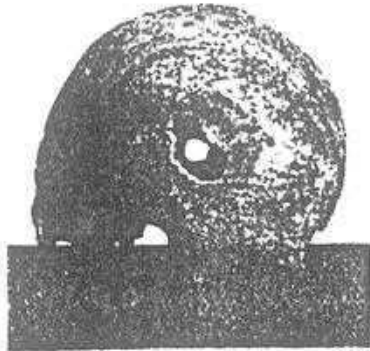
*Verre van mij zijn mijn vrinden
mijn beminden mijden mij, zien mij niet aan.
Steeds op onheil zinnend, zetten strik en netten
Zij die mij naar 't leven staan.*

Uit een aantal archiefstukken blijkt dat het geloof een belangrijke rol in het leven van Judith van Dorth speelde. Dit was op zich niet uitzonderlijk in de achttiende eeuw, een eeuw waarin, zeker in de tweede helft ervan, de strijd werd aangeboden tegen het morele verval in de samenleving en waarin weer volop aandacht werd besteed aan de geloofsbeleving en het zedelijke leven van de mens. De freule had de bijbel altijd onder handbereik en in haar boekenkast stonden verschillende boeken over religieuze zaken, zoals over de aartsvader Abraham en drie delen van het boek *De ware christen in eenzaamheid*. Ik ben er van overtuigd dat Judith van Dorth tijdens haar leven, dat zoveel moeilijkheden heeft gekend, vaak haar toevlucht tot het geloof heeft gezocht. Al zal ze met haar karakter vaak moeite hebben gehad de bedoeling te begrijpen van alle narigheid die haar trof.

Degenen onder u die *Een allerneeteligst character* hebben gelezen, weten inmiddels dat het leven niet gemakkelijk was voor deze vrouw, maar zelf was zij het ook niet. Haar emoties waren doorgaans heftig, of het nu ging om de liefde voor een man, of om de liefde voor het huis Oranje, dat garant stond voor het behoud van oude en conservatieve waarden, die voor Judith zo belangrijk waren. Alles en iedereen die dat verstoorde, kon rekenen op de uitgesproken minachting van de freule. Haar scherpe tong was alom bekend. Was zij alleen om die eigenschap een kreng van een vrouw te noemen? Ik zou het niet durven beweren. Judith van Dorth was nu eenmaal zo, ze beet van zich af, als ze werd gedwarsboomd. Strijdbaar, vechtend voor een maatschappij, zoals zij die voor ogen had. Dat dit gedrag natuurlijk ook enigszins kortzichtig was, zal niemand ontkennen. Ik heb mij wel eens afgevraagd, hoe het verder met haar zou zijn gegaan, als ze niet die dramatische woorden op de markt in Lichtenvoorde had gesproken, zich rustig op de achtergrond had gehouden en er dus geen doodvonnis over haar was uitgesproken.

Toen op 18 september 1799, dus zo'n twee weken na de fatale moord op Resink, in Lichtenvoorde de staat van beleg werd ingesteld, had Judith van Dorth nog over de grens kunnen vluchten. Waarom ze het niet deed, zal altijd een raadsel blijven. Het lijkt of ze zich uiteindelijk toch bij de feiten had neergelegd. Ze was op. Wat had ze nog te verliezen? De schulden waren haar ver boven het hoofd gegroeid en of er ooit nog een ander bewind zou

komen in de Bataafse Republiek, was toen nog maar de vraag. Er stond haar een zwervend bestaan als vluchteling in het Munsterland of elders te wachten. Een alleenstaande, berooide, oudere vrouw, terend op andermans zak en overgeleverd aan de goede wil van een handjevol vrienden. Gezien haar voorgeschiedenis, haar leven tot dat moment, was haar tragische dood eigenlijk onafwendbaar. Je zou bijna zeggen, het kon niet anders. Het lag nu eenmaal niet in

haar karakter haar mond te houden als ze spreken kon, zich bij de feiten neer te leggen of in de luwte te leven.

Ik wil eindigen met een stukje uit het laatste hoofdstuk van mijn boek *Een allerneeteligst character*. In de jaren dertig werden, tijdens graafwerkzaamheden bij het aanleggen van de centrale verwarming hier in de kerk, verschillende skeletten gevonden. Enkele stoffelijke resten bleken bij nadere beschouwing in 1936 van Judith van Dorth te zijn.

Er werd van deze bevinding een protocol opgemaakt dat ik u nu zal voorlezen.

“Protocol betreffende de heropgraving van de resten van Johanna Magdalena Catharina Judith van Dorth tot Holhuysen (of Holthuizen) bij gelegenheid van de restauratie van de hervormde kerk te Lichtenvoorde. Ondergetekende Jan George Knottenus, hervormd predikant te Varsseveld, heeft, nu de hervormde kerk te Lichtenvoorde gerestaureerd wordt, deze gelegenheid aangegrepen den bouwkundige opzichter den heer Kammeyer te verzoeken de plek, waar indertijd bij het aanbrengen van de centrale verwarming in de kerk het stoffelijk overschot der freule gevonden is, te doen ontgraven en het gevondene net zoo te laten liggen, opdat ondergetekende met een medicus deze resten nauwkeurig zou kunnen onderzoeken.

Genoemde heer Kammeyer heeft in overleg met den pastor loci Ds. E. Jansen Schoonhoven aan dit mijn verzoek welwillend voldaan.

En zoo hebben op vrijdag 21 februari 1936 eerst ondergetekende en de medicus Johan Hendrik Hulshoff, arts te Varsseveld, zich naar Lichtenvoorde begeven om in de hervormde kerk een nader onderzoek in te stellen ter plaatse. Uit de bij een geworpen resten van zeven personen konden wij onmiddellijk onderkennen de schedel van de freule, met een kogelgat ingaande in de os occipitale en uitgaande in het os frontale, waarbij wij een sterke impressio rond het tamelijk grote gat konden constateren. Te midden van al die resten vonden wij een vrouwelijk bekken. Uit enige onderkaken waaronder er een misvormd was hebben wij er die bij gezocht, die om allerlei oorzaken het best bij de schedel paste. Aan schoenresten vonden wij een vrijwel geheel sandaal, hoewel gansch uiteengevallen, en gedeelten van een tweede. Overigens was het ondoenlijk uit de dooreen geraakte resten nog iets zekers vast te stellen. Wij hadden gaarne voetresten gevonden, om mogelijk nog te kunnen vaststellen of de freule een voeteuvel had, zoals beweerd wordt, maar dit is ons niet mogen gelukken. Vermoedelijk is een deel der resten op een andere niet meer te vinden plek terechtgekomen. Eerst genoemde heeft de schedel, de onderkaak, het bekken en de schoenresten mee naar zijn huis genomen, ten einde een en ander te doen

fotograferen en door deskundigen te doen onderzoeken.

De resten zijn gevonden bij de deur aan de noordzijde in de kerk. Dit is op de plek waar de freule oorspronkelijk begraven is. Bovengenoemde resten zullen, nadat daarvan acte opgemaakt is, door getuigen weder in de kerk te Lichtenvoorde bijgezet worden.

Varsseveld 24 Februari 1936".

Was getekend J.G. Knottnerus, predt, E. Jansen Schoonhoven, pastor loci, J.H. Hulshoff, arts en A. Kammeyer.

De herbegraving van de stoffelijke resten van Judith van Dorth.
Uit 'Een allemeestelgig character' door Hermine Manschot-Tijdink.

Dezelfde dag werden de vermeende resten van Judith van Dorth herbegraven. De schedel, een deel van de kaak en een schoen werden in een kistje geplaatst en op een meter afstand van de deur aan de noordgevel opnieuw bijgezet. Bij deze ceremonie was ook aanwezig de toenmalige burgemeester van Lichtenvoorde, de heer A.J. van de Laar. Dominee Knottnerus had uit de volksmond vernomen dat de freule, gezeten op de boerenkar op weg naar de executie, psalm 38 had gezongen. Hij vond het uit psychologisch oogpunt interessant om deze psalm eens te lezen in verband met haar karakter dat, zoals hij schreef, terecht of ten onrechte zeer is bekritiseerd. Hij hoopte een idee te krijgen van haar geloofsleven, althans van het moment voor haar dood. In de consistoriekamer las hij de aanwezige heren de bewuste psalm voor. Allen waren het erover eens, hoe treffend haar omstandigheden in deze psalm naar voren kwamen. Hoe het karakter van de freule tijdens haar leven ook was geweest, toen zij de dood in de ogen keek, was er een grote rust in haar. De heren vonden dat zij met deze herbegravenis een daad van piëteit hadden vervuld tegenover een vrouw die haar leven had gegeven voor haar ideaal, de zaak van Oranje.

Hermine Manschot-Tijdink

Lezing van de heer Godschalk

Door een artikelenreeks in de Gelderlander werden wij geattendeerd op de historicus Johan Godschalk, pas afgestudeerd op het onderwerp "Amateur geschiedenisbeoefening in Achterhoek, Liemers en West Munsterland". Op 9 oktober heeft hij voor de Vereniging voor Oudheidkunde te Lichtenvoorde zijn verhaal verteld, met name over datgene wat hem bij het inwinnen van informatie bij de plaatselijke verenigingen is opgevallen.

Het blijkt dat de meeste verenigingen zijn opgericht in de jaren '50 en '70. De redenen voor het ontstaan van dergelijke verenigingen zijn zeer verschillend. Als aanleiding voor oprichting werden o.a. genoemd: ontzuiling van de samenleving, grote economische veranderingen, meer vrije tijd en meer mobiliteit. Door snelle veranderingen ontstaat er ook behoefte om dingen te bewaren, die niet meer direct nut hebben of niet meer worden gebruikt. Maar ook onderwijs en het wegvallen van maatschappelijke drempels, heeft het historisch bewustzijn en het onderzoek daarover bevorderd.

De grootte van de plaatselijke vereniging is vaak afhankelijk van wie het initiatief nam tot de oprichting en welke activiteiten ondernomen worden. Er zijn grote verschillen tussen de verenigingen. Sommige hebben bijna uitsluitend leden uit plaats of streek zelf, andere hebben juist veel leden die van elders komen. De verhoudingen tussen het aantal mannelijke en vrouwelijke leden zijn moeilijk te vergelijken. Verschillende verenigingen kennen een gezinslidmaatschap. De redenen waarom mensen in verenigingsverband aan historie doen zijn velerlei. Sommigen willen genealogisch onderzoek doen, anderen archeologie, weer anderen zijn geïnteresseerd in streektaal.

Erg belangrijk voor de verenigingen is uiteraard de vraag: Hoe ziet de toekomst van de vereniging er uit? In dit kader zijn positieve en negatieve tendensen te noemen. Zo zijn er nogal wat relatief jonge mensen die niet meer hoeven te werken. Zij willen een gedeelte van hun vrije tijd gebruiken om wat aan de weet te komen over vroeger.

Als negatieve tendens werd genoemd, dat de continuïteit van de verenigingen niet erg sterk is. Verder willen veel mensen zich niet binden. Bovendien zijn er relatief weinig jongeren lid, waardoor de "opvolging" niet vanzelfsprekend is.

De discussie over deze problematiek, waar op was gerekend, kwam mede door de magere belangstelling niet erg op gang. Wel is door de aanwezigen gesteld dat, waar mogelijk, door de vereniging dient te worden ingespeeld op de ontwikkelingen die er plaats vinden. Op die manier kan worden geprobeerd om de restanten en de kennis van de plaatselijke historie zo min mogelijk verloren te laten gaan.

Henk te Brake

Tussen Dialect en Midwinterhoorn blazen

De Vereniging voor Oudheidkunde te Lichtenvoorde organiseerde tussen Sinterklaas en Kerstmis een avond voor leden en niet leden. Het was de bedoeling dat deze in het teken zou staan van de sfeer in deze periode namelijk lange avonden en korte dagen, de sfeer in afwachting van Kerstmis. Hierin is de commissie geslaagd. Al in een vroeg stadium, had de heer A. Wekking uit Lichtenvoorde, zich bereid verklaard om ons wat te vertellen en te demonstreren over de midwinterhoorn. Ook kregen we de toezegging van de heer H. Wesselink uit Eibergen, om ons verhalen "rond de Kerst" voor te lezen in dialect.

De heer Wekking deed als eerste zijn verhaal. Hij begon met een gedicht, waarin het geluid van de midwinterhoorn wordt geromantiseerd. Ook vertelde hij, dat door zijn liefhebberij, houtsnijden, het idee om een hoorn te maken, bij hem was opgekomen. Hoe lang het gebruik om de midwinterhoorn te blazen, al bestaat, daarover wordt door verschillende groepen blazers anders gedacht. In 1485 wordt de plaats Sansbeck al genoemd, waar geluid wordt gemaakt rond Silvester (31 december). Van rond 1800 bestaan er verhalen over zulke geluiden uit de omgeving Zwolle, Winterswijk en Groenlo. In Zelhem wordt "de Olde roop" ook rond die tijd gedateerd. In 1985 ongeveer wordt het gebruik weer letterlijk leven in geblazen in de gebieden rond Tubbergen, Losser, Almelo en Denekamp.

De periode van Sint Andries tot Drie Koningen (van 30 november tot 6 januari) is de tijd waarin de midwinterhoorn kan worden geblazen. Ook wordt genoemd: gedurende de Advent, dat is ruwweg dezelfde periode.

Als grondstof voor de hoorn kunnen verschillende houtsoorten dienen. Vlier, els en berk zijn goede houtsoorten om uit te hollen. Het is zaak om een stuk hout te zoeken tussen 10 en 15 cm dik. Dit wordt in de lengte doorgezaagd, wat een heel secuur werk is. Dan kan het uithollen beginnen. Daarna worden de beide helften weer op elkaar gelijmd. Het mondstuk "de happe" wordt passend gemaakt om te kunnen blazen. Het lijkt wel op dat van een klarinet.

Op anekdotische wijze vertelde de heer Wekking, hoe andere hoornmakers hem op het verkeerde been probeerden te zetten, door te vertellen dat zijn "happe" niet zou deugen. Uit de meest hoorns zijn tussen de 3 en 5 tonen te halen door de in te blazen lucht te doseren. De verteller heeft jarenlang verschillende groepen hoornblazers vergezeld naar diverse evenementen. Hij is zelf ook een prima blazer, wat hij ter plaatse demonstreerde. Ook de aanwezigen kregen de gelegenheid om de hoorn te proberen. De meesten lukte dit slechts gedeeltelijk.

Na de pauze was de beurt aan de heer Wesseling. Hij begon zijn voordracht met hetzelfde gedicht, als waarmee de heer Wekking zijn verhaal was begonnen. Hij las daarna een verhaal uit eigen werk voor, een kerstverhaal, over iemand die het beter weet dan de gemeenschap om hem heen, maar die tenslotte toch door het grote wonder, het Kerstkind, op het juiste spoor wordt gezet. Verder las de heer Wesseling nog enkele gedichten uit het nieuwe boek van de Eibergenaar Odink. Odink is een dichter, die veel lyrisch werk heeft nagelaten, dat betrekking heeft op de Achterhoek. Bijna alles in dialect, waardoor het werk nog meer charme heeft. Zijn verwondering is prachtig verwoord. In zijn latere jaren maakte deze verwondering bij Odink ook plaats voor twijfel.

Kortom: een boeiende en sfeervolle avond, die door ongeveer 30 mensen werd bijgewoond.

Henk te Brake

Dialezing in Vragender over Vragender

Op 31 januari 2000 was de zaal Overkamp in Vragender veranderd in een expositieruimte annex filmzaal. De vereniging voor Oudheidkunde Lichtenvoorde, organiseerde daar een dia-avond over Vragender. Door mevrouw I. Gregoor-Boschker en de heren G. Eppingbroek en H. Bennink van de werkgroep "exposities, historie en vitrines", was een foto-expositie samengesteld, die erg veel kijkers trok. Ruim 100 foto's, veelal van schoolklassen en gezinnen en families kregen veel belangstelling. Ruim vóór de aanvang van de diavertoning kwamen al veel mensen om op deze foto's bekenden te ontdekken. En herkenning was er alom.

Voor de pauze gaf Henny Bennink commentaar bij de getoonde dia's. Niet alleen veel plaatjes van boerderijen, maar vooral ook dia's van gezinnen werden getoond. Een groot aantal beelden was gemaakt ongeveer 100 jaar geleden rondom een priesterfeest. Van bijna elk Vragenders gezin uit die tijd was er wel een foto. Natuurlijk kwam ook de kerk met zijn zeer karakteristieke gevel uit die tijd aan bod, evenals het "zicht op Vragender", waarin de huidige bebouwing nog grotendeels ontbreekt.

Na de pauze vertelde Gerard Eppingbroek zijn verhaal bij dia's uit een latere periode, waaronder een reportage van de vervanging van de oude Vragendermolen in 1958, de afbraak van de oude molen, maar ook de ontmanteling, het transport naar Vragender, en opbouw van de huidige molen, afkomstig uit Bedum in Groningen. Verder waren er veel plaatjes betreffende de bevrijding, kermissen, sportclubs en de muziek. Veel mensen herkenden op die plaatjes zichzelf en anderen.

Telkens opnieuw blijkt dat dergelijke diavertoningen door veel mensen worden gewaardeerd. Hier waren ongeveer 100 belangstellenden, waaronder mensen die al vele jaren geleden uit Vragender zijn weggetrokken. De vereniging is voornemens om vaker dergelijke avonden te organiseren, ook om de belangstelling voor haar werk te vergroten. Evenals vorig jaar in Harreveld is afgesproken, zullen we in de toekomst ook in Vragender weer een dergelijke avond organiseren.

Henk te Brake

Impressie dialezing in zaal Overkamp te Vragender.
(foto Henk Krabbenborg)

Het Waterschap

De Vereniging voor Oudheidkunde te Lichtenvoorde organiseerde een avond over en verzorgd door het waterschap. Het huidige waterschap "Rijn en IJssel", is in 1992 ontstaan door samenvoeging van diverse waterschappen in zuidoost Gelderland.

Allereerst hield mevrouw Marsman, medewerkster van het "schap", een verhaal over de geschiedenis. Met veel verve vertelde zij dat er al waterschappen bestaan vanaf de late Middeleeuwen. De oudste instellingsakte van een waterschap was gesteld in het Latijn, de latere bijna allemaal in de taal van het gebied dat het betrof.

Waterschappen dienen voor waterkering en waterbeheersing. Er bestaat een cyclische werking: ontginning, hogere opbrengst, bevolkingsgroei, meer ontginning. Verder moet rekening gehouden worden met hogere temperatuur, zeespiegelstijging, minder lozing, poldervorming en kunstmatige ontwatering. Aanvankelijk geschiedde deze ontwatering met handmolens, later met paardenmolens en na 1255 met behulp van windmolens.

Waterschappen zijn ontstaan van onderop. Het zijn de oudste democratische instellingen in ons land. Dat ze altijd naar behoren konden functioneren, komt doordat er geen ideologie en machtsfactoren spelen, maar enkel het hebben en houden van "droge voeten" is het gemeenschappelijke doel.

De oudste waterschappen in Oost-Gelderland, dat van de Berkel en de Oude IJssel, zijn in de 19^e eeuw opgericht. De belangrijkste reden voor de oprichting was toen nog de scheepvaart. De bescherming tegen overstromingen en de snellere afvoer van regenwater werd pas belangrijk met de intensivering van de landbouw in de hoger gelegen gebieden van Oost-Gelderland. Voor het ontstaan van het waterschap van de Baakse Beek, waar Lichtenvoorde toe behoorde, was het regelmatige overstroom van het Ruurlose broek een belangrijke reden. Dit waterschap werd opgericht door Provinciale Staten op 27 dec. 1918. De eerste vergadering van het gecombineerd college werd gehouden op 1 april 1920 in Hotel de Koppelpaarden te Lichtenvoorde. De heer J.H. Manschot was toen secretaris en watergraaf was L.A.M. van Basten Batenburg. De eerste grote verbeteringswerken (van 1926 tot in 1928) betroffen de verbeteringen van de Baakse (Ruurlose) Beek en de Veengoot (Harreveldse Beek). Bij de diverse ruilverkavelingen in de jaren '50, '70 en '80, werden rond Lichtenvoorde diverse waterlopen aangepast. In 1992, het jaar van de "revolutie", werden diverse waterschappen samengevoegd en werden alle inwoners van het gebied "waterschapsplichtig". Zij kregen dus de verplichting om te betalen.

Na de pauze vertelde mevrouw E. ten Hoopen, eveneens medewerkster van het waterschap, het verhaal over het schap anno 2000. Zij ging met name in op wat de taken van "Rijn en IJssel" inhouden, hoe het schap wordt betaald en hoe de bestuurlijke organisatie in elkaar zit. Het waterschap bestaat uit het gebied, begrensd door ongeveer de lijn Deventer - Arnhem - Winterswijk - Haaksbergen. Zijn taken zijn zorg voor waterkering, voor de juiste hoeveelheid water, voor waterkwaliteit en zorg voor de scheepvaart op de Oude IJssel.

Er wordt veel samengewerkt met andere organisaties w.o. natuurbeheer. Het is niet meer enkel "sloten open houden" voor afwatering. Er zijn 180 km dijken, 26 gemalen en honderden stuwen en sluisen. Het schap beheert 15 installaties voor zuivering van rioolwater. Daarna gaf mevrouw Ten Hoopen een videopresentatie, waarin de diverse activiteiten werden getoond en uiteengezet. Enkele belangrijke veranderingen in het landschap van de laatste jaren werden apart belicht, zoals de wateropslag tussen Lichtenvoorde en Vragender, zodat o.m. de fietstunnel onder de BAL-route en de Driehoek niet meer onderlopen. Ook werden de veranderingen in de Lieveldebeek bij Loreto met duidelijke beelden verklaard.

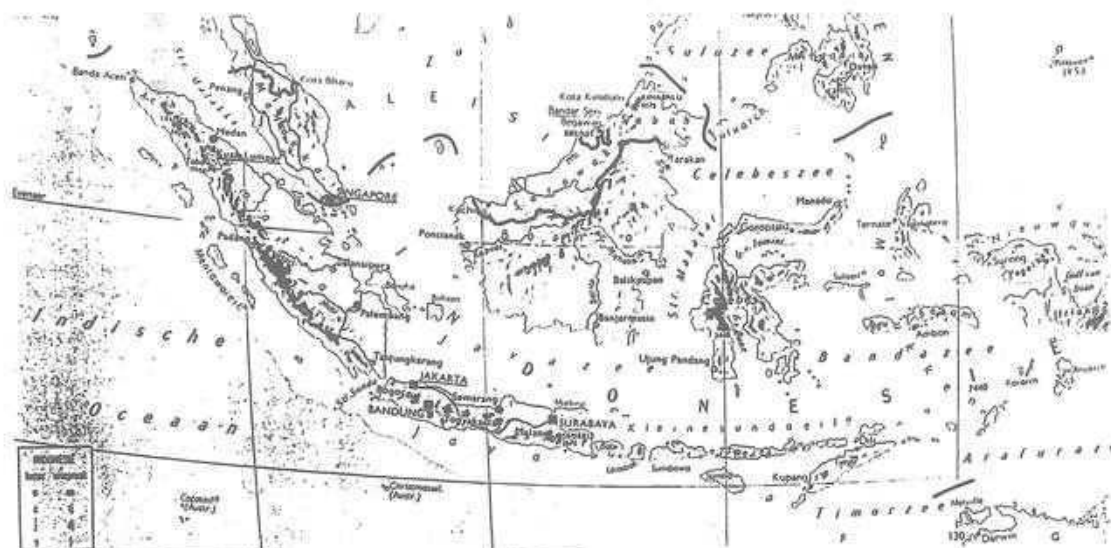
De inleiders brachten hun verhaal met veel enthousiasme en de ongeveer 40 toehoorders hebben dan ook zeer genoten van het gebodene.

Henk te Brake

Een tijdbom door de jaren heen Van Nederlands Indië tot Indonesië en het leven van de KNIL militair Willem Verboom tussen 1859 en 1862

Het mag vreemd lijken om Nederlands-Indië als onderwerp in de periodiek te vinden, maar u zult in het verloop van het verhaal wel merken dat Lichtenvoorde toch een rol gaat spelen. Indonesië wordt wel genoemd de smaragd van Azië. Maar schijn bedriegt, al is het land prachtig om te zien, het heeft door de eeuwen heen zeer te lijden gehad en daar is Nederland mede verantwoordelijk voor geweest. Let wel, ik wil met dit stuk geen kritiek geven, maar door de laatste ontwikkelingen in Indonesië leek mij het interessant om eens terug te gaan naar de koloniale tijd.

In het huidige Indonesië leven vele bevolkingsgroepen die tezamen het Indonesische volk uitmaken. De tropische archipel wordt bewoond door rond 150 miljoen mensen, die tot zo'n driehonderd verschillende rassen en etnische groepen behoren. Het spreekt vanzelf, dat in zo'n enorm uitgestrekt eilandenrijk, de bevolking niet homogeen kan zijn. Er bestaan dus opvallende verschillen, in godsdienst, cultuur, zeden en gewoonten. Tijdens het bewind van president Soeharto werd getracht de bevolking tot een eenheid te vormen, maar toen de president door de grote staatschuld en de druk van de westerse landen in 1999 moest aftreden, verloren vele volkeren hun zelfbeheersing en kwam op verschillende eilanden de roep om onafhankelijkheid. Na veel strijd werd dit voor Oost Timor werkelijkheid, terwijl op de Molukken en in Atjeh in het noorden van het eiland Sumatra de strijd oplaaide.

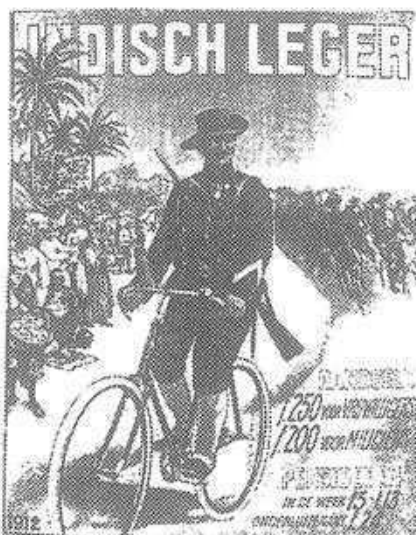
De kaart van de Indonesische Archipel.

Was de situatie tijdens de Nederlandse bezetting nu veel anders? Nee, net als Soeharto probeerde het Nederlandse bewind het volk zoveel mogelijk tot een eenheid te maken. Soms lukte dit, maar vaak moest men met harde hand optreden. In de tijd dat de Verenigde Oost Indische Compagnie (VOC) haar handelsmissies begon, bestond Nederlands-Indië uit verschillende vorstendommen. In de beginjaren van haar aanwezigheid beperkte de VOC zich vooral tot Java, een gedeelte van Sumatra en de Molukken. De overige eilanden hingen er maar wat bij, maar naarmate er meer vraag naar goederen kwam, werd de handelsmissie over geheel Indië uitgebreid. De VOC die zich vooral gericht had op het verkrijgen van handelsmonopolies maakte bij het tot stand komen van zulke voordelige handelscontracten vaak gebruik van ruzies tussen de vorstendommen. De VOC hielp dan de inlandse vorst die als tegenprestatie beloofde, dat voortaan alle producten alleen aan de Hollanders zouden worden verkocht. Een politiek die op de lange duur tegen ging werken. Tegen het einde van de 18de eeuw begon de handel steeds minder winst op te leveren. Dure militaire operaties, corrupte ambtenaren en te hoge winstpercentages die door de VOC aan aandeelhouders werden uitgekeerd, zorgden er voor dat de compagnie in de rode cijfers kwam. In 1798 nam de Nederlandse staat alle rechten en plichten van de opgeheven VOC over. Nu was het zaak voor de Nederlandse staat het Nederlandse koloniale bestuur definitief te vestigen, tot in de verste uithoeken van het immense eilandenrijk. Het beleid was er in de eerste plaats op gericht het gezag met diplomatieke middelen uit te breiden. De methode daartoe was een overeenkomst met de plaatselijke heerser, die in een verdrag het oppergezag van Nederland erkende. In het algemeen wilde men militair optreden zoveel mogelijk vermijden. Zo gemakkelijk zou dit echter niet gaan. Er ging geen jaar voorbij of het Koninklijk Nederlandsch-Indisch Leger (KNIL) moest wel ergens in Nederlands-Indië optreden. Hier volgt een kleine greep uit de vele oorlogen, opstanden en expedities die er in de periode 1818 tot 1926 zijn geweest: in 1819 een opstand in Palembang op Sumatra, in 1824 een opstand in Boni op Celebes, van 1825 tot 1830 de Javaoorlog, van 1846 tot 1849 drie expedities naar Bali, in 1859 eerste Boni expeditie, van 1873 tot 1913 de Atjeh-oorlog en in 1894 twee expedities naar Lombok.

In totaal zijn er zo'n 48 geregistreerde opstanden geweest. Waarvan de Atjeh-oorlog de bekendste was. In het bergachtige land in het noorden van het eiland Sumatra was het moeilijk oorlogvoeren en als men dacht dat men de strijd had gewonnen, trokken de Atjeeërs zich terug in de hooglanden om van daaruit weer toe te slaan. Generaal van Heutsz wist het verzet in 1904 definitief te breken, wat vaak gepaard ging met flinke moordpartijen onder de burgerbevolking. De bekendste is wel die van de Gajo-bestorming onder leiding van overste van Daalen op 11 juni 1904. In totaal vielen tijdens deze expeditie 2902 slachtoffers onder wie 1159 vrouwen en kinderen. De cijfers zijn zo nauwkeurig, omdat Van Daalen de slachtoffers liet registeren. Later werd als excuus aangegeven, dat de slachtoffers door de Atjeeërs waren gebruikt als levend schild. Van Daalen werd in 1905 benoemd tot gouverneur van Atjeh om in 1907 met tegenzin door van Heutsz te worden afgezet. Dit om zijn eigen bestwil nl. om nader onderzoek naar zijn brute praktijken te ontploen.

Tijdens zulke expedities werden vele Nederlandse soldaten ingezet die in een ondraaglijke hitte tegen zeer gemotiveerde tegenstanders moesten vechten. We zullen zo'n expeditie eens wat nader bekijken en kennismaken met Willem Verboom, geboren op 5 mei 1818 te Hellevoetsluis. Zijn vader heette Jan Verboom en zijn moeder Lijntje de Zwier. In 1837 werd hij op 19-jarige leeftijd opgeroepen voor de dienst. Daar is hij tot zijn pensionering gebleven. Willem Verboom bleek een echte militair. Zijn eerste onderdeel was het regiment Jagers, waarbij hij voor zes jaar tekende. Hij krijgt hiervoor 2000 gulden. In 1843 verloopt zijn

contract, maar hij besluit als plaatsvervanger van Marten Cornelis¹ opnieuw bij te tekenen voor zes jaar. Ook hiervoor ontvangt hij 2000 gulden. In 1845 wordt hij tweede klasse schijfschieter. En in 1848 tekent hij weer voor zes jaar bij en wordt tevens eerste klas schijfschieter. Voor dit contract krijgt hij geen handgeld. In 1850 komt hij bij het tweede regiment vesting artillerie als kanonnier tweede klasse. In 1853 stapt hij over naar het KNIL. Hij maakt zijn dienstverbintenis van zes jaar bij de artillerie niet af. Vaak werden soldaten geronseld en waarschijnlijk is Willem Verboom ook op deze manier in het zesjarige contract

van de KNIL gestapt.

Deed hij het om het geld? Een KNIL-militair kreeg een handgeld van 250 gulden en was verzekerd van een pensioen van 5 à 13 gulden per week, als we een affiche van 1912 mogen geloven. Of dit in 1853 ook zo was? Een militair in Nederland kon nog op enig aanzien rekenen, een koloniaal echter niet. Zij stonden op de laagste sport van de maatschappelijke ladder. In het archief van het ministerie van Binnenlandse zaken bevinden zich de persoonlijke gegevens van KNIL-militairen Volgens die persoonskaart zag Willem Verboom er als volgt uit: *een lang aangezicht en een hoog voorhoofd, blauwe ogen en een kleine neus, een ordinaire (gewone) mond, spitse kin, bruin haar en bruine wenkbrauwen.*

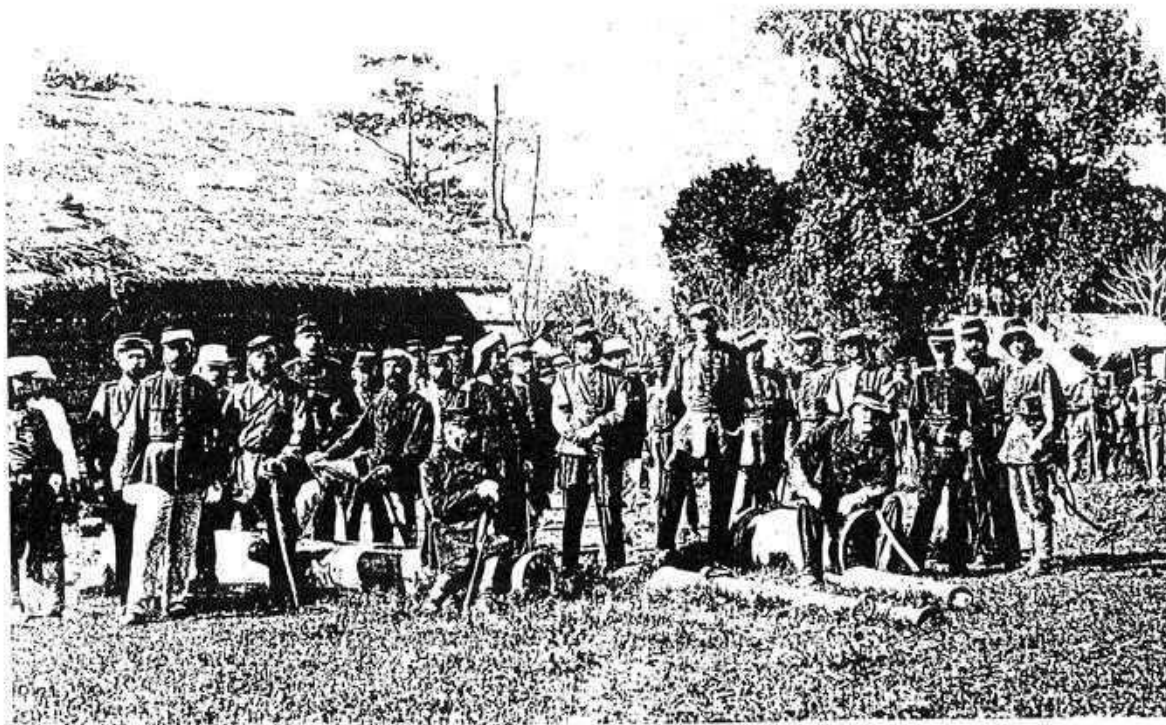
Beroekie

② NAMEN EN VOORNAMEN.	③ NAMEN DER DATUM VAN GEHOORTE, GEHOORTEPLAATS SIGNALE
<p><i>J.P.P.</i> <i>Verboom</i></p> <p><i>33612</i></p> <p><i>mlleer</i></p>	<p>Vader <i>Jan</i> Moeder <i>Lynge de Zonier</i> Geboren te <i>Thellavot, Huis, Zuid holland</i> den <i>5 Mei 1810</i> Laatst gewoond te <i>Thellavot, Huis</i> Bij zijne aankomst bij het korps, lang / ellen <i>palmen 7 duimen 4 strepen.</i></p>

Gedeelte van de persoonskaart uit 1853, verkregen uit het archief van Binnenlandse Zaken.

Na een korte opleiding vertrekt hij in 1853 met het schip de Bezoekie naar Indië. Hij is dan 35 jaar. In 1855 ontvangt hij de bronzen medaille voor trouwe dienst². Willem Verboom werd ingedeeld bij de Artillerie maar er is weinig bekend over waar hij gelegerd was en hoe zijn dag er uitzag. Was een koloniale soldaat bij de Europese gemeenschap in Indië al het uitschot, bij de inlandse bevolking werd hij gezien als de vijand. De ondraaglijke hitte en het uniform waren een kwelling. Nee, een KNIL-soldaat beleefde niet veel genot aan die tijd, of het moest de jenever zijn. De oorlam (jenever) behoorde decennia lang tot het rantsoen van de militair. In het militair wetboek van 1863 lezen we, dat men er altijd voor diende te zorgen dat, hoe vroeg het ook was, de troepen voor de afmars hadden gegeten en een borrel genuttigd. Daardoor waren de mannen langer verzadigd, hetgeen van belang was voor de lange marsen die men vaak met weinig voedsel moest afleggen. Tot 1899 bedroeg het jeneverrantsoen 1 dl per dag. Daarna werd het rantsoen tot de helft verminderd en in latere jaren zelfs afgeschaft.

In 1859 deed Willem Verboom mee aan de eerste Boni-expeditie. Boni lag op het eiland Celebes het land van de roemruchte Aroe Palakka. Al in 1667 en 1824 waren hier al opstanden neergeslagen, maar na het overlijden van koning Aroe Poegi werd de toestand alleen maar erger.

1874 na een veldslag in Atjeh. Links zittend op het kanon luitenant generaal J van Swieten die van het tweede deel van de Boni -expeditie de leiding had. Op de andere loop generaal-majoor G.M. Verspijck. De twee lopen zijn thans te zien in Bronbeek.

Demonstratief liet de weduwe haar vissers de Nederlandse vlag op zijn kop aan de mast van de boten bevestigen. Ook afspraken van de Nederlanders met haar man kwam ze niet meer na. Dus werd er een nieuwe stafexpeditie uitgerust die bestond uit een infanterie van 60 officieren en 2407 soldaten, een cavalerie van 8 officieren en 170 soldaten, een artillerie van 11 officieren en 253 soldaten en vier kanonnen.

Ten overtuiging
H. Verboom
Gedeponeerd
diedelooze
plaats van ten
overgelegde
woud

Opkerin den twintigden July achtien honderd vijftien
ten over ons Adriaans Wouterus Doeren, Burgemeester
Luthervan den burgerlyken Staat der gemente Lichten

woorde in het heden der gemente verdueren, ten einde van
huwelyke aentiggen: Willem Verboom gepensionierd militair
en oud wisselantpartij jaan, geboren te Hollandslootuis ontlang
te Grounlo, thans alhier woonende, overdezerige jaan van
mylen jaan Verboom en hystje de hewier ter eenen, en Christina
tenne Aleida Lensink, Landbouwer, oud wisselantpartij
jaan, geboren te Baken, woonende alhier, weduwe van

W. Verboom
Wendrickus van Lochem, overdezerige dochter van Berend
caalendi
Linsink, Landbouwer te Baken woonende, en van wijlen Parity
ten Baken ter ander hede

W. Verboom
Euthabberly, tot dat einde, dat ons overlygd: de ge
ter hare
J. H. Doeren
E. Poelhuis
huwelyke. aentiggen

Waarom wy hen te bin afgevaardigd of hi elkander van
zgneers
mene in het echtgemaekt en getrouwe als de pligten kulle
vervullen, welke door de wet van den burgerlyken Staat
verbonden sijn, en hierop door elke een van u beiden
kynde geantwoont, hebben sijn, in waerheit der wet van
klaart, dat hi door de wet van elkander sijn verbonden
En is dit alles in het openbaar geschied integenwoordigheit
van s. Jan Hendrick Steenberg, Landbouwer, oud vijftig jaan,
2° Over ten Haren, Schaepmaker, oud vijfen tachtig jaan,
3° Jan Hendrick Doeren, ofslager, oud acht en dertig jaan,
en 4° Everardus Poelhuis, hoerlogiamaker, oud vier en dertig
jaan, alhier te Lichtenwoonde woonende, door partijen
als getuigen ten dake gekoken, en die oeven opgemaekt
dese acte, welke in de beide daarten bestemde regis.
ters ingescreven, na gedaene voorlesing, door ons is gote
handwaert partijen en getuigen

W. Verboom
caalendi
J. H. Steenberg
E. ten Haren
J. H. Doeren
E. Poelhuis

z. Zgneers

De huwelijksacte van Willem Verboom en Christina Aleida Lensink.

Onder leiding van E.C.C.Steinmetz landde de gehele expeditie op 12 februari 1859 in het kustplaatsje Badjoa. Terwijl ze geteisterd werden door hevige regens, cholera-epidemie en zware tegenstand, worstelden drie bataljons zich door de sawahs en maisvelden die Boni van de kust scheidde. De afstand bedroeg niet meer dan een paar kilometer, maar kostte de Nederlandse troepen bijna twee weken. Op 28 februari stonden ze voor Boni dat, zoals inlanders wel vaker deden, als het KNIL in aantocht was, door de bewoners verlaten was. De Boniërs lieten zich niet verleiden tot een krachtmeting in het open veld. Hun strijdbare manschappen hielden zich schuil in de ontoegankelijke ravijnen van het gebergte. Het gouvernement had de situatie behoorlijk overschat: er werd gesproken van wel 70.000 vijandelijke manschappen, terwijl het in werkelijkheid ging om 10.000 waarvan 2000 ruiters. De gouverneur-generaal drong aan op een beslissing, maar de verzwakte troepen, aangestoken door de cholera en een gewonde Steinmetz, de leider, moesten zich om die reden terugtrekken. Bij terugkeer tekende Willem Verboom voor nog eens twee jaar bij. In november 1859 volgde een tweede expeditie naar Boni dit maal onder leiding van generaal van Swieten. Hij maakte korte metten met de opstandelingen. Begin 1860 had hij de zaak weer onder controle mede dankzij de plaatselijke bevolking die het niet meer zag zitten met de strijdbare weduwe als vorstin van Boni. Ze werd onttroond en opgevolgd door een Nederland welgezinde prins.³

Het zou nog tot 1900 duren voor het Nederlands gezag over geheel Indië gevestigd zou zijn. Zolang is Willem Verboom echter niet in Indië gebleven. Toen was men nog blij als een regerend vorst zijn kruisje plaatste onder een handelsverdrag dat hij niet kon lezen⁴. Willem Verboom was tijdens deze acties kanonnier tweede klas. In zijn onderdeel vielen 23 doden. In totaal sneuvelden er 316 Europeanen en 212 Inlanders in Nederlandse dienst. Van de koelies⁵ moesten er zeker duizend de gevechtshandelingen met de dood bekopen. Hun dood werd niet geregistreerd... Of Willem ook aan de tweede expeditie heeft mee gedaan, is niet bekend. Misschien was hij ook wel getroffen door de cholera en was hij herstellende. In 1861 ontving hij de zilveren medaille voor trouwe dienst⁶.

In 1862 verloopt zijn contract en dan gaat Willem als gepensioneerd militair met het schip Nieuw Holland terug naar Nederland. Zijn gagement, een soort pensioen, bedroeg 116 gulden waarschijnlijk zal dit per maand zijn geweest. In 1865 verhuist hij van Groenlo naar Lichtenvoorde waar hij op 24 augustus in het huwelijk treedt met Christina Aleida Lensink. Willem Verboom is dan 47 jaar en Christina is 34 en weduwe van Hendrikus van Lochem. Zij was geboren in Aalten als dochter van Berend Lansink en Garritjen ten Haken. Het echtpaar was woonachtig aan de Aaltenseweg in een van de zogenaamde diaconiehuisjes, die eigendom waren van de Hervormde kerk. In 1868 verhuist Willem Verboom naar Zelhem, waarom is onbekend. Maar we zien hem in ieder geval in 1869 weer in Lichtenvoorde terug. In datzelfde jaar ontvangt hij het kruis voor belangrijke

krijgsverrichtingen (Boni 1859).

Deze medaille (zie afbeelding vorige bladzijde) werd uitgereikt aan ieder die aan de expeditie had mee gedaan. Maar het was niet meer dan dat, dus geen erkenning van dapperheid en het leverde al helemaal geen toeslag aan geld op. Het is wel het bewijs dat Willem Verboom aan deze acties had mee gedaan⁷. Voor het ontvangen van zijn pensioen moest Willem maandelijks naar Zutphen om het geld op te halen. Het jarenlange drankgebruik in zijn diensttijd speelde ook nadien een rol in zijn leven. Willem Verboom was in zijn laatste jaren een getekend man die de fles moeilijk kon laten staan. Vaak was bij terugkomst uit Zutphen de helft van zijn gagement al opgegaan aan drank. In 1893, op 75-jarige leeftijd, doet Willem Verboom via het KNIL verwoede pogingen om extra financiële steun te verkrijgen. Zijn verzoeken worden keer op keer afgewezen, wat voor hem een heel akelige zaak was. Zo werden hij en vele anderen die zich in de bloei van hun leven hadden ingezet voor het Nederlandse belang overzee, hier nog eens zwaar gestraft.

Op 6 april 1906 overleed Willem Verboom op 87-jarige leeftijd te Lichtenvoorde. Hij werd begraven op de algemene begraafplaats te Lichtenvoorde. Zijn vrouw Christina Aleida Lensink overleed op 12 januari 1920.

Op heden den zesden der maand April een duizend negen honderd en zes, zijn voor ons Ambtenaar van den Burgerlijken Stand der Gemeente Lichtenvoorde, verschenen:

Bernardus Heuvelinkveld

oud acht en veertig jaren, van beroep arbeider,

en Jan Willem Hondorp,

oud negen en dertig jaren, van beroep schoenmaker,

beide woonachtig binnen deze Gemeente, welke ons hebben ver-

klaard, dat op Vrij dag, den zesden der maand April

dezes jaars, des morgens ten negen ure, in het huis

Wijk B N° 48 binnen deze Gemeente, in den ouderdom van zeven en acht-

tig jaren is overleden Willem Verboom,

zonder beroep, geboren te Hellevoetsluis en woonende alhier,

echtgenoot van Christina Aleida Lensink, zonder beroep, alhier

woonende, zoon van Jan Verboom en van Lijndje de Zuijer,

beiden overledens.

En hebben wij hiervan deze acte opgemaakt, welke in de beide daartoe bestemde Registers zijn ingeschreven, na gedane voorlezing door ons is geteekend met de aangevoerde.

B. Heuvelinkveld
J. W. Hondorp

J. H. M. M. M.

Overlijdensacte van Willem Verboom.

Een bewogen levensloop van Willem Verboom, maar ook van Nederlands-Indië, nu Indonesië. Ook dat land is na het vertrek van de Nederlanders nog maar weinig geluk gegund. Door de onrust tussen verschillende volkeren en godsdiensten zal het nog lang een tijdbom blijven.

Benno van Lochem

Naschrift:

Deze tekst is tot stand gekomen met hulp van Jan Winkelhorst uit Aalten die over de KNIL-periode 1859 en met name de expeditie naar Boni op het eiland Celebes, een studie heeft gemaakt. Ik wil hem graag voor die hulp danken. Ook ben ik de heer W. van Lochem uit Varsseveld, zeer erkentelijk voor zijn bijdrage.

Literatuur

P. Heyboer, *Klamboes, klewangs en klapperbomen. Indië gewonnen en verloren.*

J.W.F Herfkens, *Oost Indische krijgsgeschiedenis deel 2.*

M.T.H Perelaar, *De Bonische Expeditie 1859-1860.*

J.J de Rochemont, *De Bonische veldtocht 1859-1860.*

W. Velema, *Het aanzien van een millennium.*

Noten

1. Het kwam vaak voor dat jongens uit welgestelde families zich vrij kochten om onder de dienstplicht uit te komen. Ze zochten dan een plaatsvervanger die voor een bepaalde tijd onder hun nummer in dienst trad.
2. Medailles voor trouwe dienst werden automatisch uitgereikt als men 12 jaar als beroepsmilitair had gediend. De tijd als dienstplichtige werd daarin niet meegerekend.
3. Het boek *Oost-Indische krijgsgeschiedenis deel 2*, geschreven door lt.J.W.F. Herfkens, geeft een indringend beeld over deze expeditie. Mede doordat hij, net als Willem Verboom, zelf aan deze actie deelnam. Ook het boek *Bonische veldtochten 1859-1860*, van J.J de Rochemont, lt. der artillerie, Willem Verboom's meerdere, geeft hiervan een goed beeld.
4. Wat betreft Boni: dit bleef een opstandig gebied. In 1905 liepen de conflicten tussen de vorsten van Boni en Goa opnieuw hoog op. Er werd weer een expeditie op touw gezet onder leiding van kol. Van Loenen, die tot 1906 duurde.
5. Koelies waren inlanders die een moord of ander misdrijf gepleegd hadden. In het leger dienden zij, bij wijze van straf, als sjouwer of arbeider.
6. Deze medaille werd uitgereikt voor 24 jaar trouwe dienst. Vreemd is, dat nu wel zijn tijd als dienstplichtige werd meegerekend.
7. Het kruis voor belangrijke krijgsverrichtingen is in het bezit van W. van Lochem te Varsseveld. Er bestond een tweede versie van deze medaille, uitgevoerd met een zogenaamd ereteken, een kroontje, op de gesp (Boni 1859). Dit kroontje betekende dat de drager zich dapper had gedragen. Willem had er een zonder kroontje. In elk geval kon men op het functioneren van Willem Verboom weinig aanmerken gezien zijn medailles voor trouwe dienst.

Lies van Frans en de nuchtere melkboer

Lies en Frans waren al meer dan vijftig jaar met elkaar getrouwd. Naast hun elf kinderen hadden ze een grote schare kleinkinderen waar ze dol op waren, wat overigens volkomen wederzijds was. Elke zondag na de hoogmis -ook als er geen hoogmis was- wanneer de kinderen met hun kroost bij hun ouders, respectievelijk grootouders op bezoek kwamen, werd dat geëtaled; het was er altijd gezellig in de knusse huiskamer van oma en opa. De volwassen kinderen losten met elkaar onder het genot van een pilsje onbevungen alle actuele problemen op die zich in de wereld voordeden en de kleinkinderen versterkten onbewust hun prille familiale betrekkingen door het spel dat ze speelden, bij mooi weer buiten op het erf en bij slecht weer in de vele vertrekken van de boerderij, zo nu en dan troost zoekend bij oma als het spel even te ruw was geworden. Oma was daar op voorbereid al vanaf de tijd dat haar eerste kleinkind haar bezocht. Altijd sprak ze geruststellende woorden wanneer een onschuldig kinderzieltje troost bij haar zocht. En als woorden van troost tekort schoten, was er altijd nog de bekende zak met snoep. Reeds bij het te voorschijn halen van die baal, werd het onfortuinlijke kind in korte tijd reeds wonderbaarlijk stil. Met een dankbare blik in zijn ogen die door de nog niet geheel opgedroogde tranenstroom een aparte glans kregen, betrad het kleinkind opnieuw de arena, waar het de slinkende versnaperingen uit de mond haalde en vol trots aan zijn neefjes en nichtjes toonde.

Blijkbaar werkten die wegwijnende versnaperingen aanstekelijk, want kort nadien raakte iedereen betrokken bij een ongeval, ook als het vuur in het spel geheel ontbrak, wat op z'n minst een verdachte dan wel intelligente zaak was. Kortom, het spel der kleinkinderen ontaardde in komende en gaande kinderen die, qua leeftijd bezien, reeds opmerkelijke gaven bezaten in het bedenken van smoezen, waar oma als troostend middelpunt van de familie altijd intrapte; ze kon de smekende kindersmoeltjes niet weerstaan.

Niet gek dat, naarmate de ochtend verstreek, het steeds drukker werd rond de plaats waar oma zat. Zij genoot ervan, deelde uit dat het een lieve lust was en kwam nooit lekkernijen tekort... wél kinderen, schijnbaar! Dat had navolgende reden:

Lies en Frans hadden al geruime tijd dezelfde melkboer die elke vrijdag met luid gebel kenbaar maakte dat hij met zijn wagen voor stond. Lies pakte dan een grote tas met een briefje erin en liet dat in de wagen aan de melkboer zien.

De boodschappenlijst had Lies zeer nauwkeurig samengesteld. Er konden zodoende geen misverstanden ontstaan over het aantal of het gewicht der artikelen. De eerste keer schreef ze:

22 flessen bier voor de kinderen
2 flessen limonade voor de kinderen
½ kilo snoepgoed voor de kleinkinderen.

Terwijl Lies met de buurvrouw van de overkant de laatste nieuwtjes besprak, zocht de melkboer de gevraagde artikelen bij elkaar en overhandigde die aan Lies. Na betaald te hebben en uitgepraat zijnde, verliet ze de wagen. Zo ging het enkele jaren achtereen, in welke tijdspanne de artikelen op Lies' boodschappenbriefje afsleten tot enkele kernwoorden: bier, limonade en kinderen. Dat zij met het laatste woord op de boodschappenlijst de versnaperingen voor haar kinderen en kleinkinderen bedoelde, behoeft geen enkel betoog en de sterk gekrompen woorden waren voor de melkboer geen probleem. Hij was in al die jaren

meegegroeid met die 'slijtageslag' der Nederlandse taal.

Hoe geheel anders werden die woorden opgevat toen er een nieuwe melkboer in de wijk verscheen. Zoals gewoonlijk betrad Lies de rijdende winkel, gaf gewoontegetrouw het briefje af aan de melkboer en ging met haar buurvrouw aan de praat over het bruiloftsfeest waar zij de avond daarvoor bij aanwezig waren geweest.

De melkboer nam het boodschappenlijstje van Lies door, fronste geschokt zijn wenkbrauwen, liep enkele keren met rode oortjes nerveus door de wagen heen en weer, en stapte tenslotte quasi-vastberaden naar Lies toe. 'Mevrouw', zij hij met enigszins plechtige stem, 'mag ik u even onder vier ogen spreken? Dat mocht van Lies en zij liep nietsvermoedend met hem mee naar het achtereinde van de wagen. Geheel buiten het gehoorsveld van de buurvrouw fluisterde de jonge neringdoende, terwijl hij volkomen hulpeloos naar de vloer van zijn wagen keek: 'Eh... eh... bier en limonade heb ik wel, maar... eh... eh... eh, kinderen: nee, het spijt me mevrouw, daar kan ik u niet aan helpen... écht niet!'

Anny Bennink-Wessels

20 januari 2000

uut epraot

Leuge weurde
zinnen die niks zekt
gin oor dat luustert
gin hatte dat sprekt
geslotten grenzen
n afgebrokken draod
verstrikt in eigen web
uut epraot.

Personalia

In de periodiek no. 39 van mei 1999 werd een saldo vermeld van 162 leden. (Opname per 1 januari 1999.) Uitgaande van deze stand zijn er in het afgelopen jaar (1999) de volgende mutaties in ons ledenbestand geweest.

Nieuwe leden

H. Aries	Lindeboomweg 7	Harreveld
A. Hoekstra	Rosveld 25	Lichtenvoorde
J. de Mooy	Kerkstraat 21	Harreveld
G.J. Klein Gunnewiek	Godfried Bomansstraat 23	Lichtenvoorde
P.L.A. Nijhof	Frans Halsstraat 36	Lichtenvoorde
F. Wiggers	Jupiter 27	Aalten
Mevr. G. Westerman	Mozartstraat 38	Lichtenvoorde
G.C. van Eijk	Schatbergstraat 79	Lichtenvoorde
F.J.W.M. Weijnenborg	Ravenhorsterweg 129	Winterswijk
W.J.A. Paul	Op 't Zand 2a	Lichtenvoorde
C.H.L. Kortjes	Esstraat 24	Lichtenvoorde
Th.G.F. Withag	Pastoor Sandersstraat 19	Lichtenvoorde
A. Plumiers	Klaasbos 24	Lichtenvoorde

Wij wensen allen nogmaals van harte welkom in onze vereniging.

Overleden

Geen.

Bedankt

H.H. Eekelder	Dijkstraat 60	Aalten
Mevr. T. Krabben-Hermanns	Varsseveldseweg 7-4	Lichtenvoorde

Adreswijziging

Naam	Nieuw adres	
H. te Walvaart	Leusdenhof 43	Amsterdam
G.H. Willemsen	Bleekwal 18	Lichtenvoorde
Mevr. A. Gelmers-Winters	Oranjelaan 53	Lochem
P.J.M. Wieggers	Manenschijnweg 4a	Vragender

Na verwerking van deze mutaties hebben we per 1 januari 2000 172 leden.
Hiervan komen 45 leden van buiten de gemeente Lichtenvoorde.

Hierbij verzoek ik alle leden dringend bij eventuele adreswijzigingen of andere mutaties, zoals opzegging of aanmelding van nieuwe leden, dit tijdig en schriftelijk door te geven aan de secretaris:

**A.W. Driessen
Schatbergstraat 60
7131 AS Lichtenvoorde
tel. 0544-372823**

G.J.A. Eppingbroek

Aanwinsten

foto/dia-archief:

- Verworven 2 foto-repro's (13x18) voor inrichten expositie klompenindustrie in 't gemeentehuis.
- Verworven 5 foto-repro's (13x18) voor inrichten expositie leerindustrie in de bibliotheek.
- Ontvangen van H. Krabbenborg 6 kleurenfoto's van de excursie naar Groenlo op 22-11-1998.
- Verworven 5 foto-repro's (10x15) over klompenindustrie betreffende Ligterink en Sterenberg. Originelen van fam. J. Ligterink.
- Verworven 10 kleurenfoto's betreffende modellen houtwagens en van schilderijen van de familie H.B. Sterenberg en H.A. Hulshof.
- Ontvangen van H. Bennink een foto-repro (20x30) van de wandelgroep van H.B. Sterenberg in 1957.
- Verworven 4 foto-repro's (13x18) voor expositie klompenindustrie. Originelen fam. Steentjes.
- Ontvangen van H. Krabbenborg 2 kleurenfoto's van dialezing in Harreveld op 21-2-99.
- Ontvangen van G. Eppingbroek 6 kleurenfoto's van dorpsgezichten in Lichtenvoorde.
- Verworven 66 dia-repro's van onderwerpen als houtindustrie, leerindustrie, onderwijs, misdinaars, avondvierdaagse en diverse andere onderwerpen. Originelen ter beschikking gesteld door: de fam. Steentjes, fam. Ligterink, B. Schröder, T. Holkenborg, fam. de Mooy, A. Hulshof, H. Bennink, G. Nijs, J. Kruip, H. Krabbenborg en G. Eppingbroek.
- Verworven 3 foto-repro's 20x30 en 4 foto-repro's 10x15 betreffende de zuivelindustrie. Uit expositie in het gemeentehuis. Originelen van A. Hulshof.
- Verworven 47 foto-repro's (10x15) betreffende diverse onderwerpen ouder Lichtenvoorde als onderwijs, dorpsgezichten, zuivel, verenigingen, geestelijkheid en gemeente. De originele stammen van: J. Kruip, A. Driessen, B. Schröder, A. Hulshof, H. Krabbenborg, fam. Nijs en T. Holkenborg.
- Verworven 4 foto-repro's (13x18) over de leerindustrie. Originelen Hulshof-Koffers.
- Ontvangen van G. Eppingbroek 11 kleurenfoto's met dorpsgezichten en gemeentehuis Lichtenvoorde.
- Ontvangen van G. Eppingbroek 4 ansichtkaarten (zw/wit) van Erve Kots en Lichtenvoorde.
- Verworven 27 foto-repro's (10x15) betreffende de zuivelindustrie. Originelen uit de collectie van A. Hulshof.
- Verworven 47 dia-repro's van div. onderwerpen o.a. zuivelindustrie, Weijnenborg, avondvierdaagse, kermis, koren, scholen, Vragender, muziek enz. Originele foto's uit collecties van fam. Weijnenborg, H. Bennink, J. Bennink, fam. Nijs, A. Hulshof, H. van Eeten, G. Eppingbroek, J. Kruip en de fam. Adema.
- Ontvangen van de familie van de overleden heer H. Blanken 418 persfoto's van de Gelderlander over diverse onderwerpen.
- Ontvangen van G. Eppingbroek 3 kleurenfoto's met als onderwerpen stand op Oostenwind'99 op 9/10/1999 en boerderijen in Vragender.
- Ontvangen van F. van Wijngaarden 3 kleurenfoto's van de excursie naar Zutphen op 22/8/1999.
- Verworven 68 dia-repro's van foto's van diverse onderwerpen ouder Lichtenvoorde o.a. houtbewerking, Sturka-Lievelde, Vragender, zuivel en dorpsituaties. De originelen stammen uit de collecties van de families Stöteler, Bennink (Eibergen), Bennink (Vragender), Buijnink, Mellink, Milder, Lelivelt, Hulshof (A.), Eppingbroek en Geerdink.
- Verworven 18 foto-repro's (10x15) met als onderwerp wandelsport en avondvierdaagse. De originelen stammen uit de collecties van de families A. Hulshof, H. Bennink en G. Eppingbroek.
- Verworven 36 foto-repro's (10x15) van onderwerpen als kinderkoor, muziek, kermis, landbouw en zuivel, onderwijs, naai-cursus en diverse mensen bij allerlei activiteiten. De originele foto's zijn ter beschikking gesteld door de families J. Kruip, Adema, H. Bennink, Mellink, Nijs, Te Vruchte, Van Eeten, Ikink, A. Hulshof en Geerdink.
- Ontvangen van H. Bennink een foto-repro 10x15 van Antony Weijnenborg uit 1875. Origineel ter beschikking gesteld door de familie Weijnenborg.
- Verworven 14 diaprins (10x15) van dia's van het productieproces van Hulshof Koffers omstreeks 1970. De dia's ontvangen van de heer F. ter Weeme uit Winterswijk.
- Verworven 32 foto-repro's (10x15) met als onderwerp de brand, nieuwbouw en opening van de confectiefabriek Sturka te Lievelde (1956 - 1960). Originele foto's beschikbaar gesteld door mevr. A. Stöteler-Baumann te Lievelde.
- Verworven 32 repro's (10x15) van foto's van bevrijdingsfeest Vragender, andere onderwerpen uit Vragender, houtbewerking, zuivel, kermis, families, scholen enz. Originelen stammen uit de collecties van J. Bennink, H. Bennink, A. Hulshof, A. Lelivelt, G. Eppingbroek en mevrouw Buijnink.
- Verworven 20 repro's van foto's met als onderwerp verschillende aspecten van het project houtbewerking. Originelen ter beschikking gesteld door de families Milder, Lelivelt, Mellink en Weijnenborg.

Historische videofilms:

- Lichtenvoorde 1960. Met muziek door het dorp. Verworven.
- Houtwarenfabriek J. Weijnenborg 1942. Een copie van een film uit 1942 welke ons daarvoor door de familie Weijnenborg ter beschikking gesteld werd.
- Beelden uit 1941 en begin 1942, o.a. van begrafenis van de neergestorte piloten. Geschonken door de familie Westerman.

Museale voorwerpen:

- Oud beursje uit 19e eeuw. In gebruik geweest bij fam. Kuenenger te Groenlo en een padvindersriem uit de jaren zestig. Ontvangen van familie G.Eppingbroek.
- Schoenmakers gereedschap vroeger gebruikt door thuis-schoenmaker B.M. Eppingbroek. Ontvangen van fam. Rijsman-Eppingbroek.
 - een klinkvoet
 - een schoenmakershamer
 - een zwiktang
 - een taksenwipper.
- Communie-gedachtenisplaat in lijst van 5 april 1907, Plechtige H. Communie van H. Hulshof (de Klinke). Gesigeneerd door pastoor H.P.J. Sanders. Ontvangen van de erven Hulshof-Drenth.
- 3 Oranje baretten, waarvan een met een rood/wit/blauwe rozet. Ontvangen van de erven Paasschens.

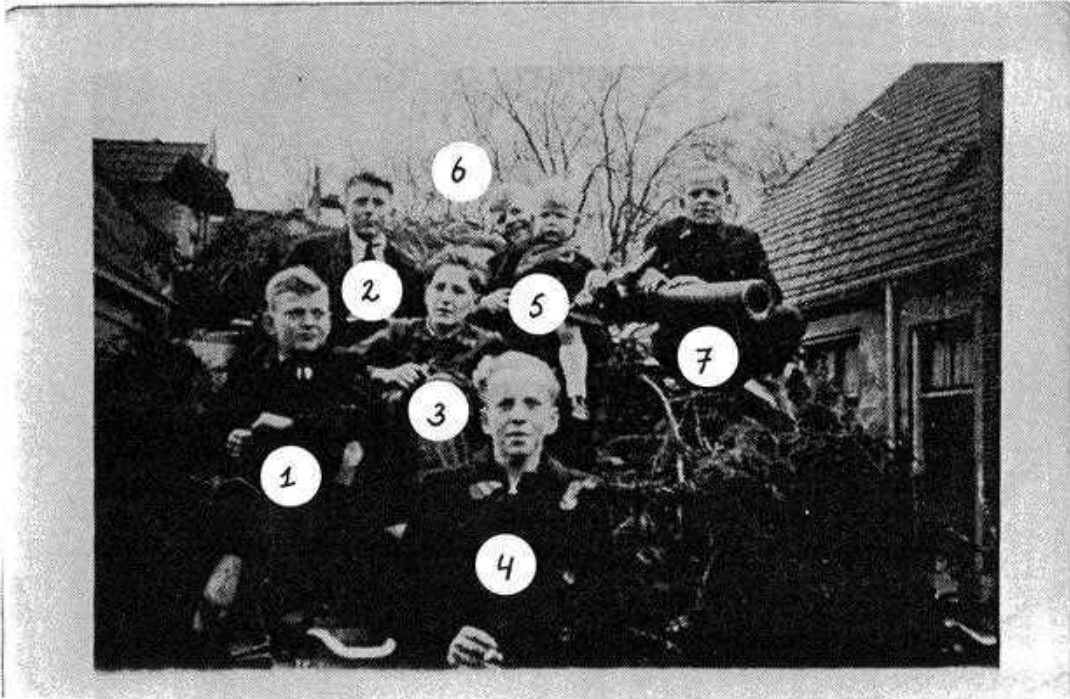
Documentatiecentrum

- Ontvangen van burgemeester van Rijkevorsel 2 oude stafkaarten uit 1936 van Lichtenvoorde en omgeving. Vroeger gebruikt door de huisarts dokter Brenninkmeijer (overl. 21-4-'81).
- Archief van de voormalige Levensschool bevattende
 - documentatie
 - een knipselboek met kranteknipsels.
 - een foto-album.
- Ontvangen van het Graafschapscollege Lichtenvoorde.
- 'Sonderdruck' uit "Unser Bocholt".
- Ontvangen van oud-burgemeester Van Bastelaar.
- 3 Jaargangen ELNA compleet 1994, 1995, 1996.
- Ontvangen van de heer Hartman te Lichtenvoorde.

G.J.A. Eppingbroek

Voor vragen, giften van allerlei aard voor het museum of documentatiecentrum of beschikbaarstelling van foto's kunt u zich wenden tot de beheerder van ons foto/dia-archief: de heer G.J.A. Eppingbroek, Koekoekstraat 16, 7102 AZ Winterswijk, tel. 0543-515408 of tot een van de andere bestuursleden.

Ons "zoekplaatje"

Zoals ook bij het zoekplaatje uit nummer 39, kwam op de foto die in nummer 40 geplaatst was, geen reactie binnen. Misschien bent u het vergeten. U kunt ook nu nog reageren bij ondergetekende of bij een redactielid.

Hier weer een nieuwe foto om ons geheugen te testen. Deze werd weer beschikbaar gesteld door de familie Nijs.

Intocht van de bevrijders in het voorjaar van 1945, onze Canadese en Engelse vrienden. Jongens klimmen op een tank, hier in de Dijkstraat ter hoogte van de woningen van de families Voorhuis en Nijs. Enkele van de jongens zijn bekend en staan hieronder vermeld. Mocht u één van de anderen herkennen laat het ons dan weten.

Hier de nummers van de betreffende personen en hun namen voorzover bekend:

1. Theo Nijs
2. Godfried Nijs
3.
4.
5.
6. Antoon Wekking
7.

Reactie graag aan de redactie of aan ondergetekende.

G.J.A. Eppingbroek

Adressen bestuur Vereniging voor Oudheidkunde te Lichtenvoorde:

H.J.A. te Brake <i>voorzitter ad interim, werkgroep excursies</i>	Verdistraat 9	7131 AJ Lichtenvoorde	tel. 0544-372117
A.W. Driessen <i>secretaris</i>	Schatbergstraat 60	7131 AS Lichtenvoorde	tel. 0544-372823
G.J.A. Eppingbroek <i>penningmeester</i>	Koekoekstraat 16	7102 AZ Winterswijk	tel. 0543-515408
H. Bennink <i>werkgroep genealogie & historie</i>	Polbrug 10	7152 AZ Eibergen	tel. 0545-474736
I.H.H.M.Gregoor-Boschker	Geelinkweg 15	7119 AC Corle	tel. 0543-533162
H.J. Krabbenborg <i>werkgroep streektaal</i>	Boschlaan 3	7131 RA Lichtenvoorde	tel. 0544-371936
B.H.W. van Lochem	Patronaatsstraat 32	7131 CH. Lichtenvoorde	tel. 0544-378393
G.A.Th.M. Nijs <i>werkgroep archeologie</i>	Past. Sandersstr. 13	7131 BT Lichtenvoorde	tel. 0544-376947

Redactieadres:

B.H.W. van Lochem Patronaatsstraat 32 7131 CH. Lichtenvoorde tel. 0544-378393

Bibliothecaris:

H.J. Hanselman Const. Huygensstr. 7 7131 WG Lichtenvoorde tel. 0544-373108

Internetpagina's:

Vereniging voor Oudheidkunde te Lichtenvoorde:

<http://home.wxs.nl/~gnijs/vol.html>

Archeologische Werkgroep Lichtenvoorde:

<http://home.wxs.nl/~awl>

*Wanneer U vragen heeft over de geschiedenis van onze gemeente,
aarzel dan niet met een van bovenstaande personen contact op te nemen!*

Digitale bewerking
Henk Hanselman
2013